Társadalom, közélet, szocialista demokrácia

Olvasókönyv
a népfront
politikai
ismeretterjesztéséhez

Társadalom, közélet, szocialista demokrácia

Olvasókönyv a népfront politikai ismeretterjesztéséhez

Hazafias Népfront

Szerkesztette: Lakos Sándor

Felelős kiadó a Hazafias Népfront főtitkára
Szikra Lapnyomda (86-3956)
Felelős vezető Csöndes Zoltán vezérigazgató

ISBN 963 09 3035 8

(4287)

Tartalom

I
Politikai rendszerünk működése és fejlesztésének irányai *(Lakos Sándor) 7*

A politikai rendszer főbb összetevői 7
A közélet 16
A politikai rendszer fejlesztésének kérdései 17

II
A párt szerepéről a politikai rendszerben *(Lakos Sándor) 26*

A párt vezető szerepéről 26
A párt élcsapat jellegéről 29
A párt és az állam 33
A párt szerepe a gazdaságban 34
A párt belső életének fejlesztéséről 37

III
Az államélet időszerű kérdései *(Gál Zoltán) 43*

A szocialista állam funkciói 43
Az állam társadalmi szerepe 44
Az állam társadalmi ellenőrzése 46
Az egyes állami szervtípusok és fontosabb jellemzőik. A választási rendszer 48

IV
A Hazafias Népfront *(Kovács Jenő) 63*

A magyar népfrontmozgalom néhány jellegzetessége 63
A népfront főbb funkciói 65
A népfrontmozgalom felépítése 67
A Hazafias Népfront munkájának főbb területei 68

V
A szakszervezetek *(Sz. Várnai Ferenc–Kovács Jenő) 75*

A szakszervezeti mozgalom fejlődése 75
A szakszervezetek működése és szervezeti felépítése 79

Hogyan valósul meg a szakszervezetek pártirányítása? 81
A szakszervezetek és az állam viszonya 81
A szakszervezetek kettős funkciója 82
A szakszervezetek XXV. kongresszusa 86

VI
A KISZ és az ifjúság más szervezetei *(Tóth András–Kovács Jenő) 89*

A KISZ a párt ifjúsági szervezete 89
Az ifjúság más szervezetei 96
A pártszervek és pártszervezetek feladatai 101

VII
Egyesületek, szövetségek *(Ádám Antal) 105*

Az egyesületek általános jellemzői 105
Az egyesületek fajtái 107
Az egyesületekre vonatkozó jogszabályok 112

VIII
A gazdaságirányítás fejlesztésének viszonya a politikai fórumokhoz *(Markó István) 121*

A politikai rendszer intézményei működésének módosítása 122
A vállalkozásszerű gazdálkodás és az állam viszonya 123
Gazdaságirányítás és az intézményes érdekegyeztetés 124
Az állami vállalatok vezetésének továbbfejlesztése 127
A pártszervek feladatai 132
Szakszervezeti munka a kollektív vezetésű vállalatoknál 133
Az ifjúsági szövetség érdekérvényesítő feladatai 137

IX
Társadalom – egyén – állampolgári jogok *(Schmidt Péter) 139*

Egyén és társadalom 139
Az állampolgári jogok 141

X
Közélet és nyilvánosság *(Andics Jenő) 152*

A nyilvánosság 156

XI
A szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései *(Lakos Sándor) 166*

Elvi, történelmi alapok 166
A szocialista demokrácia szélesítésének irányai 170
A szocialista demokrácia fejlesztésének néhány napirenden levő kérdéséről 174

I
Politikai rendszerünk működése és fejlesztésének irányai

Az elmúlt években társadalmunk figyelmének középpontjába került politikai berendezkedésünk, politikai rendszerünk s az az igény, hogy javítsuk, továbbfejlesszük működését.

Több évtizedes fejlődésünk nagy változásokat eredményezett hazánkban (a társadalom struktúrájában, érdekviszonyaiban, műveltségi szintjében, életkörülményeiben), s mindez természetszerűen érinti a politikai szférát, a politikai viszonyokat, a politizálás módját, formáját is. Gazdasági feladataink, itt mutatkozó nehézségeink is új problémák sokaságát vetik fel. Képessé kell válnunk arra, hogy megfeleljünk a nagyobb és újszerűbb követelményeknek. Ennek lényeges feltétele, hogy intenzívebbé, hatékonyabbá váljék a politikai rendszer, intézményrendszerünk működése.

A politikai rendszer főbb összetevői

A szocializmus politikai rendszerének legfőbb elemei: a párt, az állami szervek (az Országgyűlés, a tanácsok, az államigazgatás központi és helyi szervei), a társadalmi szervezetek és mozgalmak (a szakszervezetek, az ifjúsági szövetség, a szövetkezeti szövetségek, a Hazafias Népfront és egyéb társadalmi szervek) s az ezeken belül működő vagy kereteiken kívül létező fórumok, tanácskozások, valamint a tömegtájékoztatás eszközei.

A szocializmus politikai rendszere *nem egyszerűen az intézmények összességét jelenti, hanem azok egészének működési folyamatát.* A politikai rendszeren tehát a politikai hatalmat megvalósító szervezeteket, ezek egymáshoz való viszonyát értjük, a társadalmi folyamatok alakításában játszott szerepükkel, tevékenységükkel és a hatalom gyakorlását jelentősen befolyásoló más tényezőkkel együtt.

A politikai rendszer *lényege egyfelől a hatalom gyakorlása, másfelől*

– a tömegek politikai aktivitásának szüntelen növelésével – *a szocialista demokrácia érvényre juttatása.* Intézményeink fontos feladata, hogy markánsan képviseljék a közérdeket, sajátos érdekeket is kifejezzenek, mert ezzel segítik a társadalom általánosabb érdekeinek helyesebb megfogalmazását.

Politikai rendszerünk alakulóban, fejlődőben van. Az intézmények tevékenységét most olyan irányban javítjuk, hogy egyre *valóságosabban fejezzék ki a társadalomban meglévő érdekeket,* s segítsék optimális érvényesítésüket, egyeztetésüket.

A szocializmus politikai rendszerének vannak a polgári társadalmakkal formailag megegyező intézményei, vonásai, és természetesen vannak sajátos tényezői is. A kereteiben létező sokféle forma lehetővé teszi az állampolgárok tömegeinek bekapcsolódását a politikailag fontos kérdések megoldásába. A szocializmus politikai rendszere, egészét tekintve – ha nem is mindig hasonlóan látványos külsőségek között, mint egyes tőkés országokban – lényegesen több valódi lehetőséget és jogot biztosít az állampolgároknak sorsuk intézésére, a társadalom ügyeinek eldöntésére, mint bármelyik – akár a legfejlettebb – tőkés társadalom. Ennek bizonyításához, de a mai feladataink helyes megértéséhez is célszerű végiggondolni az egyes intézmények helyét és szerepét.

A párt vezető szerepéről

A párt a szocializmus politikai rendszerében központi helyet foglal el. A párt a munkásosztály, a dolgozók élcsapata, leghaladóbb, legöntudatosabb erőinek harci szövetsége, kifejezi és érvényesíti az egész nép alapvető érdekeit. Irányítja a szocialista építés folyamatát, ami annyit is jelent, hogy a mi körülményeink között *a társadalom politikai központjának szerepét tölti be.*

Mivel találkozni egyoldalú és téves meghatározásokkal, alapvető fontosságú kérdés a vezető szerep egyértelmű felfogása. Lényege: az eltérő érdekek egyeztetésének, integrálásának, rangsorolásának alapján a lehetséges cselekvési alternatívák közül a társadalmi szempontból legoptimálisabb megoldások kiválasztása, a fejlődés főbb irányainak megfogalmazása, a célok megértetése, a megvalósítás szervezése és ösztönzése, valamint a folyamatok összességének politikai ellenőrzése.

A vezető szerep megköveteli, hogy a párt helyesen és időben ismerje fel a társadalom előtt álló feladatokat, igényelje a dolgozók széles

körének, a szakembereknek, a társadalmi és szaktestületeknek a véleményét, gondolatait és önálló kezdeményezését. A vélemények tanulmányozása során természetesen nem mechanikus „összeadási" feladatra vállalkozik. Egyeztető és szintetizáló funkciójának ellátása közben aktív politikai hatást is gyakorol a különféle érdekekre, nézetekre. Távlati céljait szem előtt tartva egyes érdekek érvényesítését segíti, másokat háttérbe szorít, miközben politikai munkájával igyekszik megértetni törekvéseinek belső összefüggéseit, lényegét. Csak ezáltal képes a cselekvést helyes irányba orientálni, ez teszi képessé arra, hogy folyamatosan ösztönözzön a szükségszerűen felvetődő új problémák megoldására vagy a még nem eléggé kidolgozott, megértett kérdések vizsgálatára, megvitatására.

A párt vezető szerepének erősödése mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy egyre többen fogadják el világnézetét, a marxizmus–leninizmust, támogatják politikáját. Ez a társadalmi mozgások egyik legfőbb előmozdítója.

A társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszában országunkban különböző világnézetek léteznek, és ezzel a ténnyel a belátható jövőben is számolni kell. Az MSZMP – következetesen folytatva szövetségi politikáját – kész együttműködni világnézetétől függetlenül mindenkivel, aki elismeri az ország alkotmányos rendjét, munkájával közreműködik a szocialista társadalom építésében. Vonatkozik ez a vallásos emberekre és az egyházakra is. Számunkra nagyon fontos – nem mellőzve az ideológiai vitát – az országban élő hívő emberek aktív politikai támogatása, az egyházakkal való politikai együttműködés. Amit ezen a téren elértünk, az a szövetségi politika nagy értéke, s ennek megőrzésén kell munkálkodnunk. Az emberek világnézeti megnyeréséért a meggyőzés eszközeivel kell versenyezni. A politikai szövetség tartósságának is feltétele világnézeti befolyásunk fenntartása és erősítése. Ez a szövetségi politika természetesen nem terjed ki a nacionalista, kozmopolita, revizionista, ultraradikális és más káros ellenséges nézeteket vallókra.

A politikai rendszer egyéb elemei és a párt között sokoldalú és szoros kapcsolat van. Kölcsönösen ösztönzik egymás tevékenységét, miközben a politikai rendszer egészének befolyása az emberek egyre szélesebb körére terjed ki.

Tapasztalataink bizonyítják, hogy a hatalom teljes meghódítása, ha meg is könnyíti a párt helyzetét, egyben súlyos erőpróbát, kísértéseket is jelent. A kormányzó párt tagjai közt a dolog természetéből adódóan könnyebben terjed a bürokratizmus, a fennhéjázás, a parancsolgatás, az emberek lebecsülése. Ezért az ilyen pártnak ismernie kell mindazo-

kat a véleményeket, beleértve a lehetséges ellenérveket is, melyeket egy több pártot működtető politikai rendszerben az ellenzéki pártok vetnek fel, és figyelembe is kell vennie azokat.

A párt kereteiben alapjában véve ugyanazoknak a kérdéseknek a vitatása, ugyanazoknak a döntéseknek az előkészítése megy végbe, mint az állami, társadalmi szervekben. A párton belül is léteznek – szükségszerűen – különböző érdekek, melyek eltérő véleményekben, magatartásokban fejeződnek ki. Ez a körülmény ad különös jelentőséget annak, hogy belső életében ezek nyíltan megjelenhessenek, ha kell, megütközhessenek és a meggyőződésen alapuló egységben feloldódjanak. Háttérbe szorításuk vagy elhallgattatásuk hiba lenne, veszélyek forrásává válhat. Helyes kezelésük lehetővé teszi, hogy a párt belső tevékenysége mintegy kontrollja lehessen az állami, társadalmi folyamatoknak.

A párton belüli viszonyok fejlesztése, a párt élcsapat szerepének helyes meghatározása nem öncél, hanem azt hivatott elősegíteni, hogy a párt jobban tudja megszervezni a tömegeket, hogy helyesebben alakíthassa hozzájuk való viszonyát. A felnőtt lakosság túlnyomó többsége – mintegy 90%-a – jelenleg is pártonkívüli, és távolabbi perspektívában is pártonkívüli lesz. Ezért egész *építőmunkánk sikere attól függ, hogy mennyire szoros a párt kapcsolata a párton kívüli tömegekkel,* hogy mennyire helyesek azok az elvek, amelyekre ezek a kapcsolatok épülnek, és hogyan érvényesülnek a gyakorlatban.

A párt vezető szerepe azt is jelenti, hogy a legfontosabb döntéseket a párt központi szervei vállalják magukra. *Politikai irányvonala megszabja az egyéb szervek tevékenységét.* Nem lenne célravezető, sőt ellent is mondana politikai rendszerünk logikájának, ha más szervek is igényt tartanának arra, hogy ehhez hasonló jellegű politikai központ szerepét töltsék be. A párt szerveinek állásfoglalásai meghatározóak politikai rendszerünk legfelső szintjein, s a középső és alsó szinteken is döntőek.

Ez a körülmény szükségszerűen kihat a politikai rendszer minden elemének működésére. Lehet-e a parlamenti, kormányzati munkában, a területi vagy az üzemi vezetés kérdéseinél figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy ezekben a párt a maga speciális szerepével és súlyával jelen van? Kézenfekvő, hogy nem. Ezért nincs ellentmondás például abban, hogy az Országgyűlés az alkotmány szavai szerint a néphatalom legfelsőbb szerve – ami alkotmányjogi, törvényhozási, tehát legfőbb államirányítási pozícióját érzékelteti –, és hogy a párt társadal-

munk vezető ereje, a társadalmi érdek érvényesítőjeként politikai irányító szerepet tölt be, amit alkotmányunk szintén rögzít.

Fejlődésünk menetében, az átalakulások folyamán szükségszerűen módosul a politikai rendszer egyes szerveinek profilja, tevékenysége. Új formákkal, elemekkel gazdagszik, és megszabadul, tehermentesül másoktól. Ez a pártra és a többi szervezetre, intézményre is vonatkozik. Elég azokra a nem csekély változásokra utalni, amelyek a szakszervezetek, a szövetkezetek, a KISZ, a Hazafias Népfront munkájában, szerepében az elmúlt időszakban végbementek. Ezért reális az a célkitűzés, hogy a politikai szervezetrendszer minden elemének egyidejűleg növekedjék a szerepe.

Az állam helye a szocialista építőmunkában

Az állam a szocializmusban a hatalom gyakorlásának legfőbb eszköze. Az állam és szervei (Országgyűlés, Minisztertanács, minisztériumok, tanácsok) *jogilag körülírt hatáskörük keretében önállóan dolgoznak, felelnek saját tevékenységükért.* Miközben a párt által kidolgozott fő irányvonalat átültetik a gyakorlatba, ellenőrzik, részleteiben szükségszerűen korrigálják, módosítják is azt, vagy javasolják módosítását.

Politikai rendszerünk működésének fontos eleme a párt és az állami szervek közötti viszony. Fejlődésünknek egy korábbi, azóta túlhaladott időszakában elintézettnek véltük a dolgot azzal a megállapítással, hogy a párt és az állam egy. Ha lehettek is a történelmi helyzetből eredő indokai a párt- és az állami tevékenység összemosódásának – például rendkívüli körülmények esetén –, ezek nem nyújtanak alapot ahhoz, hogy az időleges szükségből elvet kovácsoljunk. Összemosódásuk nem törvényszerűsége a szocializmusnak.

A párt és az állam tevékenysége nálunk feltehetően még mindig a szükségesnél nagyobb mértékben és nem mindenütt helyes módon fonódik össze. Az utóbbi időben végrehajtott változások ellenére is sok még a vezető párt- és állami szervek munkájában az átfedés, a párhuzamos, nem mindig eléggé egyeztetett ténykedés. Arra kell törekedni, hogy *a párt elsősorban politikai szempontból határozza meg a fő irányokat, a megvalósítás pedig az állami szervek önálló feladata* legyen. A párt nem vállalhatja át az állami, gazdasági szervek funkcióit, mert ezzel elmosódna azok felelőssége, viszont elvesztené azt a lehetőségét, hogy folyamatokról, intézményekről önállóan véleményt mondjon.

Az előrehaladás útján jelenleg egyidejűleg két ellentétes irányú, de

egymást feltételező folyamat megy végbe: *egyfelől tovább növekszik az állam szerepe és felelőssége* nemcsak a gazdasági és a kulturális élet, az oktatás és a szociális ellátás, hanem *a tágabb értelemben felfogott társadalmi folyamatok irányításában.* Ebbe az irányba hat a fokozódó nemzetközi gazdasági együttműködés, a tudományos-technikai haladás, az óriási erőösszpontosítást igénylő feladatok megoldása, mint például az atomenergia hasznosítása, az űrkutatás, a mikroelektronika, a biotechnika kifejlesztése és alkalmazása, valamint a társadalom egészét érintő problémák (például a környezetvédelem) megoldásának igénye. *Másfelől az eddiginél szélesebb lehetőség nyílik az önálló kezdeményezésre a társadalmi élet minden színterén.* Az állam által jelenleg ellátott funkciók egy része – nem a társadalmasítás korábban használt globális értelmében – társadalmi-gazdasági szervek hatáskörébe kerülhet, mivel az érintett területeken megszűnik az állami eszközök igénybevételének szükségessége. A különböző típusú kollektív szervezetek egyre több feladatot látnak el.

A szocialista állam továbbfejlődési irányairól szólva *figyelemmel kell lennünk történelmi elemekre is.* A munkáshatalom megteremtése után – annak következtében, hogy az állam válik a főbb termelési eszközök gazdájává – törvényszerűen megnövekszik a szerepe mind a gazdaság-, mind a társadalomirányításban, és minőségi változásokon is átmegy. Ez az alapvetően új helyzet, valamint az, hogy eddig a szocializmus útjára lépő országok többsége viszonylagosan elmaradott volt, a társadalomirányításban erőteljesebb centralizmust igényelt. A későbbiek során – az 1950-es évek elején – ennek az objektíve adott helyzetnek eltúlzása, abszolutizálása a központosítás, az állami eszközök indokolatlan méretű alkalmazásához vezetett. Ez hibás elméleti következtetések levonásával, egyben az állam szerepének tényleges eltorzulásával járt együtt. Az elmúlt harminc esztendőben leküzdöttük a hibás nézeteket, és a gyakorlatban is sokat lefaragtunk a centrális irányítás túlzott elemeiből. Az élet által felvetett igényeknek megfelelően – ahol ez célszerűnek és hatékonyabbnak látszott – az elmúlt években növeltük a helyi és alsóbb szervek önállóságát, felelősségét, azaz bizonyos értelemben és mértékben decentralizáltuk az irányítást. E törekvésünket az a tézis fejezi ki a legpontosabban, hogy a döntések ott szülessenek, ahol meghozatalukhoz a legkedvezőbbek a feltételek (információ, áttekintés, felelősség). Mindez – szükségszerűen – módosította az állami szervek tevékenységét, szerepét.

Az állami tevékenység *döntő jelentőségű láncszeme az igazgatás.* Az államigazgatás folyamatokat szabályoz, nyilvántart, kötelez, szank-

ciókat alkalmaz. Emellett nagy a szerepe a fontos döntések előkészítésében és végrehajtásában. Közvetíti a központi elképzeléseket az állampolgárok tömegeihez, szervei naponta kapcsolatban állnak velük.

A mi körülményeink között egyre nélkülözhetetlenebb feladatokat lát el a különféle döntések előkészítésében. Hiba volna azonban szerepének túlbecsülése. Könnyebb, de nem mindig célravezetőbb az államigazgatás ismert hatósági eszközeinek (engedélyek, tilalmak, kötelezések, bejelentések) alkalmazása. Mindez nélkülözhetetlen a korszerű társadalomirányításban, de hasonlóan ahhoz, ahogyan a gazdaságirányítás több pontján korábban igazgatási jellegű feladatokat hatékonyabban tudtunk megoldani más úton, ilyen lehetőségek az igazgatás egyéb területein is kínálkoznak.

Megszokottabb és könnyebb is rendeleteket hozni, mint például érdemi szakirányítással segíteni a teendőket. De a rendeleteknek az utóbbi években is nagymértékben megnövekedett száma intő, figyelmeztető jel. Az igazgatási tevékenység fejlesztésének fő feladatai: a hatósági eljárások egyszerűsítése, a bürokratizmus visszaszorítása és garanciák teremtése annak újjáéledésével szemben.

A társadalmi szervekről és mozgalmakról

Rendszerünkben folyamatosan növekszik a társadalmi szervek szerepe. Miközben *részesei a hatalom gyakorlásának,* előrelendítői a szocialista építőmunkának, *egyben sajátos érdekek hordozói.* A párt ösztönzi tevékenységüket, igényli közreműködésüket a mindennapi munkában. Tiszteletben tartja önállóságukat, elvi-politikai útmutatással, mindenekelőtt az ott dolgozó kommunisták révén irányítja, segíti munkájukat.

A nemzeti összefogás erősítésében fontos szerepet játszik *a népfrontmozgalom.* A Hazafias Népfront a nemzeti egység politikájának legátfogóbb keretét adja. Az országban működő minden politikai, társadalmi szervezet részt vesz munkájában. A népfront meghatározott alkotmányos funkciókat lát el a parlamenti képviselők és tanácstagok jelölésében, választásában, valamint a választott testületek munkájának folyamatos segítésében és ellenőrzésében. A Hazafias Népfront arra törekszik, hogy a legszélesebb tömegekhez eljusson, *minden állampolgár számára közéleti cselekvési lehetőséget biztosítson.* A népfront bizottságai egyre aktívabb tevékenységet fejtenek ki. Munkájuk révén az egyéb politikai intézmények által át nem fogott rétegek is bekapcsolódhatnak az országos jelentőségű társadalmi kérdések vitájá-

ba, a megoldási módok kialakításába, egyre fontosabb tényezői a lakóhelyi politikának.

Jelentőségét tekintve a társadalmi szervek között kiemelt hely illeti meg a *szakszervezeteket.* Történelmileg nézve a szakszervezeteket, alapvetően a dolgozók érdekeinek védelmére hozták létre. A szocialista építés első időszakában a közvetlen érdekvédelem háttérbe szorult, önállóságuk csorbát szenvedett. Az elmúlt évtizedekben szakítottunk azzal a korábbi időszakból származó felfogással, amely a szakszervezeteket s általában a társadalmi szervezeteket – körülményeink között hibásan – transzmissziós szíjaknak, tehát a központi intenciók, döntések puszta végrehajtóinak tekintette. Nemcsak tisztáztuk, hogy felelős részesei a politika alakításának, döntések meghozatalának, hanem ezt gyakorlattá is tettük.

A szakszervezetek, a dolgozók legátfogóbb tömegszervezetei, sokféleképpen kapcsolódnak az építőmunkához. A szocialista célokat szolgálják, de önállóan, sajátos jellegüknek megfelelően tevékenykednek. A párt nem hoz semmiféle kötelező határozatot a szakszervezetekre, ezek csakis az ott dolgozó kommunistákat kötelezik.

A szakszervezetek nem szorítkoznak arra, hogy a párt- és állami szervek által kidolgozott elképzeléseket, előterjesztéseket, javaslatokat véleményezzék, bírálják, bármennyire is kívánatos és indokolt is ez. *Kezdeményezően lépnek fel,* javaslatokat alakítanak ki a fő társadalmi problémákról. Önállóságuk abban is kifejezésre jut, hogy *törvényben biztosított jogaik vannak,* döntési jogkörrel rendelkeznek, főleg szociális és kulturális területen, míg más kérdésekben (például a munkakörülményeket érintő döntések meghozatalához) az egyetértésük szükséges, ismét más, meghatározott esetben (például, ha a dolgozók érdekeit sértő tényeket észlelnek) vétójogot gyakorolhatnak.

A szakszervezetek mindjobban élnek bővülő hatáskörükkel, jelentős tényezői társadalmi életünknek. Ahhoz, hogy helyesen alakíthassák ki önálló álláspontjukat, érvényesíthessék tagságuk érdekeit és védhessék jogait, kereteiken belül tovább kell fejleszteni a különböző érdekek felszínre hozatalának és ütköztetésének belső mechanizmusát. Mielőtt a párt, a kormány vezető szerveivel egyeztetnék álláspontjukat, látniuk kell, hogy az egyes szakmák, rétegek érdekei miben egyeznek vagy térnek el egymástól, melyeket indokolt előnyben részesíteni. Munkájuknak ez az eleme jelenleg még nem elég hatékony.

Különösen *fontos, hogy tevékenységük nyilvánosabb legyen.* Jóval több esetben gyakorolják a vétójogot, mint ahányról a nyilvánosság tudomást szerez. Érdekvédelmi tevékenységüket a tartózkodó tájékoz-

tatás miatt a tömegek nem láthatják eléggé, s ez gyengítheti a tömegkapcsolatok erejét. A viták, érvek széles körű ismertetése – minden bizonnyal – újabb, figyelmet érdemlő szempontokat hozhat felszínre, tehát megalapozottabbá teheti a döntéseket is.

A szakszervezeti és az állami vezető szervek, az apparátusok szintjén intenzíven folyó eszmecserék lényegét jobban meg kell ismertetni a közvéleménnyel, mert az ilyen kérdéseket nem lehet nyílt politikai eszmecsere nélkül megoldani. A nyíltabb politizálás a szakszervezetek belső tevékenységét is segítheti. Az utóbbi időben már történtek erre lépések, s ezek hatása kedvezőnek bizonyult.

Előrehaladás tapasztalható szinte minden társadalmi szerv tevékenységében.

A KISZ az ifjúság egységes politikai szervezete, a párt irányításával, szervezetileg önállóan működik. A pártirányítás és a szervezeti önállóság egyazon dolog két oldala. A párt határozatai – amelyek a munka fő irányaira vonatkoznak – kötelezőek az ifjúsági szervezetre, de a sajátos helyzetet figyelembe vevő alkalmazásuk a KISZ önálló feladata. A részletekbe menő irányítás csökkentené a fiatalok felelősségét. A KISZ a magyar ifjúság egyetlen politikai tömegszervezete, de nem az egyetlen szervezet, amely a fiatalok közéleti tevékenységének kereteit adja. Léteznek, működnek – jelenleg növekvő számban – egyesületek, klubok, különböző ifjúsági csoportok, s fontos, hogy a KISZ ezekben is aktív tevékenységet fejtsen ki. A KISZ az ifjúság nevelésében, politikai jellegű megmozdulásokra való mozgósításában nagy szerepet tölt be, az építőmunkában végzendő aktív tevékenységre ösztönzi a fiatalokat. Mivel *különböző korosztályokat és rétegeket tömörít* soraiban, nem könnyű feladat az egymástól jelentősen eltérő igények kielégítése. Ezért fogalmazódik meg újból és újból a KISZ rétegmunkájának javítását szorgalmazó igény.

A KISZ számos kérdésben *ellátja az ifjúság érdekvédelmének feladatát is.* Ezt törvényeink is szabályozzák. Ez a funkció az utóbbi időben különösen markánsan jutott kifejezésre a diákparlamentek, a felsőoktatási parlamentek igen kritikus tevékenységében. Az ifjúság érdekeit képviseli a KISZ a munkahelyeken, intézményekben különféle konkrét ügyek kapcsán, a fiatalok életkörülményeit, munkáját, tanulását, öntevékenységét, szórakozását érintő döntések előkészítésében és megvalósításában, a munkahelyek szűkebb vezető testületeinek keretében.

A KISZ-t a fiatalok részéről gyakran éri bírálat azért, hogy tevékenysége nem elég markáns és vonzó. Most *arra törekszik, hogy munkáját*

a változó, növekvő követelményekhez igazítsa. Határozottabban kíván fellépni a hivatali, bürokratikus vonások visszaszorításáért, a fiatalos, mozgalmi jellegű tevékenység erősítéséért. Ezt szolgálják XI. kongresszusának határozatai is.

A közélet

Politikai rendszerünk fejlődésének egyik újszerű jelensége, hogy hazánkban *jelenleg mintegy ezer központilag bejegyzett és több ezer helyileg engedélyezett társaság, szövetség működik* a legkülönbözőbb célokkal. Abban valamennyien egységesek, hogy feladatuknak tekintik a tagság sajátos érdekeinek képviseletét, védelmét. Ismert tény, hogy a nem közvetlenül politikai tevékenységet folytató szövetségek, társaságok tagjait is valamiféle sajátos közös érdeklődés, érdek fűzi össze. Miközben saját szakmai ténykedésüket folytatják, érdekeik legjobb érvényesítésén fáradoznak, óhatatlanul kapcsolatba kerülnek az ágazati vagy éppen országos jelentőségű folyamatokkal, bizonyos metszetben találkoznak a politikai rendszer működésének egészével. Azáltal, hogy helyüket keresik, *társadalmi, közéleti gyakorlatra tesznek szert,* s ezzel a közéletiség, az állampolgári aktivizálódás, a politizálás fórumaivá is válnak.

Az ilyen típusú egyesületek, társaságok tevékenysége az elmúlt években megerősödött. Főként a különböző szövetségek, az MTESZ, a Közgazdasági, a Szociológiai, a Politikatudományi Társaság, a Jogász Szövetség váltak a közéleti szereplések, a termékeny viták, az érdek- és nézetütközések, illetve -egyeztetések, tehát a politika érdemi formálásának színtereivé. Önállóan vagy együttesen tesznek javaslatot különböző posztok, funkciók betöltésére, címek, kitüntetések odaítélésére.

Politikai életünk gazdagodásának jele az is, hogy *megélénkült* a sajtó, a rádió, a televízió, *a tömegkommunikáció munkája is.* Egyre több tartalmas, önálló gondolatokat felvető, egymással is vitázó tanulmány, cikk lát napvilágot a sajtó hasábjain, hangzik el a rádió műsoraiban, jelenik meg a képernyőn. Mindez a nézetek gazdagságát, sokszínűségét, a különböző vélemények ütköztetésének lehetőségét bizonyítja. Ez a biztató, érezhető felpezsdülés örvendetes és lényegét tekintve pozitív jelenség. Ugyanakkor új kérdések meggondolására késztet, új feladatokat is felvet.

A párt tudatosan arra törekedett és a maga részéről mindent elköve-

tett azért, hogy őszinte, szabad légkör alakuljon ki, *amelyben felszínre kerülhetnek és megütközhetnek a különböző nézetek.* Az is magától értetődő, hogy a sokféle nézet között akad olyan is, amelyik nem egyezik a párt álláspontjával, világnézetével, de ebben a tekintetben is következetesnek kell lennünk a három évtizede megfogalmazott alapelvünkhöz. Minden véleményre, nézetre szükségünk van, amely közös ügyünket segíti elő, amely javító szándékú, egyúttal azonban *nélkülözhetetlen ezeknek a gondos, és ha kell, kritikus elemzése,* számbavétele is. A pártnak alapvető funkciója, vezető szerepének lényege, hogy újra és újra integrálja, szintetizálja a felszínre kerülő nézetek sokaságát, annak érdekében, hogy minden értékes elemet beépíthessen a politikába, s egyúttal elősegítse a nézetek tisztázását is. Ez a törekvés sem fogható fel azonban egyirányú kapcsolatnak, nem értelmezhető úgy, mintha a párt eleve birtokában volna minden szükséges válasznak. A párt egésze részt vesz az eszmecserékben, maga is szüntelenül okul, tanul. De senkire át nem ruházható hivatása, felelőssége, hogy a mindenkori ismeretek szintjén megkísérelje az összesítést, a szintetizálást, mert enélkül elveszti azt a képességét, hogy orientálja e folyamatokat, segítse a gyakorlatot. Ha van viszonylagos elmaradásunk, akkor az éppen e területen érezhető.

A politikai rendszer fejlesztésének kérdései

Politikai rendszerünk működésének áttekintése után vizsgáljuk meg röviden továbbfejlesztésének problémáit, irányait.

A politikai rendszer működésének javítását mindenekelőtt szocialista fejlődésünk belső szükségletei igénylik. Politikai intézményrendszerünk évtizedekkel ezelőtt alakult ki, azóta *jelentősen módosult a társadalom struktúrája, az intézményrendszer azonban lényegében nem változott.* Ennek következtében bizonyos aszinkron áll fenn.

A továbblépést kívánja társadalmi, állami, gazdasági területen a párt politikájának megfelelő szélesedő önállóság, a helyi hatáskörök bővülése, a helyi kezdeményezések nagyobb lehetősége. A gazdaságirányítás egyes, korábban is megfogalmazott követelményeinek következetesebb alkalmazása a társadalomirányítás szemléletének és gyakorlatának megújulását, a politikai rendszer hatékonyabb működését is követeli: a gyorsabb, rugalmasabb reagálóképességet, az érdekelemek önálló kezdeményezésekben való megjelenését, s ami ettől elválaszt-

hatatlan, az emberek munkájának teljesítmény szerinti jobb differenciálását.

Politikai rendszerünk működése biztosítja a szocialista építés alapvető követelményeinek kielégítését, és az elmúlt időszakban sok ponton jelentősen megújhodott. Eddig megismert alapintézményei lényegében olyan szerepet töltenek be, amilyet céljaink megkövetelnek, ezért *nincs szó funkcióik alapvető megváltoztatásáról. Munkájuk, meglévő kereteik jobb alakításáról, hasznosításáról van szó,* ami azonban nem lebecsülhető mértékű változásokat is jelenthet.

Nézzük a politikai rendszer fejlesztésének néhány fontosabb területét.

a) Az érdekek problémája. Politikánkat, társadalmi életünk egészét átszövik az érdekek.

Társadalmunk az érdekek szempontjából tagolt. Ezt a tagoltságot általában a társadalmi, csoport- és egyéni, de emellett a területi, ágazati, szakmai és más szempontú érdekek szerint szoktuk megjelölni.

A szocializmusban is léteznek egymásnak szükségszerűen ellentmondó érdekek is. Ezek az egyes emberek eltérő társadalmi helyzetéből, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyéből, a munkamegosztásból, területi vagy más tényezőkből adódnak.

A politikai rendszer természetesen a jövőben is elsődlegesen a társadalmi, népgazdasági érdek érvényre jutását szolgálja, segíti. Ez minden szintjéről elmondható, feltételezve, hogy képesek leszünk az eddiginél pontosabban, helyesebben értelmezni a társadalmi érdeket.

A társadalmi érdek bizonyos elemei egyes fő célokban – hogy szocializmust akarunk építeni és milyen irányba haladunk – eleve adottak, de zöme csak menet közben, *a különböző érdekek ütközéséből formálódik, fogalmazódik meg.* A politikai intézményrendszer egyik legfontosabb feladata, hogy objektíven segítse ezt az érdekintegrálódást, biztosítsa a társadalom döntő többsége érdekeinek érvényesülését. Közbülső láncszemeinek egyszerre kell képviselniük a társadalmi érdeket és a sajátos érdekeket. Megköveteljük, hogy tartsák szem előtt a társadalom érdekét, de az – sok fontos elemében – még nem ismeretes előttünk. És igényeljük, hogy képviseljék a sajátos érdekeket, melyek általában ismertek, és kívánatos is, hogy ismertek legyenek. A politikai intézményrendszernek az érdekekkel úgy kell foglalkoznia, hogy elérje azok optimális egyeztetését.

A politikai rendszer fejlesztésének egyik centrális mozzanata az érdekképviselet, -szembesítés, -egyeztetés, -ütköztetés hatékonyabbá tétele.

A területi, ágazati, szakmai érdekek képviseletében és kifejezésében a szakszervezetek mellett egyre fontosabb szerepet játszanak a szövetkezetek különböző szervei, a TOT, a SZÖVOSZ, az OKISZ.

A TOT (Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa) viszonylag fiatal szervezet, és a mezőgazdasági szövetkezetek – főleg általános, kollektív – érdekeit képviseli az állami szervek előtt. Nélküle nem születnek a mezőgazdaságot érintő fontosabb döntések. Munkája kiterjed az árképzésekre, a szabályozók megállapításának milyenségére, a termelőszövetkezetek saját és közös érdekeire, a kooperáció, az együttműködés, az egyesülések problémáira is. Tevékenysége ma már szervesen beépült intézményrendszerünkbe, de a politikai közéletbe is. A *SZÖVOSZ* (Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsa), az *OKISZ* (Ipari Szövetkezetek Országos Tanácsa) a gazdasági tényked és mellett a szövetkezetekbe tömörült dolgozók érdekeinek is szószólója. A gazdaságirányítás továbbfejlesztése növeli a szövetkezetek jelentőségét és sokszínűbbé teszi munkájukat. A mozgalom új formákkal egészül ki, ami egyben árnyaltabbá teszi az érdekképviseletet is.

Növekvő jelentőségre tesz szert a *Magyar Kereskedelmi Kamara.* Egyre érdemibb módon képviseli az állami vállalatok és magasabb szintű vezetőiknek érdekeit. Szervesen beépült a politikai döntési mechanizmusunkba. Tevékenysége egy eddig létezett űrt tölt be: az állami, különösen az ipari vállalatok érdekképviselete nem volt megoldott. Az eddig szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a kamara tevékenysége fontos új eleme az érdekek feltárásának és egyeztetésének.

A társadalmi, csoport- és egyéni érdekek természetesen nem különállóak. Az egyik nem lehet meg a másik nélkül, *egymásba fonódnak, együtt léteznek, egymást alakítják, befolyásolják.*

Az érdekek, főleg a döntési pontokon, álláspontok, nézetek formájában tevődnek át a politika szférájába. A politikai rendszer olyan irányú fejlesztése kívánatos, hogy intézményei egyértelműbben, markánsabban fejezzék ki a különböző érdekeket, mivel ez fontos biztosítéka annak, hogy a társadalom érdek- és véleménytagoltsága a politikai rendszer keretein belül és ne azon kívül jelenjen meg.

b) A továbblépés lehetőségeit felmérve nem hagyható figyelmen kívül *a döntési mechanizmus problémája.*

A döntések az érdekegyeztetések csomópontjai, alapvető mozzanatai. A társadalmi élet folyamata voltaképpen döntések láncolata. Minden döntés valamilyen társadalmi szükségletet elégíti ki, de egyben új szükségleteket is kelt, ezek új viszonyokat teremtenek, új érdekekben fejeződnek ki. *A döntés előtt létező érdekek a döntés meghozatalával*

nem szűnnek még létezni. Ezért a végrehajtás során is nagy figyelmet kell fordítani rájuk, mivel továbbélésük alapja lehet a döntések eltérő értelmezésének és kezelésének.

A döntéshozatalt egyaránt befolyásolja az érdekek felismerése, képviselete, egyeztetése és érvényesítése. Fontos – és bonyolult feladat – az érdekek helyes felismerése. Ennek mechanizmusai – mint látható – még nem épültek ki kellően, ezért is szükséges a közélet demokratikus eszközeinek, formáinak további fejlesztése. A felismert érdekek képviselete alapvető feladata a politikai rendszer intézményeinek. Olyan demokratikus viszonyok és feltételek szükségesek, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző érdekek súlyuknak megfelelően tudjanak kifejeződni.

Az érdekviszonyok említett láncszemeinek mindegyikénél adott az optimális, a helyes megoldás, de egyúttal a tévedés lehetősége is. Egyfelől az a veszély fenyeget, hogy a szubjektív megítélés nem pontosan fejezi ki a tényleges érdeket, másfelől, hogy a gyakorlati munka során a megvalósulás eltávolodik a tényleges érdekviszonyok adta követelményektől. Mindkét veszély kikerülésében a legfontosabb biztosíték a szocialista demokrácia hatékony működése.

A politikai rendszer fejlesztésének kulcsfontosságú eleme *az állampolgárok fokozódó bevonása* a közéleti tevékenységbe és elsősorban éppen a sorsukat lényegesen befolyásoló *döntések előkészítésébe, meghozatalába.*

A végrehajtásért felelős szervek a döntés előtt ismertetik az előzetes elgondolásokat a széles körű véleménynyilvánítás céljából. Ebben a szakaszban lehet a leginkább figyelembe venni a javaslatokat, a véleményeket. A vélemények kifejtéséhez információ, bizonyos helyzet- és szakismeret, megfelelő fórumok működtetése szükséges, szakmai és nem szakmai körökben.

A döntést követő periódusban a vitának már nem a döntésről, hanem a végrehajtásról kell folynia. Ez egyúttal a demokratikus ellenőrzés megjelenési formája. *A végrehajtás ellenőrzése* arra is módot ad, hogy a döntéssel elvetett nézetek szembesüljenek a tapasztalatokkal és ismét megmérettessenek. Bár itt természetesen az az alapvető cél, hogy az ellenőrzés a jobb végrehajtást segítse, eközben óhatatlanul az is szerepe, hogy a döntés helyességét is mérlegre tegye, s ha szükséges, korrekciókat is javasoljon.

A döntési rendszer egyik nagy és a párt által sokszor megerősített törekvése ellenére nem kellően megoldott problémája *a szubjektivizmus káros hatásának semlegesítése, leküzdése.*

Ma már nem képzelhető el helyes döntés megfelelő szakmai előkészítés, megalapozás nélkül. Ugyanakkor minden konkrét döntés esetében több alternatíva létezhet, többféle, egymástól eltérő szakértői véleménnyel kell számolni. A politikai vezetés számára nem könnyű feladat az eligazodás, a választás közöttük; ennek alapvető feltétele, hogy biztosítsuk a vélemények objektivitását. Bármennyire magától értetődőnek is tűnhet ez, politikai gyakorlatunk még nem tudta megteremteni ennek intézményesült formáit, egzakt módon működő mechanizmusait, következésképpen e folyamat szinte minden szakaszában túlzott szerepet kapnak a szubjektív mozzanatok.

c) Fontos helyet foglal el demokratikus viszonyaink szélesítésében *a választási rendszer és a képviseletek munkája.* Ezért tűzték napirendre a párt vezető szervei a választási rendszer kérdéseit és a választott testületek (Országgyűlés, tanácsok) tevékenységét. 1985-ben már az új választási rendszer elvei szerint történt a választás. Melyek ezen a területen a fontosabb változások?

Döntő lépésnek bizonyult, hogy kötelezővé tettük legalább két vagy több jelölt állítását, amivel azt kívántuk elérni, hogy a választókat a jogszabály is kényszerítse aktív állásfoglalásra. Ennek a választó szempontjából akkor lehet valódi súlya, ha a jelölteknek, az alapvető politikai kérdésekben való nézetazonosságon túl, van saját elképzelésük is a kommunális, területfejlesztési kérdésekben. A választásokon tapasztalt aktivitás e lépés helyességéről tanúskodik. Fontos feladatnak tekintettük, hogy kiküszöböljük a korábbi évek negatív hatásait, melyek többek között a meg nem választott képviselő társadalmi presztízsének nehezen elviselhető csökkenésében („bukott emberré válásában") jelentkeztek. Ezt oldhatja fel a pótképviselői intézmény bevezetése. A pótképviselő megválasztott ember, ami önmagában is társadalmi presztízst biztosít.

A képviselők mintegy 10%-ának az országos listán történő megválasztása főleg azzal a ténnyel számolt, hogy egyes országos vezetők tevékenysége nemcsak egy-egy választókerülethez kötődik, hasonlóan az e listán megválasztott, országosan ismert közéleti személyiségeké sem. Súlyt helyeztünk arra, hogy jobban megismertessük a képviselők személyét a választókkal.

A választások pozitív eredményt hoztak, felélénkítették e területen a politikai munkát.

A demokrácia szélesítése és mélyítése a társadalmi élet minden pontján *a választott szervek szerepének növelését* kívánja.

Hazánkban az Országgyűlés a legfelsőbb államhatalmi szerv. Leg-

fontosabb funkciója a törvényhozás. *A törvényhozói tevékenység* – vitathatatlan fejlődése ellenére – *még nem kielégítő.* Bár a számok nem feltétlenül a lényeget mutatják, bizonyos szempontból mégis elgondolkodtató az, a tény, hogy a parlament viszonylag kevés törvényt alkot. Évi átlagban ötöt-hatot, amiből kettő a népgazdasági terv és a költségvetés jóváhagyása. A fennmaradó három-négy törvény is jellegében inkább közelít az általános irányelvekhez. Ugyanakkor köztudott, hogy az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletekkel, a Minisztertanács, az egyes miniszterek – évente több száz – rendelettel, utasítással szabályoznak sok kérdést. A jogi szabályozásban is szembeötlő a végrehajtó szervek túlsúlya.

Hasznosnak tűnik, ha – legalábbis fontos, stratégiai jellegű ügyekben – először a törvény koncepciója kerül az Országgyűlés elé. A jelenlegi rendszerben a törvények szövegének tárgyalása a szakmai részletek, a megfogalmazások irányába tereli az eszmecserét, ami akarva-akaratlanul háttérbe szorítja a fontosabb, általánosabb összefüggéseket. A koncepció tárgyalásától inkább elvárható, hogy a vitában megjelenjenek és megütközzenek a különböző társadalmi csoportok, rétegek eltérő érdekei. Ez érdemibbé teheti a munkát.

Az előzetes pártállásfoglalás nagyobb horderejű kérdésekben természetesen fontos és általában segít. De azt is látni kell, hogy akarva-akaratlanul bizonyos keretek közé is szorítja a tárgyalást, a vitát. Nem biztos, hogy ez minden esetben célszerű vagy szükséges. Például olyan esetekben, amikor a parlament kétszer tárgyal egy kérdést – koncepció és törvénytervezet formájában –, célszerűnek látszik, hogy az első tárgyalás előtt még ne legyen előzetes pártállásfoglalás.

A párt politikáját az Országgyűlésben lévő kommunisták megfelelően tudják képviselni. Szélesíteni lehetne tehát azoknak a kérdéseknek a körét, amelyben az Országgyűlésnek nagyobb az önálló cselekvési lehetősége, sőt kényszere. Ezt elősegíthetné például az állandó (terv- és pénzügyi, kereskedelmi stb.) bizottságok rendszeres beszámoltatása a testület teljes ülésén, mivel ilyenkor nem egy törvény szemszögéből ítélnének, hanem a társadalmi élet egy-egy területét vitatnák meg átfogóan. Ily módon az eddiginél sokkal hatékonyabban lehetne a törvényhozás útján politizálni.

Kívánatos mindenhol, ahol erre lehetőség kínálkozik, a demokrácia közvetlen formáinak az erősítése. Erre tényleges lehetőségek kínálkoznak a gazdaságirányítási rendszer tökéletesítése során, az üzemi, szövetkezeti, tanácsi demokrácia területén. Ezek fontos és támogatandó törekvések. Ezt elismerve és látva is tény, hogy a dolgozók jelenleg

érdekeiket mindenekelőtt az általuk választott képviselők útján tudják érvényesíteni. *A különböző érdekek megjelenésének,* nyilvános kifejezésének, integrálásának *fő fórumai ezért a képviseletek.* Ebből következően fő feladatuk nem az egyes döntések szakmai szempontú elbírálása, hanem elsősorban a társadalom alapvető csoportjai, rétegei érdekeinek oldaláról való politikai megközelítése. A döntések szakmai megítélése ebben az összefüggésben alapvetően apparátusi feladat. Nyilvánvaló, hogy a két oldalt nem lehet egymással szembeállítani. A képviseleteknek – ahhoz, hogy helyesen foglalhassanak állást – rendelkezniük kell a szakmai ismeretek szükséges mennyiségével, és a véleményformálásnál az apparátusok sem mellőzhetik az érdekeiket.

Kívánatos, hogy jobban érvényesüljenek az Országgyűlés alkotmányjogi funkciói, hogy erősödjék szerepe a kormányzati munka meghatározásában, ellenőrzésében. A közelmúlt több lépése ezt a célt szolgálta, például az Alkotmányjogi Tanács létrehozása.

d) Politikai rendszerünkre szükségszerűen *nagy hatást gyakorolnak a gazdaságban végbemenő változások.* Mint ahogy összpolitikánk értékei – és különösen az 1956 óta kialakított politikai irányvonal fő elemei – vezettek el 1968-ban a gazdaságirányítási reformhoz és a most napirenden lévő továbbfejlesztéshez, úgy annak eredményei pozitívan hatnak vissza a politikai élet egészére. Ilyen felfogásban és értelemben joggal mondhatjuk, hogy gazdaságirányítási rendszerünk tökéletesítése újabb lehetőségeket tár fel politikánk egészének gazdagítására, és igényli is a politikai rendszer minden intézményének jobb működését. A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése tehát nem szűk értelemben vett gazdasági, hanem kihatásában *komplex jellegű, össztársadalmi horderejű ügy.*

Hol és hogyan kapcsolódik mindez a politikai rendszer működéséhez? Nyilvánvalóan számos és nem lényegtelen ponton.

Szocialista rendszerünkben a termelőeszközök döntő része a társadalom tulajdonában, a dolgozók tulajdonában van. A társadalmi tulajdon – elvileg nézve – mindenkié. De ki az, aki a tulajdonosi jogokat ténylegesen gyakorolja, hiszen a munkavállalók erre külön-külön nem lehetnek képesek, erre nincs lehetőségük. A tulajdon kezelésében, hatékony felhasználásában nálunk jelen van, megmaradt egy kettősség: a dolgozók tulajdonosi és munkavállalói alaphelyzetének kettőssége. A munkavállalók az esetek nagyobb részében közvetlenül nem érdekeltek abban, hogy hatékonyan kezeljék saját üzemük berendezéseit, „saját tulajdonukat", nem „gazdálkodókként" dolgoznak, nem éreznek közvetlenül tulajdonosi felelősséget. Ez gyakran abban fejeződik ki,

hogy a társadalmi tulajdont nem „gazda módjára" kezelik. Nyilvánvaló, hogy e tekintetben valami nem kellően elrendezett, megoldott.

A termelőeszközök nagy részének államosítását korábban olyan lépésnek, feltételnek tekintették, melyből magától értetődően fakad a gazdasági egységek részletekbe menő, központi igazgatási szervek által történő irányítása. Ebből következett, hogy szükségszerűen csökkent a vállalatok, üzemek felelőssége, önállósága, leszűkült az érdemi demokratikus részvétel lehetősége. Ez a dilemma már 1968 előtt, a reform kidolgozásának menetében is felvetődött. Akkor azt hittük, hogy ezt a problémát megoldja a vállalatok munkáját meghatározó központi tervmutatók megszüntetése. Ez a várakozás azonban nem igazolódott. A vállalati önállóság – a közgazdasági szabályozók, pénzügyi intézkedések együttes hatására – nem növekedett a kívánatos mértékben, nem kielégítő színvonalú. Ezért vált indokolttá, hogy módosítsuk a szocialista tulajdon feletti rendelkezési és munkáltatói jogok gyakorlásában az állami szervek és a vállalatvezetés közötti munkamegosztást.

Nem kívánatos, nem célszerű, ha az állam tulajdonosi jogán államigazgatási eszközökkel akarja irányítani a gazdaságot; ez különböző jellegű funkciók összekeveredéséhez vezet, és gazdaságilag sem bizonyult a leghatékonyabb útnak. A központi szerveknek a gazdaságot átfogó irányok kimunkálásával, a megvalósításukat biztosító közgazdasági szabályozók meghatározásával, az áru–pénzviszonyokkal számoló közgazdasági eszközökkel kell irányítaniuk.

A párt Központi Bizottságának 1984. áprilisi állásfoglalása értelmében a tulajdon jellegének változása nélkül két új vezetési formát alkalmazunk: a vállalati tanács, illetve a választott vezetők útján történő irányítást. A vállalati tanács a vállalat stratégiai döntést hozó szerve. Átruházott hatáskörben gyakorolja a szocialista tulajdonnal kapcsolatos egyes rendelkezési és a vezetők feletti munkáltatói jogokat. Tagjai a dolgozók küldöttei és a vállalatvezetés képviselői. Munkájában részt vesz a vállalat pártszervezetének, szakszervezetének és KISZ-szervezetének titkára. A dolgozók küldötteit meghatározott időre a vállalati kollektíva választja.

A választott vezetők által irányított állami vállalatoknál a dolgozók közgyűlése vagy küldöttgyűlése átruházott hatáskörrel gyakorolja a tulajdonnal kapcsolatos egyes rendelkezési és a vezetők feletti munkáltatói jogokat.

Az elhatározott megoldás előnyének tartjuk, hogy a tulajdonosi funkció közelebb kerül a dolgozókhoz, s a vállalati vezetők egzisztén-

ciálisan nem az igazgatási főhatóságuktól, hanem közvetlenül a vállalati kollektívától, illetve a vállalati tanácstól függnek.

Közvetlenebbé válhat ezáltal a dolgozók részvétele a döntések meghozatalában és a tulajdonosi jogok gyakorlásában. Ha a tulajdonosi funkciók gyakorlása közelebb kerül a dolgozókhoz, gazdagabb tartalmat és részben új értelmet kap a munkahelyeken a demokratikus részvétel. Növekszik a gazdálkodásért érzett felelősség, a közvetlen érdekeltség. Közvetlenebbé és kevésbé egyoldalúvá válik a vezetők és a beosztottak viszonya, kölcsönössé a függőségük.

A tulajdonosi szerep érdemibbé válása túlmutat a vállalati keretek, üzemi ügyek határán. *A tulajdonosi, gazdálkodói és munkavállalói pozíció helyesebb elrendezettségétől reálisan remélhető és várható a közéleti formák új tartalommal telítődése, érdemibbé válása.* Nagyobb teret adnak a társadalmi szervek tevékenységének, és egyben bizonyos mértékig módosítják a közöttük meglévő kapcsolatokat, viszonyokat. Ha van miről dönteni, akkor valóságosabb a részvétel a döntések előkészítésében. Ha van értelme, rendszeressé, mindennapivá válhat a gazdasági egységek, a vezetők munkájáról való véleménynyilvánítás. S mindez az emberek számára érthetőbbé teszi a társadalmunk előtt álló feladatokat, ösztönöz a megoldásukban való részvételre.

Az előttünk álló feladatok vázlatos ismertetése is rávilágít arra, milyen nagy a politikai rendszer állandó karbantartásának, tökéletesítésének jelentősége. A feladatok módosulásával, a követelmények változásával korábban megoldottnak vélt feladatok is újszerűen vetődnek fel. Sok függ attól, mennyire képes a politikai rendszer az állandó önkorrekcióra, megfiatalodásra, megújulásra.

Pártunk egyik legfontosabb és állandó feladatának tartja, hogy idejében érzékelje, mi az, amit meghaladott az idő, és ösztönözzön annak megváltoztatására. *Politikai rendszerünk stabilitásának épp ez a megújhodási készség az egyik legfőbb biztosítéka.* Ebben ölt testet a párt politikájában immár három évtizede kifejeződő realitásérzék, a valósággal való szembenézés, a bátor válaszkeresés az új kérdésekre.

II
A párt szerepéről a politikai rendszerben

A párt vezető szerepéről

Társadalmunkban, politikai rendszerünkben *központi helyet* foglal el a párt – ez a szervezet a politikai rendszer centruma. Hozzá futnak be a társadalmi folyamatokra vonatkozó fontosabb jelzések; tevékenységében kristályosodnak ki a különböző érdekek, vélemények, nézetek. Ez is elősegíti, hogy a legmagasabb fokon itt menjen végbe a különböző érdekek egyeztetése, ütközése, integrációja, a társadalmi cselekvés fő irányának, az ezzel összefüggő feladatoknak a meghatározása.

Mi a tartalma annak, amit a párt vezető szerepén értünk? Alapjában véve két dolog. Először, hogy társadalmunkban a párt politikája érvényesüljön. Másodszor, hogy a kommunisták világnézete, a marxizmus–leninizmus hegemón szerepet töltsön be a társadalmi élet minden területén. Minél inkább áthatja társadalmunkat a marxista–leninista világnézet, annál jobbak a feltételek a párt politikájának és ezáltal vezető szerepének érvényesüléséhez. Ha vizsgálni akarjuk a párt vezető szerepének hatékonyságát, feltétlenül e két tényezőből kell kiindulnunk.

Vajon szükség van-e a mai helyzetben és a jövőbe előretekintve a párt vezető szerepére? Ha nem is nyílt megfogalmazásban, de hangot kapnak ezt megkérdőjelező nézetek, felfogások. Ezért helyzetünk új vonásai mellett is újból időszerűvé vált szembenézni ezzel a kérdéssel, megadva a jelenlegi feltételeknek megfelelő választ.

A tudományos írásokban és a politikai állásfoglalásokban általánosan elfogadottnak tekinthető az a nézet, hogy a tőkés országokban csökken a pártok szerepe; azok veszítenek súlyukból. Ezekben az országokban lényegében nem a kormányzó polgári pártok határozzák meg a politikai folyamatokat, hanem a nagy részük mögött álló gazdasági, ipari, katonai területen uralkodó helyet elfoglaló érdekcsoportok, amelyek magukhoz ragadják a lényeges politikai döntések meghozatalának feladatkörét. A mi társadalmunkban nincsenek – nem lehetnek –

olyan gazdasági, ipari vagy katonai körök, amelyek igényt tartanának a politikai központ szerepére. Ez önmagában és minőségileg is megnöveli a pártnak mint központi döntéshozó centrumnak a szerepét.

Továbbá minden korszerű társadalomban kell hogy legyen – és van is – olyan központi intézmény, amely meghatározza a legfőbb politikai és világnézeti folyamatokat. Vonatkozik ez a tőkés társadalmakra is. A pártok szerepe ott nem annyira a végső döntések meghozatalára való jogosultságban keresendő, hanem abban, hogy e pártok rányomják bélyegüket az adott ország politikai és világnézeti helyzetére, egyfajta politikai és világnézeti koncepciót érvényesítenek.

Szükség van-e arra, hogy a mi társadalmunkban is legyen olyan központ, amely politikai és világnézeti orientációt ad, mintegy igazodási pont lehet? Erre feltétlenül szükség van ma is és az előttünk álló években még inkább.

A párt politikai irányvonala, politikája ma hazánkban kétségkívül megszabja társadalmunk előrehaladását, globális értelemben tehát érvényesül vezető szerepe. Az egyes területek: a gazdaság, az ideológia, a kultúra egészét tekintve is ugyanez mondható el. Ha ezeket a területeket közelebbről megnézzük, akkkor azonban már nem ilyen egyértelmű a kép. Ilyen szempontból nem kielégítő a helyzet a szocialista építés egyik fő területén sem: sem a gazdaságban, sem az ideológiában, kultúrában. Más oldalról közelítve azt is látnunk kell, hogy nem kielégítő a helyzet a politika egyértelmű, következetes valóra váltásában. A párt vezető szerepe tehát nem érvényesül elég hatékonyan a politika egységes értelmezésében és következetes megvalósításában.

Nem az a baj, hogy különféle gondolatok, egymástól eltérő vélemények, nézetek léteznek, fordulnak elő. Társadalmunk szerkezete nem egynemű, s ez természetszerűen kihat a világnézet, a gondolkodás, a magatartás alakulására is. Nyílt politikánknak megfelelően igényeljük a különböző megközelítések, nézetek felszínre kerülését. Ennyiben tehát ez szükségszerű és pozitív folyamatnak tekinthető. A baj az, hogy egyes területeken nemritkán nem a párt álláspontja a meghatározó, hanem attól eltérő nézetek uralják a terepet. És ha ez így van, ha nem a párt szabja meg e helyeken a döntő folyamatokat, akkor ott a vezető szerep nem érvényesül megfelelően. Erre a jelenségre a Központi Bizottság 1983 áprilisában, 1984 áprilisában és a XIII. kongresszuson is nyomatékosan felhívta a figyelmet, de a helyzet ma sem megnyugtató.

Pártunk annak idején úgy fogalmazta meg álláspontját, hogy nem reális, nem indokolt a marxizmus–leninizmus monopolhelyzetére törekedni, szocialista fejlődésünk jelenlegi szakaszában világnézetünk he-

gemón szerepét kell biztosítanunk. Ennek az értékelésnek a helyessége a gyakorlatban igazolódott. Ha azonban szóban és tettben egyesek már a hegemón szerep létjogosultságát is vitatják – és vannak erre utaló jelek –, azon el kell gondolkodni.

A párt XIII. kongresszusa egyik fő feladatként fogalmazta meg és konstruktív programot adott arra, hogy ne folytatódjék az életszínvonal néhány éve tartó stagnálása vagy éppen csökkenése, és arra, hogy miképpen lehet és kell – jobb munkával – javítani a helyzeten. A másik fő feladat, hogy *erősítsük a párt pozícióját társadalmunkban,* bátrabban ösztönözzünk olyan vitára, amelyben a párt pozíciói erősödnek. Vagyis, hogy *ideológiai életünkben érvényesüljön a párt hegemón szerepe,* amely ma sok területen nem érvényesül kellőképpen. A nézetek ütköztetésével nagyobb egységet kell kivívnunk, elsősorban a párton belül és ennek nyomán az egész társadalomban, mert csak ez lehet a jövendőbeli eredmények alapja.

A pártnak élen kell járnia az új kérdések felvetésében, elemzésében és megoldásában is. Fokoznia kell az új iránti fogékonyságát, az új gondolatok iránti nyitottságát, hogy magába szívja mindazt, ami előrevivő és ily módon hasznosítható a politika formálásában. A rendkívül gyorsan és lényegbevágóan változó körülmények újszerű, bátor megoldások keresését igénylik, s e folyamatban a pártnak az erjesztő szerepét kell betöltenie. Az újért harcolni kell, mert különböző okok következtében – szinte törvényszerűen – mindig jelen vannak és hatnak a régit képviselő vagy védő erők. A pártnak elsőrendű érdeke, hogy ösztönözze, támogassa az alkotó gondolkodást, mágnesként vonzza magához az előrevivő szellemi erőt. A vezető szerepnek tehát *nélkülözhetetlen eleme a problémaérzékenység és a következetesség.*

Társadalmi, gazdasági életünk egésze azt követeli, hogy minden területen fejlesszük a párt vezető szerepét. A szocialista építés új körülményei között dolgozunk, korábbi eszközeink, módszereink, az új kérdésekre adott jelenlegi válaszaink már nem mindenben nyújtanak ehhez kellő segítséget. A gazdasági fejlődés intenzív követelményei, a politikai rendszer új vonásai különösen fontossá teszik, hogy a vezető szerep érvényesítését kritikusan áttekintsük, és ahol ez szükségesnek mutatkozik, munkánkat megjavítsuk. Vonatkozik ez a párt élcsapat szerepére, belső életének hatékonyabbá tételére, a párt- és az állami szervek munkájának jobb összehangolására, a pártnak a gazdaságban betöltött szerepére és más fontos kérdésekre. Pártunk Központi Bizottsága az előttünk álló években feladatának tekinti e problémák elemzését és célszerű megoldások kidolgozását.

A párt élcsapat jellegéről

A párt vezető szerepének megítélése arra ad választ, hogy milyen helyet foglal el társadalmunkban, miben van felelőssége, mi a feladata. Az élcsapat szerep vizsgálata viszont *a párt jellegére ad választ.* Szükséges, hogy újragondoljuk a párt munkájának ezt a metszetét is, történelmi folyamatában és előretekintve. A lenini tanítások alapján azt vallottuk és valljuk, hogy a párt a munkásosztály élcsapata, amely egyre inkább magához vonzza a többi társadalmi réteg legjobbjait. Az illegalitásban és a felszabadulást követő években feltétlenül ez volt a meghatározó elem. Később ez az álláspontunk fejlődött, és kiegészült azzal az elemmel, hogy a párt távlatilag a dolgozó nép élcsapatává válik. A jelenlegi helyzetre vonatkoztatva most az a felfogás erősödik, hogy a párt egyszerre a munkásosztály élcsapata és az egész dolgozó nép pártja.

Melyek az élcsapat jelleg főbb ismérvei? A döntő ismérv, hogy a párt *a nép leghaladóbb erőit* tömöríti, azokat, akik a marxizmus–leninizmus világnézetét vallják és képviselik. Ebben nem tehetünk semmiféle engedményt. A másik ismérv, hogy a párt azokat tömöríti soraiba, akik *politikáját a legkövetkezetesebben képviselik.* Végül a párt soraiban azoknak kell lenniük, akikkel szemben *magasabb magatartási normákat* állíthat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mindhárom szempont gyakorlati érvényesülésében érzékelhetők gondok.

Törvényeink megszabják a magyar állampolgárok általános magatartási normáit. A párttagoktól ennél több várható el. Ha nem így volna, akkor a felnőtt magyar állampolgárok óriási többsége párttag lehetne, mivel a törvények betartása mindenkivel szemben követelmény, s ennek az állampolgárok nagy többsége eleget is tesz. Világos tehát, hogy a párt tagjaitól a törvények betartásán kívül, azon túl mást is szükséges megkövetelni. Egyfajta *többletet.* Korábban egyszerűbbnek hittük a helyzetet, ma már látjuk, hogy elvileg sem eléggé világosan kidolgozott a válaszunk arra a kérdésre, hogy mi az a többlet, amit az állami törvényeink betartásán kívül a párt tagjaitól megkövetelünk.

A Központi Ellenőrző Bizottság konkrét esetekben természetesen állást foglal, de elvileg még nem tudtunk dűlőre jutni a kérdésben, nem tudtuk elég körültekintően és normatív módon megfogalmazni, hogy miben áll ez a többlet. A feladatot az is megnehezíti, hogy bizonyos határok elmosódtak, megváltoztak bizonyos értékek. Természetesen nem az alapvetőek; a marxizmus alapvető világnézeti és politikai értékei megőrizték érvényességüket. De ezen belül sok minden módosult,

s az értékek változásához hozzá kell igazítanunk felfogásunkat, követelményeinket is.

A korábbinál alacsonyabbra került a párttagoknál alkalmazott mérce. Nagyon sok olyan jelenséget nézünk el nem egyedi, hanem tömegméretekben, amit hosszú ideig nem lehet megtenni büntetlenül, mivel ezek rontják a párt erkölcsi tekintélyét, csökkenthetik a társadalomra gyakorolt hatását.

Melyek ezzel kapcsolatban a problemetikus pontok? Az egyik kérdés, vajon világnézetileg eléggé élcsapat-e a mi pártunk. Ami a marxista iskolázottság szintjét illeti, az feltétlenül növekedett, de eközben úgy tűnik, csökkent vagy legalábbis nem kielégítő mértékben erősödött a világnézeti meggyőződés. Az iskolázottsági szint inkább a marxizmus megtanult ismeretét jelenti, de az nem mindig jár együtt azonosulással. S ebből sajnos óhatatlanul világnézeti problémák keletkeznek. Ez az állapot nem elegendő ahhoz, hogy szélesítsük vagy akár megőrizzük a marxizmus pozícióit a társadalomban. Ehhez olyan párttagokra van szükség, akik mélyen meg vannak győződve a marxizmus világnézetének helyességéről.

A politika képviseleténél sem megnyugtató a kép. A kiállás mértéke nem felel meg a pártélet normái által igényelt szintnek. Lehet utalni példákra a tömegkommunikáció területéről, de lehet ilyeneket hozni az élet más tartományaiból is. Nem az ellen van kifogás, hogy a közélet fórumain hangot kapnak szokatlan vagy helytelen vélemények. Módot kell adni kifejtésükre, hiszen egy-egy álláspont helytállósága éppen a nyilvánosságban méretik meg, másrészt pedig ha már léteznek ilyen nézetek, akkor elhallgattatásuk semmit sem old meg. Az azonban már elengedhetetlen, hogy legyenek, akik vitába szállnak ezekkel, s a szerintük helyes álláspont mellett érvelnek. Igaz, hogy sok ideológiai kérdésre ma még nincs minden tekintetben kielégítő válaszunk – amin elmélyült munkával feltétlenül változtatni kell –, de más esetekben volna ilyen, csak nincs, aki képviselje.

Hogyan tükrözi az élcsapatjelleget a párt összetétele? Alapjában megfelelő a kép, pártunk tagjai a nép legjobbjai közül kerülnek ki. Mégsem felesleges egy pillantást vetni arra, hogyan alakult az összetétel, mivel ebből néhány fontos következtetés is levonható. Nézzük történelmileg a képet. Ami a munkásoknak a pártban elfoglalt arányát illeti, az 1946-ban 42% volt, 1975-ben 45%, 1985-ben pedig 42,6%. Azt látjuk tehát, hogy közel negyven év után megközelítőleg azonos a munkásarány. Ennek megítélésénél ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a közel azonos arány lényeges minőségi változásokat tar-

talmaz. A társadalom egészének negyvenesztendős fejlődésével a munkásosztály általános műveltségi színvonala is jelentősen növekedett. Így emelkedett a szakmunkások, valamint az ide sorolt 6–7%-nyi, az átlagnál nyilvánvalóan jóval magasabb képzettségi szinttel rendelkező közvetlen termelésirányítók aránya. A szám szerint azonos arány tehát fontos minőségi többletet takar. 1975 és 1985 között, tehát egy évtized alatt 2,4%-kal csökkent a munkások aránya a párttagság között. Tegyünk hozzá az elmondottakhoz még két számsort: a parasztság aránya a pártban 1946-ban közel 40% volt, 1983-ban 8%, ami alapvető változás kifejeződése. A szellemi dolgozók aránya viszont 1946-ban 18% volt, ma pedig 33,5% (a nyugdíjas szellemi dolgozókkal együtt pedig több mint 42%).

Ha összefoglalóan megnézzük a végbement változásokat, akkor azt mondhatjuk, hogy a párt összetételének jelenlegi arányai *tendenciájukban tükrözik a társadalmi struktúra módosulásait.* Az elmúlt negyven év alatt a parasztság aránya az összlakosságon belül jelentősen csökkent, a munkásosztály létszáma valamelyest nőtt, de a leggyorsabb és a legnagyobb mértékű növekedés a szellemi dolgozóknál és az alkalmazottaknál volt megfigyelhető. Körülbelül ezek az elmozdulások fejeződnek ki a párt jelenlegi összetételében is. Tehát a párt élcsapat jellege erről az oldalról továbbra is biztosított. A legnagyobb – szám szerint is, de főleg politikai súlyukat tekintve – a munkások aránya, és ez meghatározó jelentőségű mozzanat az élcsapat jelleg szempontjából.

Súlyos, dogmatikus hiba lenne azt gondolni, hogy a párt összetételében a munkásaránynak állandóan növekednie kell. Hogyan is lehetne ezt elvárni, ha egyszer a társadalomban csökken a számuk? Mint ismeretes, az ipari dolgozók aránya az elmúlt öt évben számottevően csökkent, s ez a folyamat a jelek szerint folytatódik. Vajon elképzelhető-e tartósan, hogy aszinkron álljon fent a társadalom struktúrája és a párt struktúrája között? Bár itt nem lehet szó mechanikus azonosságról, hosszabb távon mégis elképzelhetetlen, hogy összetétele lényegesen eltérjen a társadalométól, mert akkor a párt nem lehetne a dolgozó nép legjobbjaiból álló élcsapat. Az, hogy hazánkban a szellemi dolgozók, az értelmiség aránya az összes foglalkoztatottakon belül emelkedett, természetes folyamat – ez egyébként világjelenség. A világon mindenütt növekszik arányuk a társadalom struktúrájában. Teljesen természetes tehát, hogy nálunk a pártban is emelkedik a létszámuk.

Más megítélés alá esik a munkások arányának az a csökkenése, ami nem a társadalmi struktúra változásaiból következik, hanem a közöttük végzett politikai munka gyengeségeiből, a többletmunkával járó leter-

heltség vállalásától való húzódozásból és más hasonló okokból. Ez fokozott figyelmet érdemel. Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a lehető legtöbb arra alkalmas munkást felvegyünk a pártba. Egészséges szemlélettel úgy kell gondolkodni: nem az a baj, hogy más rétegekből többen kívánnak belépni a pártba, hanem az, hogy nem elegendő a belépő munkások száma. Ez mindenképpen munkánk gyengeségét is tükrözi, és voltaképpen ebben van a hiba. Tehát nem az a megoldás, hogy mások előtt lezárjuk a sorompót, így őrizve meg valamiféle elképzelt arányokat.

Bár több központi állásfoglalásban hivatalosan is megerősítettük, hogy nincsenek keretszámok a tagfelvételnél, a pártmunka gyakorlatában ezek helyenként még mindig léteznek. De vajon eredményesen építhetjük-e ilyen mesterkélt módon a pártot? Semmiképpen sem, s fontos ezzel nyíltan szembenézni. Elveink és gyakorlatunk nem térhetnek el egymástól. Nem hirdethetjük azt, hogy a dolgozó nép pártjává válunk – ami elvi jelentőségű megállapítás, s feltétlenül azt követeli, hogy a társadalom minden rétegéből a legjobbakat tömörítsük a pártba –, miközben konokul ragaszkodunk bizonyos idealizált statisztikai arányokhoz. Ezt nem tehetjük meg káros következmények nélkül, s valljuk meg, ilyenek már mutatkoznak is a szellemi dolgozók, az alkalmazottak és különösen a fiatal értelmiségiek felvételénél. Mert legjobbjaik évekig „sorba állnak", várnak „bebocsátásukra", és eközben olykor elmegy a kedvük attól, hogy egyáltalában belépjenek. Megszégyenítve, valamiféle másodrendű állampolgárnak érzik magukat, akiktől elzárják a belépés lehetőségét. És utána csodálkozunk, ha fontos munkakörbe, valamilyen okból párttag dolgozót keresünk – és nem találunk. Nincs, mivel nem vettük fel őket. Ha folytatjuk ezt a gyakorlatot, akarva-akaratlanul önmagunk ellen dolgozunk. Nem zárhatjuk el tartósan a pártba vezető utat az értelmiségi és adminisztratív területen dolgozó tehetséges, politikai és egyéb szempontból megfelelő fiatalok előtt. Márcsak azért sem, mert az arányok egy-egy szellemi foglalkozású rétegnél sem megnyugtatóak. A fiatal művészek közül például 3%, a pedagógiai pályára felkészítő egyetemek hallgatói közül mindössze 2% a párttag. Ha ez így folytatódik, nem csekély nehézségeket teremtünk magunknak. Mert ha ezeket a fiatalokat elzárjuk a párttól, akkor nem csodálkozhatunk azon, ha a jövőben a párt befolyása nem lesz megfelelő körükben.

A párt és az állam

A párt és az állami szervek közötti viszony elvei világosak. A párt az állami tevékenység főbb irányait szabja meg, az állami szervek felelősen konkretizálják ezeket a végrehajtás során. Nem ennyire világos a helyzet a gyakorlati kapcsolatok tekintetében, amit több ok is magyaráz.

Gondot okoz az elvileg megfogalmazott tételek helyes értelmezése. Mit jelent az irányok megszabása, milyen mélységű, részletességű feladatok kijelölését igényli ez? Miként foglaljon állást például a párt az egyik vagy másik ágazat átlagosnál gyorsabb, kiemelt fejlesztését illetően, mennyiben legyen a mérték, a megvalósítás módjának, mikéntjének meghatározása állami, kormányzati teendő? Nem könnyű erre felelni, hiszen a mérték megszabása azt jelenti, hogy bizonyos területek előnyben részesülnek, másokat keretek közé szorítanak, aminek óhatatlanul jelentkeznek társadalmi, politikai összefüggései is. Ezeket a párt nem hagyhatja figyelmen kívül, nem utasíthatja el, hogy törődjön velük.

Mindezt tudva is látni kell, hogy a párt és az állam (államigazgatási szervek) közötti viszony helyes alakítását főleg az indokolatlan párhuzamosságok, az azonos kérdéseknek azonos módon történő tárgyalása és ezzel együtt a pártszerveknek túl sok kérdésben való állásfoglalása nehezíti. A pártszervek túlzott mértékben vesznek részt az állami döntési folyamatokban, ugyanakkor nem elég hatékony az állami szervek összevékenységének ellenőrzése, a vezetők politikai felelősségének számonkérése. Ugyanannak az éremnek a másik oldala, hogy mivel rengeteg energiát emészt fel a nagyon is operatív részvétel, nem marad elegendő idő a számonkérésre. A sokszor helyes döntések nem kielégítő végrehajtásának ez nem lebecsülendő oka.

Milyen a felső, közép- és alsó szintű párt- és állami szervek viszonya, munkakapcsolata? Alapjában megfelelő ez a viszony, de *indokoltnak tűnik mindkét oldalon a profilok markánsabbá tétele.* A pártfórumok elé kerülő előterjesztésekben a politikai mozzanatoknak, a döntések várható politikai következményeinek nagyobb teret kívánatos szentelni. Az állami szerveknél pedig célszerű maximális konkrétságra törekedni, felelősen élni a hatáskörökkel.

Szélesedik az állami képviseleti szervek (Országgyűlés, tanácsok) szerepköre és önállósága. Miközben a fő társadalmi folyamatokat törvények alkotásával szabályozzák, ellenőrzik az államigazgatási tevékenységet, s egyúttal a nyilvános politizálás fórumai is. A párt ösztönzi e folyamatot, sőt maga is jobban kíván a képviseletek útján politizálni.

Ehhez az is szükséges, hogy erősödjön e szervek kommunista tagjainak szerepe. Érdemes lenne ehhez növelni a kommunista testületi tagok tanácskozásainak, aktívaüléseinek szerepét. Itt felkészülhetnek a nyilvános vitára, egyeztethetik álláspontjukat, hogy azt meggyőzően és megfelelően tudják képviselni. Fontos feladat hárul az államigazgatási szervekben működő pártszervezetekre is, amelyek a vezetők érdemi beszámoltatásával, a párttagság véleményének kikérésével és képviseletével a munka jelentős előrelendítői lehetnek.

Az élet szüntelen változásával való szembenézés két területen a legsürgetőbb: a gazdaságban és a párt belső életében. Ezért a továbbiakban ezzel a két kérdéskörrel foglalkozunk.

A párt szerepe a gazdaságban

Mint ismeretes, a Központi Bizottság 1984. áprilisi ülése lényeges változásokat határozott el a gazdaságirányításban, és ezek a változások feltétlenül kihatnak a párt tevékenységére is. Milyen összefüggésekről van itt szó? Az első, széles körben felvetődő kérdés: *csökken-e vagy növekszik a párt szerepe a továbbfejlesztés során?* Erre a kérdésre különbözőképpen válaszolnak. Vannak, akik úgy vélik: csökkenni fog a párt szerepe, szűkül a pártmunka hatóköre. A másik felfogás szerint – és ez fogalmazódott meg a XIII. kongresszus határozatában is – nemcsak megmarad, hanem növekszik is a párt szerepe.

Eléggé elterjedt az a nézet, miszerint az új gazdaságirányítási formák kiszorítják a pártot a gazdasági munka lényeges területeiről. Mi rejlik az ilyen álláspont mögött? Először is egy mennyiségi szemlélet, amely a párt szerepét a hatáskörök mennyiségével azonosítja. A párt szerepét azonban nem lehet ilyen mennyiségi mutatókkal mérni. Sőt a fejlődés iránya éppen az, hogy a párt minden szinten a korábbinál kevesebb kérdéssel foglalkozzék, de azokkal sokkal mélyebben és alaposabban.

Ez távolról sem új felismerés, régen valljuk, csak nem sikerült ennek kellően érvényt szerezni. Az az új, hogy következetesebben és nagyobb elszántsággal kívánjuk ezt érvényre juttatni, feltárva és megszüntetve a helyes gyakorlatot gátló körülményeket.

Ami döntési rendszerünkben elkerülhetetlennek látszik, hogy ugyanazzal a kérdéssel állami, gazdasági és pártszervek egyaránt foglalkozzanak. A tematikus párhuzamosságok ily módon tehát nem kiküszöbölhetők. Csak arról lehet szó, hogy a különböző szervek másképp

foglalkozzanak az ügyekkel, ennek pedig megvan a reális lehetősége. Ez különösen fontossá válik a jelenlegi helyzetben.

A vállalatirányítás új formái új helyzetet teremtenek a gazdaság területén. A változásoknak kettős célja van. Egyrészt a döntések javítása, megalapozottabbá tétele, másrészt a dolgozók jobb bevonása a vállalatok irányításába. Az igazgató beosztottja a vállalati tanácsnak, hiszen az gyakorolja felette a munkáltatói jogokat. S fordítva: a vállalati tanács tagjai egytől egyig az igazgató beosztottai, a munkakörüket, fizetésüket ő szabja meg. Ennek kapcsán ügyelni kell arra, nehogy e kettős kötődés kölcsönösen fékező hatást gyakoroljon, s ami a mai gazdasági helyzetben különösen fontos: nehogy csökkentse a napi munkában az igazgató felelősségét.

A vállalati tanács stratégiai kérdésekkel foglalkozik, tehát évente kétszer-háromszor ül össze, a folyó munkát viszont az igazgató irányítja. Ezzel kapcsolatban tisztázásra vár a pártszervezet és a vállalati tanács viszonya. Lesz-e „hivatalos", intézményes kapcsolat a pártszervezet és a vállalati tanács között? Az eddigi elképzelések szerint a vállalati tanács „hivatalosan" nem küldi meg véleményezésre saját anyagait a pártszervezetnek, és fordítva sem történik ez meg. Viszont a vállalati tanácsban képviselve van a pártszervezet is, hiszen tagjai között természetesen sok a párttag is. Ez azonban nem jelent „hivatalos" képviseletet. *Mivel a testületek közötti kapcsolat nem „hivatalos", a pártszervek ne a testületeket, hanem azok vezetőit,* a vállalati tanács elnökét, az igazgatót, a tisztségviselőket *számoltassák be.*

Felvetődik, hogy *a pártszervezet alakítson-e ki saját álláspontot stratégiai jellegű kérdésekben.* A pártszervezetnek fontos szerepe van abban, hogy a népgazdasági célok irányába orientálja a vállalati tevékenységet. Ne törekedjen önálló koncepciók kidolgozására vagy kidolgoztatására, de biztosítson kiemelt helyet munkájában a gazdálkodó egységek távlati kérdéseinek, mint például a termelési szerkezet, a bérezési rendszer vagy a kádermunka.

Milyen legyen a viszony a pártszervezet és a vállalati tanácsban működő kommunisták között? Mint arról már szó volt, a tapasztalatok szerint a vállalati tanács tagjainak jelentős része párttag, mind a dolgozók küldöttei, mind a delegált szakemberek között többségben vannak. Mint kommunisták, a vállalati tanács tagjaiként is a pártszervezetükhöz tartoznak, és a pártszervezetnek megvannak a kötelességei a tekintetben, hogy felkészítse, segítse őket. A pártszervezet általában már a kiválasztásnál közreműködött, elősegítette, hogy lehetőleg a legrátermettebb embereket válasszák meg a testületekbe. De a válasz-

tást követően is segítségére lehet a testületben dolgozó kommunistáknak. Különösen azoknak van szükségük – nem is rövid – betanulási időre és addig segítségre, akik korábban nem viseltek közfunkciót. Szükséges, hogy rendszeresen összehívják e testületek kommunistáit, tájékoztassák őket a politikai szempontból fontos kérdésekről, az elfogadtatáshoz szükséges érvekkel együtt a pártszervezetet álláspontjáról. Az is fontos eleme az irányításnak, hogy a pártszervezet rendszeresen értékelje a választott testületekben működő kommunisták tevékenységét. Mindez tehát a pártszervezet számára számos tennivalót jelent.

Milyen viszony alakul ki a pártszervezet és az igazgató között az új helyzetben? Érdemes-e, célszerű-e tovább működtetni az ún. háromszögeket, négyszögeket, amelyek eddig a folyó munkát koordinálták? Úgy tűnik, hogy érdemes, sőt valószínűleg elkerülhetetlen. Az igazgató a továbbiakban is bizonyára igényelni fogja, hogy a pártszervezet, a szakszervezet és a KISZ is vegyen részt a fontosabb operatív ügyek véleményezésében.

Miért csak meghívott – kérdezik sokan – *a vállalati tanácsban a párttitkár és a szakszervezeti titkár?* Azért, mert ha hivatalból tagjai a vállalati tanácsnak, akkor annak határozatai őrájuk is kötelezőek. A mostani megoldás mellett viszont továbbra is megmarad a vállalati pártszervezet önállósága. A pártszervezet lesz a jövőben is a munkahely politikai centruma, s az új helyzetben növekszik szerepe a társadalmi és tömegszervezetek munkájának koordinálásában is.

Valószínűleg szükségessé válik, hogy megváltoztassuk a pártmunka eddigi ritmusát, ütemét. Hasonlóan ahhoz, ahogyan a termelőszövetkezetekben sem a naptári évhez kötődnek a beszámoló taggyűlések, a jövőben ezekben az üzemekben az összegző jellegű rendezvényeket is valószínűleg az évi gazdasági elszámoláshoz kell kötni. Ennek megfelelően – ez egyelőre előzetes elképzelés – nem az év végén lennének a beszámoló taggyűlések, hanem szeptembertájt, az új feladatokat meghatározó taggyűlések pedig valamikor februárban, amikor már látható a legutóbbi év gazdasági eredménye, hogy a pártmunka ritmusa és stílusa jobban kötődjön a gazdasági tevékenységhez.

Újra át kell gondolni *a pártszervezet és a szakszervezet között meglévő kapcsolatokat is.* Valószínűleg megnövekszik a pártszervezet szerepe az érdekellentétek feloldásában, mert az új irányítási rendszer várhatóan több konfliktust fog magával hozni, mint a régi. Óhatatlanul felvetődnek érdek- és nézeteltérések a gazdasági vezetés és a szakszervezetek között. Ilyen esetekben a pártszervezet a legalkalmasabb

arra, hogy segítse feloldani ezeket, szem előtt tartva a társadalmi érdekeket és segítve a szakszervezetek jogosultságainak érvényesülését.

A vállalati tanács létrehozása fontos, de alapjában és önmagában szervezeti lépés. Vigyázni kell, nehogy ezzel kapcsolatban hamis illúziók keletkezzenek. A szervezet önmagában nem old meg semmit. Természetesen mindenki azt szeretné, ha ezek a vállalati tanácsok jól működnének. De előfordulhat, hogy helyenként egy ideig rosszul működnek. Gondosan kell ügyelni arra, hogy az, amit most elindítottunk, ne csak egy felülről ösztönzött folyamat maradjon. Mert – tudatában kell lennünk – most felülről szervezünk új, demokratikus fórumokat. Létrehozásuk központi elhatározás, a Központi Bizottság elhatározása volt. Úgy véljük, ez lehetőséget teremt ahhoz, hogy jobban dolgozzunk. De ezek a vállalati tanácsok csak akkor fognak jobban dolgozni, akkor lesznek életképesek, ha a vállalat közép- és alsó szintjén, tehát az üzem, a műhely szintjén is élőbb demokratikus fórumok léteznek, ha ezeken a szinteken is valódibb demokrácia, valódibb önállóság érvényesül. Ha ott is új típusú, hatékonyabb kapcsolatok alakulnak ki a pártszervezet és az állami-gazdasági vezetés között. *Ha tehát alulról felfelé is építjük,* erősítjük a munkahelyi demokráciát, és ez olyan feladat, amivel nem szükséges várni.

Fontos, hogy minden szinten keressük a döntésekbe való érdemi beleszólás, a valódi részvétel lehetőségét. Ne csak az igazgatót válasszák demokratikusan, hanem keressük annak módját is, hogy a művezető kiválasztásába, megbízatásába, munkájának megítélésébe is nagyobb beleszólásuk legyen a dolgozóknak, mint eddig. Minden szinten szerezzünk tehát érvényt annak az elvnek, amit a vállalati tanács létrejötte ki akar fejezni. A munkahelyek mindennapos dolgaiba való beleszólás lehetősége váljék érdemibbé; érezhetően legyen több a közvetlen beosztottak véleményének szerepe.

A párt belső életének fejlesztéséről

A fontosabb központi gazdasági döntések többségét állami, gazdasági szervek dolgozzák ki, a politikai szervek pedig jóváhagyják azokat. A párt vezető szerveinek szükségképpen támaszkodniuk kell a – főleg az állami szervekben dolgozó – szakértői gárdára, ugyanakkor nem könnyű eligazodniuk a különböző vélemények között. Mindig fennáll annak veszélye, hogy ezek a szakértők elfogadtatnak a politikai vezetéssel egyoldalú nézeteket, és ráüttetik ezekre a politikai jóváhagyás

bélyegzőjét. Ezért szükséges vizsgálni, keresni annak módját, hogyan lehet ezt a veszélyt elkerülni.

A döntési mechanizmus egyik problémája a mennyiségi szemlélet. Általában véve túlságosan nagy a döntések száma, eléggé gyakoriak az ülések és terjedelmesek az anyagok. A kötelezőnek vélt – valójában az adott döntés meghozatalánál nélkülözhető – információk ránehezednek az előterjesztésekre, pontosabban szólva, elnyomják a lényegi mondanivalót. Ki kellene dolgozni annak módját, hogyan lehet egy adott kérdéssel úgy foglalkozni, hogy az erről készített írás ne tartalmazzon más problémákat, hanem kizárólag a megoldandó kérdésekre koncentráljon.

A gazdaság területére koncentrálva: *melyek döntési rendszerünk legjellemzőbb hiányosságai?*

Az egyik ilyen jellemző hiányosság, hogy *pártfórumok* kellő szelekció híján *nagyon gyakran szakmai, gazdasági ügyekről döntenek.* Másodszor: a statisztika azt mutatja, hogy a párttestületek minden szinten túl sok gazdasági jellegű kérdést tárgyalnak meg, és emiatt szükségképpen *háttérbe szorulnak a társadalmi élet egyéb fontos területei,* így az ideológia, a kultúra, a propaganda s nem utolsósorban a párt belső életének kérdései. Harmadszor: a pártállásfoglalások igen gyakran csak a gazdasági szerveknek szólnak, a gazdasági vezetés feladatait tartalmazzák. Az előterjesztések lényegében gazdasági és műszaki kérdésekre összpontosítanak, viszont *a politikai munka teendői,* a pártszervezetek feladatai vagy *hiányoznak, vagy csupán teljesen általános formában szerepelnek az anyagokban.* Rendszerint a hosszú, terjedelmes előterjesztések végén lévő kis „vörös farok", az a bizonyos egy vagy két bekezdés lenne hivatott betölteni ezt a szerepet. Ezek az általánosságokat, sablonfordulatokat tartalmazó zárórészek (például „a párt tegyen meg mindent", „mozgósítson", „álljon az élére", „segítse" az ügyeket) érezhetően azért vannak ott, nehogy kifogásként felmerülhessen hiányuk. De ez sokszor a kérdés formális kezeléséről tanúskodik. A negyedik probléma, hogy túlságosan összefonódik, *összemosódik a párt- és az állami szervek irányítási jogköre, s emiatt nehezen állapítható meg a felelősség.* Ha közös munkáról van szó, többnyire nincs felelős. Az ötödik probléma, hogy *a párt szükségtelenül minden politikai felelősséget magára vállal – olyasmiért is, amiért nem kellene.*

Mit tehetünk e jelenségek ellen? A pártszervezeteknek arra kell törekedniük, hogy egy-egy döntés kapcsán főleg a politikai szempontból legfontosabb elemeket vizsgálják. A tapasztalatok azt mutatják, hogy

az előterjesztésekben ezek ma többnyire háttérbe szorulnak. Egy-egy gazdasági döntés tárgyalásánál nagyon sokszor megfeledkeznek a politikai konzekvenciákról, vagy legalábbis nem a súlyuknak megfelelően foglalkoznak velük.

A legfontosabb folyamatokat – persze sokféle eszközzel – központilag kell irányítani. Ugyanakkor fontos kérdés az alsóbb szintű politikai szervek önállóságának növelése. Az utóbbi időben már érzékelhető törekvés, hogy központi vagy megyei kézben lévő hatásköröket átadnak az alsóbb szintű pártszerveknek, segítve nekik abban, hogy jól éljenek ezekkel. Ebben indokolt még határozottabb lépéseket tennünk.

A gazdaságirányításban végbemenő folyamatok egészében növelik a pártszervezetek *felelősségét a vezető tisztségek betöltésében.* Az üzemi pártszervezeteknek ezzel összefüggésben nem arra kell törekedniük, hogy a szakmai vezető posztok betöltéséről ők döntsenek, hanem arra, hogy a dolgozók észrevételeire támaszkodva nyilvánítsanak véleményt, politikai szempontból s emberi vonásaik alapján ítéljék meg a javasoltak rátermettségét. Ezzel nem csekély befolyást gyakorolhatnak a döntésre.

Indokolt tovább csökkenteni a pártmunka beszabályozottságát. Már eddig is sok ilyen célú intézkedést tettünk, de még vannak ki nem aknázott lehetőségek. A mozgalmi élet főbb területeit természetesen szabályozni kell, hogy biztosított legyen a munka rendszeressége, ütemessége. A jelenlegi szabályozottság azonban túlságosan szoros. Minden szinten lazítani, ritkítani lehetne az előírásokon. Az eddiginél világosabban kellene szabályozni azt, hogy a különböző szintű szervek miről kérhetnek írásos anyagot, és ezenkívül ne lehessen ilyen jellegű megbízatásokat adni.

Átgondolást érdemelnek a pártélet belső fórumai.

A *taggyűlések* például jelenlegi formájukban évtizedekkel ezelőtt alakultak ki. Hosszú időn át a kommunisták számára ezek voltak a politizálás elsődleges fórumai. E szerepük a későbbiekben nagymértékben csökkent, elhalványult. A taggyűlések minősége ma erősen kifogásolható. Anélkül, hogy igazságtalanul általánosítanánk, megjegyezhetjük, hogy igen sok szürke, formális elem jellemzi őket: a beszámolók túl általánosak, nem igazodnak a tagság érdeklődéséhez, az eljárásokban sok a formalitás. Azt mondhatnánk, elfáradt ez a forma, felfrissítést kíván. Annál is inkább, mert a párttagság igénye nagy a tartalmas politizálás iránt. Ezért el kellene hagyni a formális beszámolókat, amelyekhez többnyire csak nehezen, kényszeredetten akad hozzászóló. Nem kellene szorgalmazni, hogy formális napirendeket megtárgyalja-

nak. Meg kellene szüntetni a nem lényeges részletek formális megszavaztatását. Mindehelyett viszont a taggyűléseket olyan fórumokká kellene fejleszteni, amelyek a párttagság nézeteinek érdemi tisztázását és formálását szolgálják, ahol valódi problémákat vetnek fel, és ahol szabad vita bontakozik ki.

Ami a *pártcsoportokat* illeti, tőlük elsősorban azt kellene megkövetelni, hogy – az elvi tisztázás mellett – az eddiginél jobban foglalkozzanak a kommunista neveléssel, a munka számonkérésével. A párttagság zöme becsületesen él és dolgozik, de emellett sajnos nem kevés dolog terheli a párt erkölcsi tekintélyét. Szükség volna arra, hogy rendszeresebben foglalkozzunk ezekkel a jelenségekkel. E területen, úgy látszik, gyakran fáziskésésben vagyunk. El kell azon gondolkodni, hogy olykor vezető beosztásban lévők követnek el – néha sorozatban – visszaéléseket, korrupt cselekményeket. Nehéz megérteni, hogy hol volt ilyenkor a pártszervezet, miért nem tudott ezekről a dolgokról, és még nehezebb tudomásul venni, hogy a hibákat nem lehetett idejében szóvá tenni.

A pártéletről szólva nem lehet nem szólni – ha csak néhány mondat erejéig is – a *káderm*unkáról. A Központi Bizottság nemrég áttekintette az ezzel kapcsolatos tevékenységet. Mi tette ezt szükségessé? Az elmúlt tíz évben a vezető káderállomány 80%-a cserélődött. Az előttünk álló évtizedben sem lesz kisméretű ez az arány. A vezetők zöme becsületesen, jól végzi dolgát. Ugyanakkor nem kevés a megoldandó probléma sem.

A kádermunkát erősen terheli a *szubjektivizmus.* Ismert jelenségekről van szó: a véletlenszerű kiválasztásról, a rögtönzésről, az alkalmazkodó típus előnyben részesítéséről. Az elmúlt években kísérleteztünk, változtattunk, gondolkodtunk, és mégsem vagyunk elégedettek a helyzettel: jobb megoldásokat kell találnunk. A jelenlegi gyakorlat ugyanis nem biztosítja kellően, hogy felszínre kerüljenek a lehetséges káderek, a lehetséges vezetők, hogy módszeresebben felkutassuk a sokszor nem „csillogó" vagy önmagukat mutogató, hanem csendesen, szorgalmasan dolgozó, de jó képességű, tehetséges embereket. Sok van belőlük. Lehetséges, hogy nagyon is jól dolgoznak, csak nincs idejük (talán nem is törekednek arra), hogy ide-oda szaladgáljanak és mutogassák önmagukat. De a kiválasztódási mechanizmusoknak akkor is, s ettől szinte függetlenül folyamatosan működniük kell. Másik még nem megoldott kérdés a jelenlegi körülmények között a különböző területek közötti káderátcsoportosítás.

A KB elhatározta egy állandó *káderbizottság* létrehozását a Közpon-

ti Bizottság tagjaiból. Megerősítette a Központi Bizottság szintjén azt a gyakorlatot, hogy káderdöntések előtt kötelező a választott testületi tagokkal való előzetes konzultáció. Magától értetődően főleg azokkal a testületi tagokkal folyik előzetes konzultáció, akik az adott területet jól ismerik.

Ezek az elhatározások jelzik, milyen irányban keressük a megoldást. A választott testületek jelenleg a káderdöntésekben még nem töltik be azt a szerepet, amelyet be kellene tölteniük. Eléjük kerülnek papírok, és azok alapján döntenek, nemritkán anélkül, hogy ismernék az embereket. Olyan helyzetbe kell hozni a választott testületeket, hogy érdemben mérlegelhessék a káderjavaslatokat, hogy láthassák az egyes személyek előnyeit és hátrányait.

A kádermunkát az eddigieknél *folyamatosabbá* kell tenni. Fel kell készülni arra, hogy vezetők, káderek mindig kellenek. Nem jó, ha akkor folyik lázas keresés, amikor már ég a ház. Az lenne a helyes, ha állandó munka folyna, mégpedig olyan, amely a lehetséges kádereket igyekszik felkutatni. Ismét folyamatossá kellene tenni, hogy szisztematikusan keressük a vezető posztokra alkalmas embereket, és támogassuk őket, adjunk segítséget a felkészülésükhöz.

Van-e nálunk hosszabb időre – akár öt évre – előretekintés a kádermunkában? Helyenként igen, de többnyire nem. Pedig ahhoz, hogy folyamatos lehessen a kádermunka, kell ilyen előretekintés. Rendszeressé, folyamatossá kellene tenni a cseréket is. Nem árt, ha valaki többféle területet megismer élete során, ez gazdagítja tapasztalatait, kifejleszthet újabb képességeket. Bizonyos területeken intézményesíteni kell a cserélődést. A határozat adott tisztségekre vonatkozóan kimondja: egy személy ugyanazt a posztot egymás után csak két ciklusban tölthesse be. Ha valaki évtizedekig ül egy helyen, akkor, még ha kiváló ember is, akarata ellenére is nagy valószínűséggel kialakul a személyi összefonódások lehetősége. A területéhez tartozó vezetők megismerik gondolkodásmódját, irányultságát, szokásait – és olykor akaratlanul is ezekhez igazodnak. Jó lenne az ebből adódó bajokat megelőzni.

És végül, de nem utolsósorban szólni kell a munka szerinti megítélésről. Ez látszólag magától értetődő dolog, de nagyon nagy eredmény lenne, hogyha nálunk a vezetőket valóban döntően a tényleges munkájuk alapján ítélnék meg. Elsősorban, másodsorban és harmadsorban is a munka alapján, és sok-sok minden csak ezután jöhetne. Ma még nem eléggé, vagy nem egészen ez a helyzet.

Ha a párt fejlődéséről átfogóan szólunk, azt mondhatjuk, megőrizve

minden értékünket és eredményünket, elszántan arra kell törekednünk, hogy legyen meg bennünk a megújulási készség. Nem szabad beletörődni a létező hiányosságokba, megoldatlanságokba. A helyzet arra kényszerít minket, hogy a pártban is bátrabban szembenézzünk az új követelményekkel. Nagyszerű erőkkel rendelkezünk, jó a politikánk. Mind a döntési rendszer megjavítása, mind a pártélet formális vonásainak megszüntetése, mind a kádermunka hatékonyabbá tétele, mind a pártdemokrácia fejlesztése kisugárzik a társadalom egészére. Ezért kell következetesnek lennünk a pártélet megújításában is.

III
Az államélet időszerű kérdései

A szocialista állam a politikai közhatalom szervezete, amely az uralkodó osztály érdekében, az egész társadalom nevében irányító és szervező tevékenységet lát el. Társadalmi rendeltetését szükség esetén kényszerítő eszközök útján is érvényesíti. Funkciói megvalósítását külső és belső szuverenitása biztosítja.

A szocialista állam funkciói

A szocialista állam társadalmi rendeltetését, a fejlődés adott szakaszában betöltött szerepét az *állam funkcióinak* oldaláról közelíthetjük meg a legteljesebben. Az állam funkciói alatt az egész államszervezet tevékenységének *alapvető irányait és eredményeit értjük.*

A szocialista állam *belső funkciói* az alábbiak szerint csoportosíthatók:

– gazdasági-szervező;
– kulturális-nevelő;
– a munka szerinti elosztás biztosítása, a fogyasztás mértékének szabályozása;
– a munka szerinti elosztás elvének érvényesítése során és egyéb okok miatt keletkező társadalmi hátrányok ellensúlyozása (szociálpolitika);
– a szocialista tulajdoni formák védelme;
– a természet és az emberi környezet védelme;
– a szocialista jogrend, törvényesség védelme és fejlesztése.

A szocialista állam *külső funkciói:*

– a szocialista haza védelme a szövetséges szocialista országokkal való szoros együttműködés és a szövetségi kötelezettségek teljesítése útján;

– a testvéri és szövetségi barátság erősítése a szocialista közösség országaival a társadalmi élet minden területén;

– a nemzetközi kapcsolatokban a békés egymás mellett élés elvének megfelelően, az egyetemes béke érdekében való fellépés;

– a nemzeti felszabadító mozgalmakkal, az önálló fejlődés útjára lépett országokkal ápolt baráti kapcsolatok.

A szocialista állam funkciói a társadalom fejlődésével együtt változnak, új funkciók jelentkeznek, és módosulnak az egyes funkciók megvalósításának eszközei. A természeti csapások elhárítása például mindenkor állami feladat volt, de napjainkban, amikor a természet és általában az emberi környezet az ismert veszélyeknek van kitéve, csakis az állam közreműködésével, az állami eszközök komplex rendszerével lehet összhangot teremteni a gazdasági fejlesztés és a természet megóvásához fűződő érdekek között. Ezért joggal beszélünk az állam természet- és környezetvédelmi tevékenységéről, mint egy új, önálló állami funkcióról.

Az állam belső és külső funkciói, ezen belül az egyes funkcióelemek *szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban* vannak, mintegy feltételezik, kiegészítik egymást. A gazdasági-szervező funkció során például érvényesíteni kell a szociális biztonság állami feladatait éppúgy, mint a természet- és környezetvédelmi funkciót, vagy a szocialista országokkal való sokoldalú együttműködés teendőit.

Az állam társadalmi szerepe

Államunk társadalmi rendeltetését funkcióinak leírásával tehát jól körül lehet határolni. A funkciók azonban nem adnak arra választ, hogy *milyen eszközökkel, milyen módon, milyen „mélységben"* végzi, illetve végezze az állam a feladatait. Az e kérdésekre adott válaszok a társadalom és az állam kapcsolatát lényegesen befolyásolják, s napjainkban e problémák körül viták folynak.

A szocialista átalakulás-átalakítás kezdeti időszakában az állam a társadalomszervezés területén szinte kizárólagos szerepet töltött be. A torzult politikai felfogás és gyakorlat egyedül csak az állam útján vélte megvalósíthatónak a szocializmus építését, sőt az állami eszközök között is szinte kizárólagos helyet biztosított az adminisztratív, kényszerítő eszközöknek.

A Magyar Szocialista Munkáspárt az ellenforradalom leverését követően a szocialista demokrácia fejlesztésének folyamatában megkülön-

böztetett figyelmet szentelt és szentel az állam társadalmi szerepvállalása helyes irányainak és módjainak meghatározására. Abból indul ki, hogy a szocializmus építésének alapvető feltétele a szilárd politikai hatalom, amelynek megteremtéséhez és fenntartásához elengedhetetlen az államhatalom, benne az állami erőszakszervek rendeltetésszerű működése. Történelmi tapasztalataink azonban azt is megmutatták, hogy a politikai hatalom stabilitását igazán a tömegek megnyerésével, a politikai célokra és azok megvalósításának módjára, ütemére vonatkozó társadalmi méretű egyetértéssel lehet igazán biztosítani.

A társadalmi fejlődés feladatai azt igénylik, hogy mind a célkitűzések, mind a végrehajtás szintjén az eddiginél nagyobb szerephez jussanak a termelőkollektívák, a lakóhelyi közösségek, az önkormányzatok, a társadalmi szervezetek, az érdekképviseletek. Mindez összefügg azzal a ténnyel, hogy társadalmunk nem homogén, hanem erősen érdektagolt. Ebből kettős kötelezettség adódik: az államszervezetnek egyrészt *lehetőséget kell biztosítania a különböző érdekek nyilvános megjelenítésére,* egyeztetésére, másrészt döntéseinél *építenie kell a társadalmi öntevékenységre,* önállóságra és az ezzel együtt járó felelősségre, mint a társadalmi konszenzus kialakításának hatékony eszközére.

A szocialista állam szerepét, társadalmi jelenlétének mértékét és módját tehát csak konkrétan, azaz az adott társadalmi helyzetre vetítve lehet meghatározni. Minden elvont vagy globális megközelítés, amely általánosságban kíván az állam „kivonulása" vagy szerepe erősítése ügyében állást foglalni, szükségképpen egyoldalú következtetésekhez vezet. Egyes vélemények például minden társadalmi problémát az állam – úgymond – „túlsúlyára" vezetnek vissza, s ami állami, azt bürokratikusnak minősítik. Mások – ellenkező végletként – azonnal állami intézkedésért, jogszabályért kiáltanak a legkisebb probléma felvetődésekor is, amikor pedig az az érintett közösség által megoldható lenne.

A szocialista államnak a társadalom életében változatlanul megkülönböztetett szerepe van és lesz a jövőben is. Az egyik oldalon növekszik az államszervezet jelentősége a sokirányú érdekek összehangolásában, integrálásában, a társadalom különböző csoportjai tevékenységi feltételeinek körülhatárolásában, az össztársadalmi érdekek következetes érvényesítésében. A másik oldalon azonban növekszik az egyes társadalmi csoportok, kollektívák önkormányzati-önigazgató tevékenysége, önállósága és felelőssége. Mindez együtt az állam társadalomszervező módszerében is változásokat okoz. A korábbi közvetlen beavatkozás uralkodó pozícióját felváltja a stratégiai elemző, sza-

bályozó és vele párhuzamosan a sokirányú nyilvános érdekegyeztetés után kialakult közös érdeket és akaratot mainál hatékonyabban érvényesítő állami tevékenység.

Az államélet ilyen irányú fejlesztésének szándékát fejezi ki a XIII. kongresszus határozata. Rögzíti, hogy a szocialista állam változatlanul kiemelkedő szerepet játszik a szocializmus építésében, s funkciói közül meghatározó a gazdasági-szervező és a kulturális-nevelő funkció. A kongresszus ugyanakkor hangsúlyozta a társadalom más szervezetei – így mindenekelőtt a termelőkollektívák, a társadalmi szervezetek, a lakóhelyi közösségek – önállósága, önkormányzati vonásai növelésének szükségességét. Tehát *nem az állami és a társadalmi-önkormányzati elemek szembeállítása, hanem e két elem megfelelő harmóniájának kialakítása* jelenti az államélet, tágabban a politikai rendszer fejlesztésének – az adott társadalmi viszonyoknak megfelelő – útját.

Az állam társadalmi ellenőrzése

A szocializmus építésének abban az időszakában, amikor a hatalom megragadásával mintegy megszüntetettnek tűntek a társadalmi ellentmondások, és a társadalom homogén egységnek látszott, szükségképpen háttérbe szorult az állam viszonylagos önállóságából és elkülönültségéből fakadó politikai és gyakorlati konzekvenciák levonása. Ez praktikusan annyit jelentett, hogy az állam, mint az egyetlen hatékonynak minősített társadalomszervező erő, azonosult magával a szocializmussal, a munkásosztállyal és a párttal. E felfogásnak logikus következménye volt az az elv, hogy az állam csakis helyes döntéseket hozhat, és minden egyes állami hivatal és állami tisztségviselő a munkásosztály egészének érdekeit hordozza.

A tapasztalatok azonban arról győztek meg, hogy ez a felfogás sem elvi, sem gyakorlati szempontból nem helyes. A szocialista állam éppen sajátos törvényszerűségei és viszonylagos elkülönültsége miatt *nem automatikusan mentes a bürokratizmustól,* a diszfunkcionális tevékenységtől. Gyakorlati tapasztalatok igazolják, hogy például az ágazati érdekek esetenként milyen erőteljesen keresztezhetik a népgazdasági érdekeket, s milyen nehézkessé teszik az érdekegyeztetési eljárást. Tudatos és szervezett társadalmi ráhatás nélkül a szocialista állam tevékenységében is megjelenthetnek, sőt uralkodóvá válhatnak a bürokrácia elemei.

A marxista–leninista párt társadalomirányító tevékenységének egyik

fő területe éppen az állam és a társadalom közötti konfliktusok megelőzése, annak biztosítása, hogy az állam és annak szervezetei ne kerekedhessenek a társadalom fölé. Az állam társadalmi ellenőrzésének, a társadalomnak való alávetését a szocializmus építésének körülményei között több tényező hivatott biztosítani. Ezek közül a leglényegesebbek a következők:

– *A marxista–leninista párt politikai vezető szerepének érvényesülése az államszervezetben.* Ez az állam társadalmi ellenőrzésének legfontosabb formája. Az államélet pártirányítása magában foglalja, hogy a párt határozza meg az államszervezet tevékenységének alapvető irányát, s azt a választott állami szervek kommunista tagjai és az államapparátus kommunista dolgozói révén érvényesíti. A párt gondoskodik az állami és társadalmi szervek tevékenységének összehangolásáról, meghatározza az állami káder- és személyzeti munka elveit. A pártirányítás fontos eleme, hogy a párt az állami szervek rendeltetésszerű működésének segítése mellett ellenőrzi politikájának az államszervezetben való végrehajtását.

– *A szocialista államszervezet felépítési elveinek, az állami szervek közötti munkamegosztásnak az érvényesítése.* Ezen belül a leglényegesebb, hogy a lakosság által választott, annak felelős népképviseleti testületek rendeltetésszerűen működjenek, azaz következetesen kifejeződjék meghatározó szerepük az állami struktúrában, és a gyakorlatban is érvényesüljön a többi állami szervnek a népképviseleti szervek iránti felelőssége.

– A szocialista állam tevékenysége szigorúan *az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok keretei között* folyik. A szocialista törvényességnek mind az állam és az állampolgárok, mind az állam és a gazdálkodó szervek közötti kapcsolatokban érvényesülnie kell. Közelebbről: az egyes állami szervek hatáskörüket nem léphetik át, eljárásukban kötelesek megtartani az előírt jogi rendet, s ugyanakkor jogosultak és egyben kötelezettek, hogy a jogszabályoknak érvényt szerezzenek. E folyamat ellenőrzésére hivatott például az 1983-ban létrehozott Alkotmányjogi Tanács, amellyel államszervezetünkben megjelent egy speciális, a jogalkotás területén kizárólag az alkotmányosság feletti őrködés feladatát ellátó szerv.

– Az állami szervek tevékenysége *széles nyilvánosság* előtt zajlik. A nyilvánosságot hivatott biztosítani többek között a népképviseleti testületek, a bíróságok tárgyalási rendje, a képviselők és a tanácstagok beszámolási, általában az állami szervek tájékoztatási kötelezettsége, a falugyűlések intézménye stb.

Összességében joggal állapíthatjuk meg, hogy ha a politikai rendszer minden eleme rendeltetésszerűen működik, és az állami szervezet tevékenysége összhangban van az alkotmányos renddel, a szocialista társadalomban az állam diszfunkcionális működése megelőzhető, illetve megakadályozható.

Az egyes állami szervtípusok és fontosabb jellemzőik. A választási rendszer

Az állami funkciókat az állami szervek differenciált rendszere valósítja meg. Az alkotmány alapján az állami szervek következő típusait különböztetjük meg:

- a lakosság által választott népképviseleti testületek;
- a közigazgatási szervezet;
- a bíróságok;
- az ügyészségek.

A képviseleti rendszer

A szocialista államszervezet a népszuverenitás alapján az államhatalom egységének elvére épül. Hordozója a legfelsőbb népképviseleti szerv, minden más állami szerv neki alárendelten tevékenykedik.

Állami-jogi értelemben a képviseleti intézményeken keresztül vesz részt a lakosság a hatalom gyakorlásában. A képviseleten keresztül a választók kifejezik érdekeiket, s így e testületek a politika formálói, de nem egyedüli letéteményesei annak. Szerepük és tevékenységük a politikai hatalom intézményeinek összességével való kölcsönhatásban érthető meg. A politikai hatalom lényege és természete az adott osztályerőviszonyok függvénye, amely meghatározza a képviselet tartalmát. Másrészt a képviseleti szervek munkamegosztásban végzik tevékenységüket az igazgatási és igazságszolgáltatási szervekkel. Munkájuk különösen a folyamatosan tevékenykedő igazgatási szervekkel kapcsolódik össze, mind döntéseik előkészítése, mind azok végrehajtása terén.

Napjaink állami életének fejlődése *a képviseleti testületek és az igazgatási szervek tevékenységének egyidejű és párhuzamos fejlesztését,* korszerűsítését teszi szükségessé. A termelés méreteinek és bonyolultságának növekedése, a tudomány és a kultúra sokoldalú fel-

adatai az igazgatási tevékenység szakszerűségének, szervezettségének és hatékonyságának növelését kívánja. Másik oldalról szükség van e tevékenység társadalmi ellenőrzésére, a különböző érdekek megjelenítésére, összehangolására, ami pedig a képviseleti testületek elsődleges funkciója. A tapasztalatok szerint tehát a képviseleti testületek szerepének növekedésével kell számolni, anélkül azonban, hogy felváltanák vagy átvennék az igazgatás vagy más állami szervek szerepét.

A választási rendszer főbb politikai elvei, fontosabb szabályai

A népképviseleti testületek választásának szabályai nemcsak az államszervezet, hanem a politikai rendszer egészének rendeltetésszerű működése szempontjából is kiemelkedő fontosságúak. A mi körülményeink között a választásnak nem az a tétje, hogy a versengő politikai erők közül melyik jut az államhatalom birtokába, illetve kerül a „kormányrúdhoz". A politika alapkérdései sem a választás menetében formálódnak ki. A polgári politikai berendezkedéshez képest a szocialista választási rendszerek sajátosságai azonban nem csökkentik a választások társadalmi jelentőségét. Politikai súlyát mindenekelőtt az adja, hogy *a választás során jönnek létre a népképviseleti testületek, amelyek a politikai rendszer alapintézményei* és a szocialista államszervezetben a népakarat elsődleges kifejezői, megvalósítói. A választás szabályai elősegíthetik vagy gátolhatják a népképviseleti szervek tagjai és a választók közötti kapcsolatok kiépülését; megalapozhatják a testületek felelősségét a választók iránt. Összességében tehát a választások során jórészt eldől a népképviselet intézményének érdemi működése. A választás ugyanakkor olyan politikai kampány, amelyben az ország felnőtt lakosságának egésze részt vesz, s ezért sem lehet közömbös, hogy a lakosság milyen politikai értéket tulajdonít a választás folyamatának.

A választási rendszerek értéke attól függ, hogy szabályai mennyire segítik azoknak a reális politikai folyamatoknak a megjelenését, amelyek az adott időszakban a társadalomra jellemzőek. Ezért nem lehet helytől és időtől, a politikai rendszer más elemeinek kölcsönhatásától függetlenül értékelni egy-egy választási rendszert. A választási eljárást illetően történelmileg kialakultak a ma már klasszikusnak minősíthető alapelvek (a választójog általánossága, egyenlősége, közvetlensége és a szavazás titkossága), amelyek érvényesülése nélkül demokratikus

választásról nem beszélhetünk, de választási rendszerünk nem korlátozódik e kérdésekre.

Mindezek együttesen magyarázzák és indokolják azokat a gyakori változásokat, amelyek a felszabadulást követően hazánk választási rendszerében végbementek. E változások a többpártrendszerhez igazodó lajstromos választásoktól a Hazafias Népfront jelölési monopóliumán át az állampolgárok közvetlen jelölése jogáig és a kötelező kettős jelölésig húzódnak.

A választási rendszer mai formájában a következő *politikai célokat* hivatott kifejezni és érvényesíteni:

– a szocialista nemzeti egység további erősítése, a szövetségi politika társadalmi bázisának szélesítése;

– az állampolgári kezdeményezések bővítése, a valós választási lehetőségek megteremtése;

– a népképviseleti testületek érdekfeltáró és -integráló szerepének erősítése;

– a népképviseleti testületek összetételének a megnövekedett követelményekhez való igazítása.

E politikai célokat különösen az alábbi *választási intézmények* szolgálják:

a) A jelölés módja. A törvény szerint a választókerületekben az országgyűlési képviselők, valamint a helyi tanácstagok jelölésének jogát a választópolgárok jelölőgyűlései gyakorolják. A jelölőgyűléseken a választókerület lakosai és a választókerület területén lévő vállalatok, szövetkezetek, hivatalok, intézmények dolgozóinak képviselői vehetnek részt. Jelöltek azok lesznek, akik megkapták a jelölőgyűléseken megjelent választópolgárok egyharmadának szavazatát. A jelöltek személyére vonatkozóan az egyes választópolgárok, a Hazafias Népfront bizottságai, munkahelyi kollektívák, társadalmi szervezetek tehetnek javaslatot. E szabályok szerint tehát a választóknak, illetve a különböző kollektíváknak, szervezeteiknek széles körű lehetőségeik vannak a választási folyamat egyik legfontosabb mozzanatának, a jelöltállításnak a befolyásolására. Mód van továbbá arra, hogy a választók a jelölőgyűléseken személyesen is megismerjék a jelölteket.

b) A képviselői és a helyi tanácstagi választókerületekben *két vagy több személyt kell jelölni.* A többes jelölés lehetőségét a korábbi választási szabályok is megteremtették, sőt ösztönözték. Különböző okok miatt azonban mégsem vált széles körű gyakorlattá. Az új törvény ezért kötelezővé teszi a kettős jelölést, megakadályozva ezzel, hogy bármiféle megfontolásból ettől el lehessen tekinteni. A kettős je-

lölés lényege azonban nem a törvényi kötelezésben van. Ez az előírás találkozott az állampolgárok várakozásával s a társadalmi élet más területén is megnyilvánuló vállalkozókedvvel, a vállalati vezetők pályázati rendszerével, a vállalati tanácsok megalakulásával. egyszóval olyan közhangulattal, amely már nem kivételes érdekességnek. hanem természetes jelenségnek és egyben követelménynek tekintette a jó értelemben vett versengést, s ami ezzel együtt jár, a tényleges választás, a felelős döntés lehetőségét. A pótképviselői és póttanácstagi intézményekkel együtt a tényleges választás növeli a képviselők és a tanácstagok felelősségét választóik iránt, azaz – azok mintegy folyamatos versenyhelyzetbe kerülvén – az eddiginél intenzívebb érdekképviseletre készteti őket.

c) Az általános kettős (többes) jelölés mellett a választások nem veszítették el azt a vonásukat sem, hogy a népképviseleti testületek tagjainak megválasztása egyben „a" politika iránti bizalom kifejezésének, az általános politikáról való legtömegesebb véleménynyilvánításnak is a formája. Az *országos választási lista* rendszeresítése intézményesíti a választásoknak ezt a vonását. Egyben kifejezi a Hazafias Népfront növekvő szerepét, s csíráiban megjeleníti a politikai rendszer fő összetevőit a választási szisztémában. Az országos választási listán szereplő jelölteket ugyanis a Hazafias Népfront Országos Tanácsa jelöli a Hazafias Népfrontba tömörült politikai, társadalmi érdekképviseleti szervek javaslata alapján, s az így jelöltekre pedig minden választópolgár szavaz.

Az 1985. évi általános képviselő- és tanácstagi választások tapasztalatai szerint a választási rendszer korszerűsítése bevált, a választások politikai sikerrel zárultak. Nőtt az állampolgárok szemében a választások politikai értéke, a választók a korábbiaknál sokkal aktívabban vettek részt a különböző választási rendezvényeken. Joggal állapíthatjuk meg, hogy – bizonyos zökkenők és zavarok ellenére – mind a választásokat lebonyolító szervek, mind az állampolgárok felelős magatartást tanúsítottak, és a választások eredményeképpen egyrészt tovább erősödött a szocialista nemzeti egység, másrészt olyan népképviseleti testületek jöttek létre, amelyeknek a tagjai bírják a választók bizalmát, s képesek jó hatásfokkal betölteni politikai és alkotmányos funkcióikat.

A választások tapasztalatai ugyanakkor mind a politikai munkát, mind az eljárási kérdéseket, valamint a jogi szabályozást illetően felvetettek problémákat, amelyekre a következő általános választások előkészítésének menetében vissza kell térni.

Az Országgyűlés

Hazánkban a legfelsőbb népképviseleti és államhatalmi szerv az Országgyűlés. E pozícióját támasztja alá az alkotmánynak az a rendelkezése, miszerint az Országgyűlés választja meg az Elnöki Tanácsot, a Minisztertanács, a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt. E testületek és tisztségviselők az Országgyűlésnek felelősek, tevékenységükről kötelesek annak számot adni. Különös jelentősége van a kormány azon kötelezettségének, hogy az újjáalakult Országgyűlésnek be kell terjesztenie a kormányprogramot, s a ciklus közepén be kell számolnia a végrehajtás állásáról.

Az Országgyűlés irányító tevékenységét a fentiek mellett *elsősorban törvényalkotással* valósítja meg. Az alkotmány az állampolgárok alapvető jogainak és kötelességeinek szabályozására törvényi szintű normákat, vagyis országgyűlési döntéseket ír elő. A törvényi szintű szabályozásnak nem a jogszabály szintjében van a jelentősége, hanem azokban a folyamatokban, amelyek az Országgyűlés döntésével szükségképpen együtt járnak: az előkészítés nagyobb alaposságában, szélesebb körű kontrolljában s főleg minden más jogszabályi formához képest az összehasonlíthatatlanul nagyobb nyilvánosságban. Mindezek lehetőséget adnak arra, hogy a törvény valóban adekvát legyen a vele szemben támasztott társadalmi követelményekkel, mentesüljön az egészségtelen ágazati vagy csoportérdekektől.

Az Országgyűlés *ellenőrző funkciója* érvényesítésének fontos módja az interpelláció, illetve az ügyrend közelmúltban végrehajtott módosítása révén rendszeresített ún. egyszerű kérdés.

Interpellációt a képviselők az Elnöki Tanácshoz, a Minisztertanácshoz, annak bármely tagjához, az államtitkárokhoz, a Legfelsőbb Bíróság elnökéhez és a legfőbb ügyészhez a feladatkörükbe tartozó minden ügyben benyújthatnak. Az interpellációnak az a célja, hogy az Országgyűlés – mivel a plénum joga az interpellációra adott válasz elfogadásáról dönteni – véleményt nyilvánítson olyan kérdésekben, amelyekben az intézkedések nem a törvényes előírások szerint történnek, vagy a szükséges intézkedések a törvényes előírások ellenére elmaradnak.

A képviselők az illetékes szervektől és tisztségviselőktől az Országgyűlés ülésén közérdekű ügyben felvilágosítást kérhetnek. Ez az ún. *egyszerű kérdés.* A kérdezett még a folyó ülésszakon köteles felvilágosítást adni. Az egyszerű kérdés kapcsán – szemben az interpellá-

cióval – a képviselő viszontválaszra nem jogosult, s az Országgyűlés az adott felvilágosítás felett nem szavaz.

Mind az interpelláció, mind az egyszerű kérdés politikai jelentőségét az adja, hogy a képviselők az Országgyűlés s ezen keresztül végső soron az egész ország nyilvánossága elé tárhatnak közérdekű ügyeket, s ezúton ellensúlyozhatják az esetleges bürokratikus huzavonát.

Az Országgyűlés munkájának folyamatosságát hivatottak biztosítani az *Országgyűlés állandó bizottságai,* amelyek véleményező, ellenőrző és javaslattevő funkciót töltenek be. Az állandó bizottságok egyik lényeges feladata, hogy előkészítsék az Országgyűlés ülésszakát. Munkájuk felelős része az is, hogy az Elnöki Tanács és a Minisztertanács tervezett döntéseit véleményezzék, ami lehetőséget ad arra, hogy a képviselők folyamatosan áttekintsék és ellenőrizzék a kormányzati munkát. Fontos előírás, hogy az illetékes szervek az állandó bizottság javaslataival kötelesek érdemben foglalkozni, ugyanakkor e javaslatok nem korlátozzák e szervek saját hatáskörét és felelősségét.

Az Országgyűlés munkájának lényegét tehát abban foglalhatjuk összse, hogy a legfelsőbb népképviseleti testület a nyílt politizálás legfőbb állami fóruma, a kormányzati munka közvetlen irányítását azonban a Minisztertanácstól nem veszi át.

A tanácsok

A tanácsok társadalmi-gazdasági szerepét, tevékenységük jelentőségét mindig az ország előtt álló konkrét politikai és gazdasági feladatok alakítják. Az elmúlt időszakban hazánk társadalmi-gazdasági fejlődése a korábbinál hangsúlyozottabban vetette fel az emberek életkörülményeiben, a termelő és nem termelő infrastruktúrában mutatkozó lemaradás felszámolásának szükségességét és mindezekhez kapcsolódóan az ország különböző részeinek arányos, kiegyensúlyozott fejlesztését, a kulturális, egészségügyi-szociális helyzet jobbítását, általában a lakosság ellátásának lényeges javítását.

A tapasztalatok azt is egyértelműen mutatták, hogy e célok megvalósítása csak úgy lehetséges, ha módosul az állam központi és helyi szervei közötti munkamegosztás aránya, mégpedig a helyi, területi igazgatás javára, s a területi települési érdek, mint reális társadalmi érdek, nagyobb figyelmet kap a politikai és gazdasági életben.

Az 1971-ben elfogadott és alapvető rendelkezéseit tekintve ma is hatályos tanácstörvény ezért a tanácsokat a nép hatalmát megvalósító szocialista államnak a demokratikus centralizmus alapján működő *nép-*

képviseleti-önkormányzati és államigazgatási szerveinek minősíti. A tanácsok tehát az egységes államszervezet részei, amelyek a maguk területén ellátják a szocialista állam funkcióit, s egyben önkormányzati jellegű szervek.

A törvény ennek megfelelően a tanácsok alapvető feladataként írja elő, hogy gondoskodjanak a terület- és településfejlesztésről, szervezzék a lakosság művelődésügyi, egészségügyi, szociális, lakás-, kommunális, kereskedelmi ellátását és egyéb szolgáltatásokat. Ennek érdekében felmérik és tervezik területük ilyen irányú szükségleteit, meghatározzák fejlesztési céljait és mértékét, vállalatokat és intézményeket hoznak létre. Ellenőrzik mindazoknak a vállalatoknak és intézményeknek a tevékenységét, amelyek a lakosság ellátásában – bármilyen formában – részt vesznek. A lakosság alap- és középfokú szinten való ellátása tehát tanácsi feladat és kötelesség.

A tanácsoknak a társadalmi, gazdasági, szociális folyamatokra való hatása mértékét jól mutatja, hogy például az általános iskolák 99%-át, a középfokú oktatási intézmények (ide értve a szakmunkásképző iskolákat is) 96%-át, az óvodák 92%-át, a kórházi ágyak 78%-át, a szociális otthoni férőhelyek 94%-át, az állami lakásállományt teljes egészében a tanácsok tartják fenn és működtetik. Gazdasági szerepükhöz tartozik továbbá, hogy végzik a szövetkezetek állami felügyeletét. Emellett ellátják az összes kommunális feladatot (település- és köztisztaság, parkosítás, temetkezés stb.). Ezeket a teendőket a felügyeletük alatt álló mintegy 400 kommunális szervezet útján teljesítik. A tanácsok összességében az államháztartás 20–25%-ával gazdálkodnak.

Ezzel összefüggésben 1986-tól jelentős változás következett be, amelynek célja, hogy lényegesen *növelje a tanácsok önállóságát, biztosítsa területük komplex fejlesztésében valóságos gazdaszerepüket,* s a lakosság ellátásáért viselt felelősségük a gazdasági eszközök és a döntési jogosultság oldaláról a jövőben jobban megalapozódjék.

A változások fontosabb elemei:

– A működési-fenntartási és a beruházási eszközök nem különülnek el egymástól, egységes pénzalapként kezelhetők.

– A tanácsok számára a beruházásokra szánt pénzforrások 40%-a állandó *népességük arányában közvetlenül* a városi és a községi tanácsokat illeti meg (ez az ún. fejkvóta). A beruházási források 25–30%-át céltámogatás formájában a megyei tanácsok bocsátják a helyi tanácsok rendelkezésére. Ez azt jelenti tehát, hogy az anyagi források mintegy 65–70%-ával a helyi tanácsok rendelkeznek, ami megfelel annak a politikai célnak, miszerint a jelenlegi időszakban elsősorban az

alapegységek, azaz a községi és városi tanácsok önállóságát kell növelni.

– A tanácsok önállóan döntenek arról, hogy *anyagi forrásaikból* mennyit fordítanak a meglévő intézmények működtetésére és mennyit beruházásra. Az eddig elkészített tanácsi koncepciók azt mutatják, hogy a tanácsok felelősen élnek lehetőségeikkel, és elsősorban a meglévő intézmények működési feltételeinek javításával kívánják a lakosság ellátásának színvonalát növelni.

– A tanácsok az eddiginél intenzívebben vettek, illetve vesznek részt *az országos tervek elkészítésében.* A népgazdasági és a tanácsi tervek összehangolását már a népgazdasági terv javaslati szakaszában megkezdték, s ezzel a korábbinál nagyobb mértékben befolyásolhatták a népgazdasági tervek tartalmát. Terveiket ún. kétlépcsős módszerrel tárgyalják, vagyis nemcsak a kész tervjavaslatot vitatják meg, hanem előzetesen megtárgyalják a tervkoncepciót is. Ezáltal a tanácsülésnek nagyobb és érdemi beleszólása lehet a tervek tartalmának meghatározásába.

– A tanácsok a jövőben az esetleges szabad pénzeszközeikkel *gazdasági társulásokban vehetnek részt,* egymásnak hitelezhetnek.

Mindezeknek és más, nem említett intézkedéseknek tehát az a célja, hogy növekedjék a tanácsok s különösen a községi és a városi, vagyis a helyi tanácsok önállósága, és a gazdasági eszközök, a döntési jogosultság oldaláról ehhez jobb feltételek teremtődjenek.

A tanácsok társadalmi-gazdasági szerepét jelentősen befolyásolja, hogy milyen a viszonyuk a központi szervekhez, önállóságuk biztosítékai mennyire kiépítettek. Másik oldalról: milyen eszközeik vannak a központi szerveknek ahhoz, hogy a központi akaratot érvényesítsék. A tapasztalatok azt mutatták, hogy az ágazati érdeket gyakran a jogos területi érdekek rovására érvényesítették, s ez feszültséget okozott. Ezért a törvény megszüntette a tanácsok szakigazgatási osztályainak kettős alárendeltségét. Az ágazati minisztériumok a végrehajtó bizottságon keresztül, *jogszabályok útján* érvényesíthetik az ágazatpolitikai célkitűzéseket, amelyek végrehajtásáért tehát nem a szakigazgatási szervek, hanem a végrehajtó bizottságok a felelősek. A végrehajtó bizottságok kettős alárendeltsége megmaradt, s a Minisztertanács – mint a tanácsok központi irányítását végző kormányzati szerv – jogosult a fővárosi és megyei tanácsok jogszabályt vagy a társadalom érdekeit sértő határozatát megsemmisíteni. A tapasztalatok szerint ez az irányítási rend bevált, az ágazati és a területi érdekek – ha nem is zök-

kenők nélküli – összehangolása eredményesebb, s ezáltal egyidejűleg nőtt a központi irányítás hatékonysága és a tanácsok önállósága.

A pártnak a tanácsokkal kapcsolatos politikája a jelenlegi időszakban arra irányul, hogy a tanácsok a területük felelős gazdái legyenek, és az anyagi eszközeiket hatékonyan használják fel a terület- és településfejlesztésben, a lakosság ellátásának javításában. A párt ösztönzi, hogy a tanácsok bátran éljenek hatáskörükkel, aknázzák ki az önállóságukban rejlő lehetőségeket: mozgósítsák a lakosságot a községek és a városok gazdagítására, szervezzék önkéntes társadalmi munkáikat, fokozzák a gazdálkodó szervekkel való együttműködésüket.

A terület- és településfejlesztésnek az Országgyűlés által jóváhagyott hosszú távú feladatai célul tűzik a kisebb városok és a községek fokozottabb fejlesztését. Ezzel függ össze az a törekvés, hogy a tanácsrendszeren belül erősödjék a helyi, vagyis a községi és városi tanácsok önállósága, és megszűnjenek a tanácsi munka „megyecentrikus" vonásai. Ez nagyon fontos politikai szempont is, hiszen a lakosság érdekeltségének megteremtése a településfejlesztés iránt, általában a tanácsi munkába való bevonása is csak a lakóhelyen lehetséges, s ezt szervezni, kezdeményezni a települési szintű, az emberekhez „testközelben" lévő községi és városi tanácsok képesek.

A tanácsi munka társadalmi-politikai oldalát illetően arra törekszünk, hogy a választott testületnek a törvényben biztosított és a valóságos szerepe közötti ellentmondás megszűnjék: *minden lényeges kérdésben érdemben legyen képes dönteni a testület.* Fontosnak tartjuk, hogy a különböző érdekek ne az előkészítő apparátusban, hanem a testületi ülések nyílt, demokratikus vitájában hangolódjanak össze. A XIII. kongresszus célul tűzte továbbá, hogy a jövőben a bürokratikus jelenségek felszámolásában érezhető előrehaladást kell elérni. Ez mind a központi jogalkotó, mind a jogalkalmazó tanácsi szervekre azt a kötelezettséget rója, hogy keressék az eljárások egyszerűsítésének lehetőségét.

Államigazgatás (közigazgatás)

Az államigazgatás a legtömegesebb, legszerteágazóbb, az állampolgárok életviszonyait leginkább befolyásoló szervezet. Emiatt a köztudatban sokan magával az állammal azonosítják. Az államigazgatási szervek irányítják azokat a folyamatokat és szervezeteket, amelyek a társadalom anyagi, szociális, kulturális és egyéb más szükségletei kielégíté-

sét hivatottak biztosítani, vagyis az állami funkciók döntő része közvetlenül az államigazgatási tevékenység és szervezet útján valósul meg.

Éppen ez magyarázza, hogy a szocialista építés folyamatában az államigazgatás feladatköre, szervezete, eszközei és munkamódszerei mutatják a legtöbb változást. Ismert például, hogy a kezdeti időszakban az államigazgatási szervek közvetlenül igazgatták a gazdálkodó szerveket.

Az államigazgatás feladatkörét alapvetően három csoportra oszthatjuk: népgazdasági, honvédelmi és a belső rend fenntartását végző, valamint kulturális, egészségügyi és szociális igazgatás.

Természetesen a három feladatcsoportban az államigazgatási szervek különböző módon és eszközökkel valósítják meg funkcióikat. Míg a honvédelem és a közrend, a közbiztonság területén a szervezet és az alkalmazott eszközök nagyfokú állandóságot mutatnak, addig a másik két feladatcsoportban, különösen a népgazdasági igazgatást illetően gyakori változásnak lettünk és lehetünk tanúi.

Az államigazgatás szervezetének, eszközrendszerének és személyi állományának fejlesztése éppen azt célozza, hogy feladatait a legjobb hatásfokkal legyen képes ellátni.

A gazdaság fejlődésének intenzív szakasza más módon veti fel az állam s benne az államigazgatás szerepét a gazdaság irányításában. Ennek lényege, hogy *az államigazgatás közvetlen gazdálkodási funkciói zömmel megszűnnek,* s indirekt eszközökkel, az áru- és pénzviszonyok felhasználásával, a termelőegységek érdekeltségét kiépítve, mintegy vezérli a gazdálkodást.

Az államigazgatási szervek és a vállalatok közötti hierarchikus kapcsolatokat a gazdálkodó szervek többsége esetében *felváltja a törvényességi felügyelet.* Míg a tervutasításos gazdaságirányítás körülményei között az államigazgatási szervek szinte korlátlanul rendelkeztek a vállalatokkal, addig ma az az alapelv érvényesül, hogy az államigazgatási szervek csak a jogszabályok által pontosan meghatározott esetekben avatkozhatnak a gazdálkodás folyamatába, és a termelőegységek mindent megtehetnek, amit a jog nem tilt.

Más viszony áll fenn az államigazgatás és az egészségügyi, kulturális, oktatási, szociálpolitikai intézetek (kórházak, iskolák stb.) között. Az utóbbiak nem nyereségorientáltak – nem is tehetők azzá –, és költségvetésből gazdálkodnak. Szakmai tevékenységük tartalmát is sok esetben az irányító államigazgatási szervek írják elő. Sajátosságaikat messzemenően figyelembe véve, de az intézetek és az államigazgatási

szervek kapcsolatát is úgy indokolt alakítani, hogy növekedjék az előbbiek önállósága

Az államigazgatási szervek évente többmilliós nagyságrendben *intézik az állampolgárok egyedi ügyeit* (építési engedélyek, gyámügyek, szociális segélyezés, közegészségügy, különböző igazolások, nyilvántartások stb) Az állampolgároknak az egész államról alkotott véleményét jórészt az államigazgatásnak az effajta tevékenységéről kialakított kép motiválja Ezért különösen fontos, hogy ez a munka *burokratizmustól mentes legyen* Folyamatosan vizsgálni kell, hogy melyek azok a viszonyok, amelyek esetében szükségtelen az államigazgatás aktusa, azaz felesleges a hatóság engedélye, jóváhagyása stb Elemezni kell továbbá a hatóságok eljárási rendjét abból a szempontból, hogy az a lehető legegyszerűbb legyen, s minél kevesebb teherrel járjon az állampolgárok számára Másrészt a tapasztalatok szerint arra is szükség van, hogy az államigazgatási szervek következetesebben érvényesítsék a közösség érdekeit szolgáló előírásokat azokkal szemben, akik megsértik a szocialista együttélés szabályait, áthágják a környezetvédelmi, városrendezési, közegészségügyi stb előírásokat

Az államigazgatás differenciált és bonyolult szervezeti struktúrájában látja el feladatait A szervezet csúcsán a Minisztertanács áll, amely szinte korlátlanul rendelkezik az államigazgatással érdekvédelem esetén megsemmisítheti és megváltoztathatja bármely államigazgatási szerv döntését, az államigazgatási ügyek intézésére új szerveket hozhat létre, az ügyeket magához vonhatja A Minisztertanács szerepe azonban nem korlátozódik az államigazgatás irányítására, pontosabban szólva az államigazgatásnak az államszervezetben betöltött funkciójából következően kormányzati feladatokat is ellát, az egész államszervezet motorja, centruma

Az államigazgatás feladatainak változásával együtt az elmúlt években jelentősen módosult az államigazgatás szervezete is Ez a folyamat minden bizonnyal még nem zárult le

A bíróságok

A bíróságok kizárólagos feladata az igazságszolgáltatás Az igazságszolgáltatás az állami tevékenység specifikus fajtája, amelynek során konkrét jogvitás ügyeket döntenek el E tevékenység során általános magatartási szabályok nem jönnek létre, új intézmények sem keletkeznek, vagyis az igazságszolgáltatás jogalkalmazás A bíróságok a meg-

lévő intézményeket védelmezik, ezek megsértőit hátránnyal sújtják vagy helyreállítják a jogos helyzetet.

Az igazságszolgáltatásnak kiemelkedő szerepe van a társadalmi rend védelmében, a konfliktusok feloldásában, az állampolgárok jogos egyéni érdekeinek érvényesítésében, s ezen keresztül a társadalom kiegyensúlyozott működésében. E szerepét hivatottak biztosítani a szocialista igazságszolgáltatás alkotmányos alapelvei, amelyek magukba foglalják a történelmileg kialakult értékeket és kritériumokat. Az alapelvek biztosítják a bíróságok függetlenségét, ugyanakkor lehetővé teszik a társadalom befolyását az igazságszolgáltatásra és az állampolgárok garanciális jogainak kiépülését, illetve megvalósulását.

Az alapelvek közül politikai szempontból az egyik legkiemelkedőbb *a bíróságok függetlenségének elve.* Eszerint a bíróságok csak a törvénynek vannak alárendelve. A bírói függetlenség természetesen nem jelent politikai függetlenséget. A függetlenség politikai beágyazottsága, amit az uralkodó osztály akaratát kifejező jogszabályok és az általános politika egyik alrendszerét jelentő jogpolitika kötelező alkalmazása, a bírák társadalmi-politikai elkötelezettsége, az igazságszolgáltatás pártirányítása hivatott biztosítani, nem teszi feleslegessé a bírói függetlenség állami funkcióinak teljes körű érvényesítését, folyamatos fejlesztését.

Az elkövetkező időszakban joggal számolhatunk azzal, hogy a bíróságok szerepe az állam funkcióinak érvényesítése során növekedni fog. A társadalom érdekviszonyainak bonyolultabbá válásával, annak nyíltabb megjelenítésével, a kisközösségek önállóságának növelésével, a társadalom és az egyén kapcsolata új vonásainak megjelenésével együtt – éppen az igazságszolgáltatás hagyományos értékeire tekintettel – a jelenleginél szélesebbé válik a társadalmi viszonyoknak az a köre, ahol a bíróságok konfliktusfeloldó képessége jól hasznosítható.

Az ügyészségek

Az ügyészi tevékenység és az ügyészség szervezeti elhelyezkedése az általunk ismert formájában kizárólag a szocialista államszervezet sajátja, amely a szocialista államiság kiépülésének folyamatában jött létre. Az ügyészi tevékenység fő jellemzője, hogy szigorúan körülhatárolt és célra irányult tevékenységet jelent: a szocialista törvényesség érdekében történő ellenőrzést, illetve kezdeményezést. Természetesen a többi állami szervnek is feladata a törvényesség betartása és betarta-

tása, de ezt más funkciók mellett végzik. Az ügyészi szervezet rendeltetésének megkülönböztető vonása, hogy funkciója kizárólagosan a szocialista törvényesség védelme.

Az ügyészség tevékenységi köre:

– *Az általános törvényességi felügyelet* az államigazgatási, valamint a gazdálkodó szervek, illetve tevékenység törvényességét hivatott elismerni. Lényeges, hogy az ügyészség ennek során csak az intézkedések jogszerűségét vizsgálhatja, a célszerűséget nem, utasításokat a vizsgált szerveknek nem adhat.

– *A nyomozás törvényessége* feletti ügyészi felügyelet kapcsán az ügyész köteles biztosítani, hogy minden bűncselekmény következetesen üldöztessék, másrészt senkit törvényellenesen büntetőjogi felelősségre ne vonhassanak. E célok érdekében az ügyész rendelkezik a nyomozás sorsáról és eredményéről, közvetlenül nyomozást folytathat le és utasíthatja a nyomozó (rendőri) szerveket.

– *Az ügyész részt vesz a bírósági eljárásban.* A bírói függetlenség elvének megfelelően az ügyészség a bíróság felett törvényességi felügyeletet nem gyakorol. A büntetőügyekben képviseli a vádat, polgári perekben pedig meghatározott esetekben részt vesz az eljárásban. Mind büntető-, mind polgári ügyekben a törvény azonban olyan pozíciót biztosít az ügyésznek (fellebbezés, törvényességi óvás, perújítás kezdeményezése), hogy a bírósági döntések törvényességi helyzetét befolyásolni tudja.

– Az ügyészség *törvényességi felügyeletet gyakorol a büntetés végrehajtása felett.* Az ügyész köteles biztosítani, hogy törvényellenesen senkit fogva ne tarthassanak. Ennek érdekében utasítási joggal rendelkezik a büntetésvégrehajtási szervek irányában.

Az ügyészség szigorúan centralizált szervezet, amelynek élén az Országgyűlés által választott legfőbb ügyész áll.

A szocialista törvényesség – állami és állampolgári fegyelem

A szocialista törvényesség formai meghatározás szerint a szocialista állam által alkotott jogszabályok megtartása és megtartatása. Tartalmi oldalról nézve: a szocialista törvényesség alapvető eszköze, segítője a munkásosztály politikai hatalma megszilárdításának, politikai céljai megvalósításának, vezető szerepe fenntartásának.

Pártunk azt vallja, hogy nem lehet az új társadalom építésének olyan időszaka, amelyben a szocialista törvényesség szigorú érvényesítése

ne lenne elsőrangú politikai érdek. Ehhez hozzátartozik, hogy a szocialista törvényességnek át kell hatnia a *társadalmi élet minden területét*, a büntetőbíráskodástól a gazdálkodó szervek szerződési rendszeréig.

Fejlődésünk jelenlegi időszakában a szocialista törvényesség érvényesülése különös hangsúlyt kap. Amint már többször utaltunk rá, társadalmunkban egyszerre vannak jelen a szocializmus eddigi hazai építésében kialakított és hosszú távra is alkalmasnak mutatkozó értékeinek és fejlődésének új elemei, igényei.

Ebben a helyzetben a szocialista törvényesség is nagyobb terhelésnek van kitéve, hiszen természetszerű, hogy az új, előremutató megoldások sokszor a fennálló jogi szabályozásba ütköznek. Az is szükségszerű, hogy ilyenkor nehezebb elválasztani az ügyeskedést, a kiskapukat kereső manipulációkat a megújítást szolgáló bátor kezdeményezésektől, vállalkozástól. A társadalom különböző közösségeinek fokozódó önállósága is törvényszerűen megnöveli a konfliktusokat. Az e jelenségek szülte ellentmondásokat nem lehet a törvényesség követelményének lazításával feloldani, de még – úgymond – rugalmas kezelésével sem.

Változatlanul abból kell és lehet csak kiindulni, hogy az érvényes jogszabályok mindenkire kötelezőek, és mindenkinek azok alapján kell magatartását, cselekvését alakítani. Minden ettől eltérő felfogás bizonytalanságot, végső soron anarchiát eredményezne. A szocialista társadalmi rend szilárdságához, a szocialista nemzeti egység fenntartásához és erősítéséhez elválaszthatatlanul hozzátartozik, hogy mindenki számára előreláthatóvá váljon: magatartására miként reagál a társadalom. Az ebben való bizonytalanság tulajdonképpen az egyén számára válik terhessé, hiszen a kiszámíthatatlanság mindig kiszolgáltatottsághoz vezet.

Természetes követelményként kell ugyanakkor számon tartanunk, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás megfelelő gyorsasággal és rugalmassággal reagáljon a változásokra. Másik oldalról: fontos az is, hogy jól válasszuk meg azokat a társadalmi viszonyokat, amelyeket a jog eszközével is befolyásolni kívánunk. A jogalkotásunk eddigi gyakorlatát tekintve ugyancsak lényeges követelmény, hogy a jogszabályok olyan célkitűzéseket, olyan magatartásokat írjanak elő, amelyek megvalósításához, illetve kivitelezéséhez a feltételek adottak. Hiba lenne tehát, ha a társadalmunkban kívánatos fegyelem megteremtését csak jogszabályi előírásokkal kívánnánk megteremteni, de olyan közhangulat és -felfogás kialakításához, amelyben a fegyelmezetlenség elítélendő, s amely természetesnek veszi, hogy a fegyelmezetlenségnek kö-

vetkezményei vannak, ahhoz szükséges mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban a szocialista törvényesség elveinek következetes érvényesítése.

Államéletünk fejlesztésének meghatározó iránya, alapvető célja és egyben eszköze a szocialista demokratizmus további kibontakoztatása, elmélyítése. Az állami szervek munkájának nagyobb nyilvánossága, a választott testületi szervek alkotmányos jogainak valóságos érvényesülése, a társadalmi szervek sajátos vonásainak kiteljesedése és a szocialista demokrácia sok más jellemzőjének megvalósulása szükségképpen erősíti az állami és állampolgári fegyelmet, a törvényességet. Ugyanakkor a törvényesség, a jogok és a kötelességek egyidejű és következetes érvényesülése-érvényesítése elválaszthatatlan része és döntő feltétele a demokratikus közéletnek, a szocialista államiságnak.

IV
A Hazafias Népfront

A magyar népfrontmozgalom néhány jellegzetessége

A Hazafias Népfront sajátos politikai tömörülés, amely történelmi hagyományaihoz híven a nemzet előtt álló időszerű feladatok megvalósítására hívja egységbe a magyar társadalom minden osztályát és rétegét. Arra szólítja fel híveit, hogy tehetségükkel, munkájukkal vegyenek részt a szocialista Magyarország felépítésében.

A Hazafias Népfront *a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével* működik, a párt *politikája alapján* fejti ki tevékenységét. A mozgalom mindig akkor volt eredményes, amikor a munkásosztály mellett más társadalmi erők is elfogadták és magukévá tették a munkásosztály pártjának politikáját és vezetését. A Magyar Történelmi Emlékbizottság, a Magyar Front, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tevékenységének alapja a munkásosztály forradalmi pártjának politikája volt. A kommunista pártnak a mozgalomban betöltött vezető szerepe nélkül nincs népfront.

Az **MSZMP** a népfront alkotórésze, egyben vezető ereje. Vezető szerepét programjával, szövetségi politikájával és a kommunisták aktív szerepvállalásával biztosítja. A párt nem „kívülről" vagy „felülről" vezeti a népfrontot, hanem belülről, annak szerves részeként. A párt irányítása elvi-politikai eszközökkel történik. A pártszervezetek rendszeresen megbízzák tagjaikat a Hazafias Népfront bizottságaiban végzendő munkával, tevékenységüket figyelemmel kísérik és koordinálják. A kommunisták társadalmi aktivistaként, testületi tagként, választott tisztségviselőként egyaránt dolgoznak a mozgalomban. Érvekkel, meggyőző erővel kell képviselniük a párt politikáját; vitázni a más nézeteket vallókkal, megnyerni minél több embert a párt álláspontjának. A kommunisták a közös érdekeket, a közös nézőpontot keresik. Nem erőltetik a nézetazonosságot minden részletkérdésben, de egyetértés

megteremtésére törekszenek a társadalomépítés alapvető kérdéseiben. Kötelességük, hogy merítsenek a köz javáért tenni kész emberek javaslataiból, felkarolják hasznos kezdeményezéseiket. Nyitott, megértő szellemben kell dolgozniuk, hogy szocialista alapon tovább erősödjön előrehaladásunk egyik alapvető feltétele – a *nemzeti egység.*

A Hazafias Népfront munkájában – az alkotmány biztosította lelkiismereti szabadság és az egyházak működésének autonóm feltételei között – aktívan részt vesznek a vallásos emberek és papi személyek is. Mivel a népfront nem világnézeti, hanem politikai, cselekvési egység alapján egyesíti az embereket, benne az együttműködés lelkiismereti válság nélkül lehetséges a vallásos emberek számára is, akik – hitelveik fenntartása mellett – materialista honfitársaikkal közösen építik az országot, ápolják haladó történelmi hagyományainkat, vesznek részt a béke- és a szolidaritási mozgalomban.

A lenini nemzetiségi politikának megfelelően a Magyarországon élő délszláv, német, román és szlovák nemzetiségi lakosság minden szükséges támogatást megkap, hogy teljes jogú, cselekvő részese legyen a közös haza társadalmi, politikai életének, méltóan ápolhassa anyanyelvét, nemzetiségi kultúráját. Legfontosabb érdekképviseleti-érdekvédelmi szervezeteik a nemzetiségi szövetségek, amelyek – alapszabályaik értelmében – a Hazafias Népfront mozgalmai keretében látják el feladataikat. A népfronttestületek segítségével folytatják olyan hasznos tevékenységüket, mint például a nemzetiségi honismereti munka, a nemzetiségi tájházak létesítése, nyelvművelő és olvasótáborok stb.

A Hazafias Népfront a szocialista nemzeti egység fejlődésének fontos letéteményese. Tevékenységének alapvető célja: társadalmunk összeforrottságának erősítése – szocialista célok jegyében. Ehhez a társadalmi alapok megvannak, mert hazánkban minden társadalmi osztály és réteg alapvető érdeke azonos.

A Hazafias Népfront a hasznos közéleti tevékenység serkentője. Fórumot ad a köz javát szolgáló nézeteknek, kezdeményezéseknek. Lehetőséget nyújt az eszmecserére, az összefogásra és a cselekvésre.

Nem tömegszervezet, hanem mozgalom, mert a legszélesebb tömegeket átfogó mozgalmi keretek bizonyultak a legalkalmasabbaknak arra, hogy mind több erőt bevonhassanak az aktív politikai tevékenységbe.

A népfrontnak gyakorlati tevékenysége szervezésekor figyelembe kell vennie, hogy az emberek nagy többsége osztály-, réteg- és egyéb szervezetekbe tartozik, s részt vesz azok munkájában. Ez a helyzet szükségessé teszi, hogy fő alkotóerői: a tömegszervezetek és -mozgalmak, a jelentősebb szövetségek és egyesületek számára együttmű-

kodési keretet biztosítson a politikai munkában általában, a lakóteruleti kozéleti tevékenységben pedig kulonosen A társadalmi szervezetek, tomegszervezetek és -mozgalmak elsősorban úgy alkotórészei a népfrontnak, hogy a maguk működési teruletén végzik munkájukat Annak érdekében, hogy a politikai tomorulésnek ez a mechanizmusa jól működjon, a kulonbozó szervezeteknek és mozgalmaknak megfelelő képviselettel kell rendelkezniuk a népfront kulonbozó szintű testuleteiben Ezt van hivatva elősegíteni a népfrontbizottságok megválasztásának új módja is Az új népfrontbizottságokba a tagok egyharmadát a népfrontba tomorult politikai és társadalmi szervek azonos szinten működő testuletei választják meg (A tagok kétharmadát az alsóbb szintű népfrontfórumokon választják)

A népfront főbb funkciói

Kozjogi funkciók A mozgalom munkateruletei kozul ezek – az alkotmányos funkcióknak is nevezettek – a legáltalánosabbak

A népfront a lakosság jelzéseit, javaslatait a kozponti és a helyi politikai és állami szervekben képviseli Esetenként kezdeményezi kozérdekű témák társadalmi vitáját

Az új választójogi torvénynek megfelelően a korábbiaknál is nagyobb felelősségű alkotmányos feladatokat lát el a népképviseleti szervek választásában és megalakításában, az általános és időkozi választások politikai (és személyi) előkészítésében es szervezésében, a választók és a választottak folyamatos kapcsolattartásának biztosításában Szervezi egyes torvény- és rendelettervezetek nyilvános társadalmi vitáit, részese a helyi tanácsi dontések előkészítésének, megvalósításának Kozjogi funkcióiból adódóan jogpropagandát is folytat

Politikai funkciók A népfrontnak feladata az is, hogy a felvilágosítás, a politikai ismeretek terjesztése, valamint a meggyőzés es a megnyerés eszkozeivel kozreműkodjék a szocialista építés programjának ismertetésében, népszerűsítésében, s egyúttal a politika alakításában is

Amikor a párt úgy dontott, hogy – saját ifjúsági szervezete kivételével – nem hoz kozvetlen határozatokat a társadalmi és tomegszervezetekre, -mozgalmakra, csak az azokban dolgozó kommunistákra, akkor ezzel egyúttal az is megfogalmazódott, hogy a tomegszervezetekben, -mozgalmakban dolgozó párttagok nemcsak a párt politikáját kotelesek képviselni abban a kozegben, ahol pártmunkájukat kifejtik, de a

párt előtt is kötelesek képviselni azokat az embereket, akiknek a körében dolgoznak.

Politikai funkciókat tölt be a népfront akkor is, amikor nemzetközi kapcsolatokat létesít és tart fenn elsősorban a szocialista országok népfrontmozgalmaival és -szervezeteivel, de más haladó mozgalmakkal, szervezetekkel és személyiségekkel is; amikor támogatja államunk külpolitikáját; amikor ápolja a népek közötti barátságot és népünk szolidaritását más népek iránt; amikor aktívan részt vesz a magyar és a nemzetközi békemozgalomban.

Tudatformáló funkciók. A mozgalom egyik központi feladata, hogy részt vállaljon a szocialista nemzeti tudat formálásából. A párt maga is a haladó nemzeti hagyományok örökösének és folytatójának vallja magát, „népben, nemzetben" gondolkodik és cselekszik. Tudja és elismeri, hogy ez nem kommunista kiváltság, a más világnézetű emberek egyebek közt ezért is vállalták és vállalják a kommunistákkal való szövetséget, ismerik és fogadják el vezető szerepét. Az e témakörben folytatott tudatformálás elhatárolja magát mind a nacionalista megnyilvánulásoktól, mind a nemzetietlen, kozmopolita nézetektől.

A népfront a kulturális nevelés eszközeivel is hat az állampolgárok gondolkodásmódjára. Közreműködik a szocialista művelődéspolitika alakításában, megvalósításában, a kultúra terjesztésében, a szocialista közgondolkodás és életmód alakításában. A haladó hagyományok ápolásával és megbecsülésével is hozzájárul e célok eléréséhez.

Tömegmozgósítási funkciók. A népfront széles körű társadalmi összefogást, akciókat kezdeményez országos és helyi ügyekben egyaránt. Jelentős tömegeket mozgat meg például a gazdaság- és településpolitikában. Ennek keretében a mozgalom részt vesz egyes gazdaságpolitikai programok, országos területi és helyi fejlesztési tervek kidolgozásában, és sajátos munkaformákban hozzájárul azok teljesítéséhez. Közreműködik a településpolitikai célok kimunkálásában, nemritkán egy-egy település lakosságának többségét mozgósítva. Akcióival segíti a természeti környezet védelmét, mozgósít a fogyasztói érdekek képviseletére.

A népfront igyekszik elkerülni alapvető funkcióinak egymástól való elkülönülését. Valójában mindegyik feladat megoldásában együtt kell érvényesülnie a különböző funkcióknak.

A népfrontmozgalom felépítése

A mozgalom akcióiban részt vehet minden magyar állampolgár, aki a népfront politikai céljaival egyetért, és munkát vállal azok teljesítésében Nincs nyilvántartott tagsága, feladatait választott testületek, tisztségviselők és aktivisták közreműködésével oldja meg

Tevékenységét a lakóhelyen végzi, a munkahelyeken nem működnek választott testületei. Feladataik ellátása során a népfronttestületek kapcsolatot tartanak az állami szervekkel, az uzemekkel, a szovetkezetekkel és az intézményekkel A kulonboző szintű választott testületei működési teruletukon az illetékes pártszervekkel együttműkodve, azok elvi-politikai útmutatása alapján onállóan végzik munkájukat 1985 decemberében, a VIII. kongresszus idején az országban 4653 népfrontbizottság működott, több mint 81 000 választott taggal.

A választott testületek állandó és alkalmi munkabizottságokat működtetnek amelyek szakértői, javasló-véleményező szerepkorben segítik a népfrontbizottságok, illetve -elnokségek munkáját Számuk közel 3000, s a benne állandóan tevékenykedő társadalmi munkásoké pedig 18 000

A népfront testületeit és tisztségviselőit minden szinten demokratikusan, általában ötéves időtartamra választják· a korzeti népfrontbizottságokat falugyűlésen, lakossági gyűlésen, a kozségi, városi, fővárosi kerületi a budapesti és a megyei népfronttestületeket pedig népfrontértekezleteken. A kuldottek és a népfronttestületi tagok mintegy kétharmadát kozvetlenul, helyi népfrontértekezleteken; mintegy egyharmadát a népfrontmozgalomba tömörult politikai, társadalmi szervezetek és mozgalmak, szakmai és érdekképviseleti szervek, egyesuletek testületi, vezetőségi ülésein választják meg.

A Hazafias Népfront helyi szervei· a falusi, kozségi és városi népfrontbizottságok és -elnökségek, a fővárosi keruleti népfrontbizottságok és -elnökségek. Az adott helyi népfrontbizottsághoz tartozhatnak korzeti népfrontbizottságok is. Így van ez a fővárosi keruletekben, számos városban és nagyobb kozségben, a tanyai és a pusztai településeken. A népfront helyi bizottságai segítik a lakó- és utcabizottságok és a mintegy 5500 szulői munkakozösség működését

A Hazafias Népfront teruleti szervei: a fővárosi népfrontbizottság és -elnokség, valamint a megyei népfrontbizottságok és -elnokségek.

A népfront legfelsőbb testulete a kongresszus, amelyet a Hazafias Népfront Országos Tanácsa általában otévenként hív ossze A kongresszus kuldotteit a megyei és a budapesti népfrontértekezletek, illet-

ve a mozgalomban részt vevő társadalmi szervezetek és mozgalmak, szakmai és érdekképviseleti szervek, egyesületek országos vezetőségei közvetlenül választják, illetve delegálják.

Két kongresszus között az Országos Tanács képviseli a mozgalmat. Soraiból választja az Országos Elnökséget, az Országos Titkárságot és az Országos Tanács vezető tisztségviselőit.

A Hazafias Népfront Országos Elnöksége az Országos Tanács két ülése között irányítja a munkát. Alkotmányos jogaival élve az Országos Elnökség eleget tesz az országgyűlési választásokkal összefüggő kötelezettségeinek, állást foglal és javaslatot tesz az Országgyűlés tisztségviselőire, az Elnöki Tanács és a Minisztertanács tagjaira, a Legfelsőbb Bíróság elnökére és a legfőbb ügyészre. Javaslattételi jogát az MSZMP Központi Bizottságával együtt, azzal egyetértésben gyakorolja.

Az Országos Titkárság szervezi és ellenőrzi a vezető testületek állásfoglalásainak végrehajtását, irányítja az Országos Tanács apparátusát.

A Hazafias Népfront munkájának főbb területei

Alkotmányjogi feladatok

A népfrontmozgalom alkotmányjogi feladatai a Magyar Népköztársaság Alkotmányának I. fejezetében rögzített elveken alapulnak. A Hazafias Népfront szervezi az országgyűlési képviselői és tanácstagi választásokat és az időközi választásokat. Ugyanakkor mint társadalmi rendszerünk egyik alkotmányos alapintézménye, előkészíti és lebonyolítja az Országgyűlés, a megyei és helyi tanácsok újjáválasztását, a társközségi elöljáróságok létrehozását.

Az 1983. évi III. törvény, az új választójogi törvény megsokszorozta a mozgalom feladatait és felelősségét. A legfontosabb új elem: a kötelező kettős vagy többes jelölés.

A képviselői, tanácstagi tisztségbe javasolt személyek előzetes kiválasztása, a jelölőgyűlések megszervezése, a választásokra történő mozgósítás – a társadalmi nyilvánosság erősítését szolgáló feladatok. Végrehajtásuk csak a közreműködők szélesedő társadalmi bázisa révén lehetséges. További fontos feladat a választási munkában a választókerületek határainak kialakítása, valamint a választási szervek tagjainak kiválasztása.

A népfront területileg illetékes bizottságai tesznek javaslatot az

újonnan alakuló tanácsok új tisztségviselőire, az elöljárók személyére is. A megbízatásnak eleget nem tevő vagy arra méltatlanná váló képviselőt és tanácstagot szintén a Hazafias Népfront révén hívhatják vissza.

A Hazafias Népfront Országos Tanácsának ulése – mint országos jelölőgyűlés – jelöli az új választójogi törvény által bevezetett országos lista képviselőjelöltjeit. Személyükre az előzetes javaslatokat a mozgalomba tömörült szervek testületei teszik meg. Ugyancsak az Országos Tanács ülése vitatja meg s fogadja el a Hazafias Népfront választási felhívását.

A Hazafias Népfront illetékes bizottságai – a tanácsokkal együtt – szervezik a választópolgárok, valamint a képviselők és a tanácstagok kapcsolattartását szolgáló fórumokat. rendezvényeket és fogadóórákat is.

A társadalmi méretű véleményegyeztetés fontos gyakorlati területe a jogszabályok előkészítése. A törvénytervezetek széles körű társadalmi vitájának szervezését – a témától fuggően, esetenként – a népfront vállalja. Az eszmecserék a társadalmi közérdeklődés felkeltésével, a laikus és szakmai nézetek összeegyeztetésével jelentős előrelépést jelentenek a politikai intézményrendszer továbbfejlesztése útján.

A területi és a helyi tanácsrendeletek előkészítésébe is mind több népfrontbizottság kapcsolódik be. E munka révén új fórumok teremtődnek a lakossági közreműkodésre, a helyi politika formálására. A tanács–népfront együttműködés egyik új területe a tanácsok szervezeti-működési szabályzatának kidolgozásában való társadalmi részvétel. Ennek során a mozgalom bizottságai sokoldalú segítséget nyújtanak ahhoz, hogy ez a tanácsi alapdokumentum jól tükrözze a helyi sajátosságokat, a közösség érdekeit, az adottságok-lehetőségek teljes körű kihasználására való törekvést.

A népfrontmozgalom által működtetett fórumrendszer egyik fontos eleme a falugyűlések, városkörzeti tanácskozások sorozata, amelyeken a szűkebb pátria vezetői számolnak be az állampolgároknak tevékenységükről. Ennek során a vezetők számvetést készítenek az elmúlt esztendő eredményeiről, összegzik a gondokat, ismertetik javaslataikat a következő év feladataira.

Családvédelem

A népfront nagy figyelmet fordít a társadalom alapegységére, a családra. 1984 nyarán megalakult a Családvédelmi Tanács. Célja: hozzájárulni olyan körülmények megteremtéséhez, amelyek közepette a családok megőrizhetik a létük alapját jelentő érzelmi stabilitást.

A Családvédelmi Tanács tevékenységének elvi alapja: a legszélesebben értelmezett *veszélymegelőzés*. Családvédelmi tanácsokat hoz létre és működtet a megyékben, városokban, községekben. Ezek a mozgalom keretein belül segítik a lakosság önsegítő csoportjainak kialakulását, a helyi, sajátos szociális problémák megoldását. Eközben segítik, kezdeményezik, szervezik az állami intézmények ez irányú tevékenységének ellenőrzését.

Véleményezi a Minisztertanács elé kerülő, családokat érintő előterjesztéseket, a helyi családvédelmi tanácsok pedig figyelemmel kísérik a határozatok érvényesülését, illetve véleményezik a helyi-területi tanácsok határozatait. A Tanács foglalkozott többek között a népesedési helyzetről és a hosszú távú népesedéspolitikai koncepció középtávú megvalósításáról szóló állásfoglalás-tervezettel; a családgondozói hálózat kialakítását célzó tervezettel; a hosszú távú szociálpolitikai koncepcióval és a családjogi törvény módosításának tervezetével.

A család és az iskola

A népfront fontosnak tartja, hogy a több mint ötezer szülői munkaközösség megteremtse a szülői ház és az iskola, a szülők és a pedagógusok között a megfelelő kapcsolatot. A szülői munkaközösségek segíthetik a tankötelezettségi törvény érvényesülését és a tanulmányi munkát; a tehetséggondozást, valamint a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok megoldását, a sikeres pályaválasztást. Társadalmi munkával javíthatják az oktatási intézmények anyagi-tárgyi helyzetét. A szülői munkaközösségeken kívül az országos és területi testületek, helyenként a városi és községi népfrontbizottságok mellett is működnek pedagógiai munkabizottságok, amelyekben összegződnek a pedagógiai és a szülői tapasztalatok. Ezek a testületek az oktatáspolitika fejlesztésére vonatkozó elképzeléseket megvitatják és véleményt nyilvánítanak.

Az iskolai demokratizmus fejlesztésével összhangban a népfront egyre nagyobb szerepet szán a szülők kezdeményezéseinek, részvételüknek az iskolai ügyekben. Részt fog vállalni az iskolatanácsok megalakításában és munkájukban.

A politikai ismeretterjesztés

A népfrontbizottságok által szervezett politikai ismeretterjesztésben évente kb. félmillióan vesznek részt rendszeresen. A munkát mintegy kétezer főnyi propagandistagárda segíti. A politikai ismeretterjesztés témáinak meghatározásában és a formák megválasztásában teljes a helyi népfrontbizottságok önállósága; az ismeretterjesztés a korábbiaknál jobban igazodik a helyi igényekhez. Évről évre ismétlődnek a helyi tematikákban a párt szövetségi politikájából eredő időszerű tennivalók; a népgazdaság helyzete, fejlesztésének lehetőségei; község- és városfejlesztési kérdések; a család szerepe a társadalomban; időszerű nemzetközi kérdések. Nőtt az érdeklődés az ország felszabadulás utáni történelme iránt. Érzékelhetően gazdagabb lett a történelmi tudat, reálisabb a nemzeti önismeret, növekedett a nemzeti önbecsülés.

A népfront állandó feladatának tartja a béke védelmét, a népek közötti barátság elmélyítését, az antiimperialista szolidaritás erősítését. Az Országos Béketanáccsal és a Magyar Szolidaritási Bizottsággal együttműködve a népfrontbizottságok minden évben tevékeny részt vállalnak a tavaszi „békehónap" és az őszi antiimperialista szolidaritási akciók megszervezéséből, melyeken több százezer ember vesz részt.

A terület- és településfejlesztésben való részvétel; környezetvédelem

A mozgalom hosszabb ideje egyik kiemelt feladatának tartja a kiegyenlítettebb és arányosabb terület- és településfejlesztést. Részt vett abban a párt és a kormány által kezdeményezett többéves előkészítő munkában is, amely 1985-ben egy új szellemű terület- és településfejlesztési koncepció megszületéséhez vezetett. A munka kiemelkedő része volt a parlament elé kerülő előterjesztés tervezetének társadalmi vitája, melynek során közel tízezer résztvevő ismerhette meg a tervezetet és mondhatott arról véleményt.

A népfrontbizottságok közreműködnek a várossá nyilvánítás feltételrendszerének korszerűsítésében; konkrét szervezőmunkával is segítik a települések várossá válásának folyamatát. Ez a munka hozzájárul az egyes települések, térségek fejlettségi színvonalkülönbségének mérsékléséhez, a feszültségek enyhítéséhez.

A településfejlesztési munka eredményessége szoros összefüggésben van a tanácsi gazdálkodás színvonalával. A mozgalom ezért a helyi

önállóság növelésével egyidejűleg a tanácsok gazdálkodási feltételeinek javítását, a helyi források bővítését is szorgalmazza

A társadalmi munka jelentősége számottevően megnőtt. Figyelemre méltó, hogy a tanácsok és a népfrontbizottságok szervezésével folyó társadalmi munkaakciók kozreműködőinek köre is bővült. A szakszervezetek, a KISZ-szervezetek, a Vöröskereszt szervezetei, a kisiparosok és kiskereskedők mellett nőtt a munkahelyi kollektívák, a szocialista brigádok részvétele a települések fejlesztését szolgáló közhasznú munkákban.

Mind nagyobb teret kap a meglevő létesítmények működését, fenntartását segítő társadalmi kozreműködés Ennek keretében előtérbe kerültek a közművek, a kereskedelmi szolgáltatások és az egészségügyi intézmények fejlesztését segítő .feladatok. Új formaként jelent meg a kommunális kotvény, amelynek sikeréhez a népfrontbizottságok szervezőmunkája is hozzájárult

A Hazafias Népfront helyi bizottságai támogatják a város- és kozségépítő egyesületeket; az Országos Elnökség felugyeletével működik ezen egyesületek országos szovetsége.

A legutóbbi években tovább bővult a mozgalom tevékenysége a kornyezetvédelem társadalmi támogatásában is Ennek során folytatódtak a környezet- és a természetvédelmet szolgáló akciók, rendezvények, amelyek munkával párosultak. Mind tobb településen dolgoznak ki helyi éves terveket, amelyek a kórnyezetvédelem feladataival egyutt a környezetszépítő társadalmi munkák tervét is tartalmazzák. Elsősorban a kisebb településeken – a virágosítás, a fásítás, a településtisztasági munka – kedvezően alakította a lakóhelyek arculatát, a lakosság közérzetét. Tovább folytatódik az „Egyetemisták és főiskolások a környezetvédelemért" akció is.

Kertbarátmozgalom

A népfrontmozgalom folyamatosan foglalkozik a mezőgazdasági szovetkezetek helyzetével is. Visszatérő téma a falvak népességmegtartó képessége és a mezőgazdasági termelés összefuggése, a lakossági szolgáltatások ügye, a zöldség- és gyümolcstermelés, illetve -forgalmazás kérdése.

A legutóbbi években tovább novelte hatókörét a népfront irányításával működő kertbarátmozgalom. Újabb körök alakultak, nőtt a kistermelők által megtermelt termékek mennyisége. A mozgalom szervezet-

tebbé vált, aminek hatására a kertbarátok ma már szerződéses kapcsolat alapján juthatnak hozzá a szükséges anyagokhoz, eszközökhöz, és ugyanúgy tudják termékeiket értékesíteni. Hatékony integráció valósul meg a mezőgazdasági, illetve a fogyasztási szövetkezetek és a kistenyésztők között. A Kertbarátok és Kistenyésztők Országos Szövetsége rendszeresen figyelemmel kíséri a kistermelés helyzetét.

Az ipari centrumokban tovább szerveződtek a munkás kertbarátkörök, amelyek mind több nagyüzemi dolgozó részére nyújtanak hasznos kikapcsolódást, egyúttal a jobb ellátáshoz is hozzájárulnak.

A kertbarátmozgalom keretében szervezett fórumok nemcsak a szűken vett szakmai tudásanyagot bővítik, hanem alkalmat nyújtanak a politikai ismeretek gyarapítására, az önművelésre, a szórakozásra is.

A fogyasztói érdekvédelem

A népfrontmozgalom keretében 1982-ben megalakult a Fogyasztók Országos Tanácsa (FOT). Egy esztendő leforgása alatt létrejöttek a megyei, budapesti, a városi, fővárosi kerületi fogyasztói tanácsok, amelyek azóta több nagyközségi fogyasztói tanáccsal bővültek. Jelenleg mintegy 180 fogyasztók tanácsa működik, mintegy 6000 társadalmi aktivista részvételével. A FOT mellett szakértői bizottságok is alakultak.

A FOT és területi, helyi szervei véleményt mondanak a kereskedelem, a szolgáltatás helyzetéről; intézkedést kezdeményeznek a megoldatlan kérdésekben. Az elmúlt években bebizonyosodott, hogy a látszólag kis horderejű egyéni panaszok kezelésére is szükség van, mert azok felhalmozódva közérdekűvé szélesednek és károsan befolyásolják a közhangulatot. A fogyasztók tanácsai nagyrészt fogyasztói fórumok keretében szerzik tapasztalataikat, továbbá kiállítások szervezésével, kérdőíves felmérésekkel ismerik meg a fogyasztók reális igényeit.

A honismereti mozgalom

Ez az – más társadalmi szervezetekkel együtt működtetett – országos mozgalom a könyvtárak, a múzeumok és a levéltárak tudományos munkájának fontos segítője lett az elmúlt években. Kutatási eredményei az egyes intézmények gyűjteményeit gyarapítják. A gyűjtés fokozatosan kibővült krónikaírással; a munkásmozgalom, az ellenállási mozgalom és a népfront történetének kutatásával; üzem- és ipartörté-

nettel; műemlékvédelemmel s részben az önálló munkaterületnek számító természet- és környezetvédelemmel.

Az elmúlt években a honismereti közösségek iránti társadalmi igény is megerősödött. Nőtt a szakkörök, a nyári honismereti táborok száma. A ma már 850 ténylegesen működő honismereti szakkör többsége általános és középiskolákban működik, kisebb hányaduk egyetemi és főiskolai, művelődési házi vagy művelődési otthoni szakkör. Évenként 40–50 honismereti tábort szerveznek, zömmel ifjú résztvevőkkel.

Az „Olvasó népért" mozgalom

A népfront egyik szervezője az „Olvasó népért" mozgalomnak, amelynek fő feladata az olvasóvá nevelés, az irodalom népszerűsítése. Szorgalmazza az olvasóköri hagyományok feleleventését is. A fiatalok olvasóvá nevelésének egyik fontos bázisa lett az olvasótábor; ezekből nyaranként mintegy százat szerveznek a népfrontbizottságok, a KISZ-bizottságok, a helyi tanácsok közreműködésével.

Az olvasómozgalom aktivistái az elmúlt időszakban ajánlást készítettek az iskolai könyvtárak alapállományának összeállításához, a könyvkiadók és -terjesztők számára pedig az ún. standard kiadványok jegyzékére. Emellett a gyemek- és ifjúsági könyvkiadással, valamint a korszerű olvasástanítás kérdéseivel is aktívan foglalkoznak. A Hazafias Népfront életre hívta a Magyar Könyvbarátok Szövetségét. E kezdeményezéssel az irodalmat, könyvet szerető emberek sokaságát kívánja szervezettebb közösségbe tömöríteni.

A szocialista demokrácia fejlesztésének egyik alapfeltételeként foglalkozik a mozgalom a beszéd- és magatartáskultúra elméleti és gyakorlati teendőinek vizsgálatával. A vizsgálatok nyomán számos akciót szervez és támogat. Így például különböző anyanyelvi vetélkedőket, az „Édes anyanyelvünk" versenyt, anyanyelvi táborokat, beszédművelő diákköröket stb.

A Hazafias Népfront tehát eredményesen támogatja a párt szövetségi politikájának érvényesítését, a szocialista célok jegyében megvalósuló nemzeti összefogást. Erősíti népünk összeforrottságát, mozgósít az ország feladatainak megoldására, arra törekszik, hogy munkája nyomán az állampolgárok mind szélesebb köre vegyen részt a közéletben.

V
A szakszervezetek

A szakszervezeti mozgalom fejlődése

A szakszervezetek munkásvédelmi szervezetekként alakultak meg a kapitalizmusban, a munkások közvetlen gazdasági érdekeinek védelmében.

A kapitalizmusban a szakszervezetek igyekeztek kifejezni a munkások közös érdekeit, és ezzel megteremtették az együttes fellépés lehetőségét. Ezt igazolja a magyar szakszervezetek fejlődésének korai szakasza is.

Az első szervezkedések

Hazánkban, a Nyugat-Európához viszonyítva később kifejlődő kapitalizmus elleni harcot kezdetben az onsegélyző egyesületek működése jelentette. A századfordulóig érvényes rendelet csak ezek létrehozását engedélyezte, és tiltotta az országos szervezkedést.

Az önsegélyező egyesületek a gazdasági harcra összpontosítottak. Ennek jelentőségét a munkásság nyomorúságos életkörülményei indokolták. Az átlagos munkaidő még az 1880-as években is 12 óra, és vasárnap is dolgoztak. Így a munkanap csökkentése a munkások egyik legfontosabb követelése volt.

Az első szakegyleteket a nyomdászok, lakatosok, bádogosok, szabók, cipészek, asztalosok, aranyművesek, majd a malom- és sütőipari munkások alakították meg. Működésükre jelentős hatással volt, hogy a magyar szakmunkások megfordultak külföldön is, megismerkedtek az osztrák és a német munkásmozgalom tapasztalataival.

A mozgalom megerősödése, a Tanácsköztársaság

A századforduló felé előrehaladt a munkásság politikai szervezkedése. 1868-ban megalakult az Általános Munkásegylet, 1880-ban a Magyarországi Általános Munkáspárt, 1890-ben pedig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt.

A szakszervezetek országos mozgalma ebben az időszakban, a múlt század utolsó évtizedében erősödött meg. Taglétszámuk azonban még mindig csekély, alacsony a szervezkedés színvonala, tevékenységüket elsősorban helyi, szakmai jellegű csoportokban fejtették ki.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulásával lehetővé vált a napi gazdasági harc összekapcsolása a politikai küzdelemmel. Megindult a szakszervezeti mozgalomban a marxizmus térhódítása. Erősödött harca a demokratikus szabadságjogokért, működésük elismertetéséért.

1899 májusában tartották meg az első országos szakszervezeti kongresszust, amelyen 64 szakegylet 99 küldötte vett részt. Állást foglaltak az országos szovetségbe tömörülés mellett, és megválasztották a magyar szakszervezeti mozgalom első központi szervét, a Szakszervezeti Tanácsot.

A következő évtizedekben erős balratolódás indult meg a szakszervezetekben. Segítette ezt az 1905-ös orosz forradalom híre, az első világháború elleni tiltakozás, majd a nagy októberi szocialista forradalom győzelmének hatása. Mindezek eredményeképpen jelentősen novekedett a taglétszám, a szakszervezetek aktivitása

Az 1918-as őszirózsás forradalom után, a Magyar Tanácskoztársaság idején már jelentős erőt képviseltek a szakszervezetek. A munkások és alkalmazottak 98%-a volt szervezett dolgozó. Ezzel a szervezettséggel, erővel álltak a proletárforradalom mellé. Részt vettek az államosításokban, a közellátás biztosításában, a hadsereg létrehozásában, a proletárhatalom fegyveres védelmében.

Az ellenforradalmi rendszer évei

1919-et követően számos szakszervezetet feloszlattak, bebortonozték a baloldali tisztségviselőket. Az opportunista szociáldemokrata vezetők feladták a szakszervezetek osztályharcos célkitűzéseit, vállalták, hogy politikamentessé teszik a mozgalom tevékenységét.

Mindez a munkásosztály harcának gyengítésére, erejének megosz-

tására irányult. Ezért alakult meg a baloldali munkások kezdeményezésére 1931-ben a tizenhárom szakmai bizottságot képviselő Egyesült Szakszervezeti Ellenzék, amely legfontosabb céljának tekintette, hogy a munkásegység jegyében fejlődjon a szakszervezeti mozgalom.

A háború alatt, a fasiszta terror következtében csökkent a szakszervezetek tömegbefolyása és vele a létszámuk is. Ennek ellenére még mindig komoly tényezőt jelentettek, mint azt a háború ellen szervezett akcióik is bizonyították.

A felszabadulást követő évek

A magyar szakszervezetek történetében kiemelkedő jelentőségű a felszabadulást követő időszak, amikor tényleges politikai tényezővé váltak. A két munkáspárt egyesüléséig voltak ugyan viták, de ez nem változtat az alapvető tényen, hogy a szakszervezetek azokban a sorsfordító években helyesen választottak A dolgozók napi érdekeivel együtt vállalták a munkásosztály történelmi hivatásának teljesítését, a szocialista társadalom felépítését.

Ebben az időszakban jelen voltak minden közéleti tevékenységnél. Csatlakoztak a reakció elleni politikai harchoz, részt vettek a termelés irányításában

A magyar szakszervezeti mozgalom fokozatosan részese lett a hatalomnak, és tevékenyen hozzájárult az új társadalom megteremtéséhez.

Áttérés az iparági-ágazati szervezkedésre

A felszabadulást követően a szakszerveti mozgalom újjászerveződése lényegében a régi elvek szerint, a szakmai szervezkedés alapján történt. Ez a szervezkedési forma, amely a szakmai érdekeket helyezte előtérbe, csökkentette a dolgozók egységes fellépésének lehetőségét, akadályozta a gazdasági vezetőkkel folytatott tárgyalásokat, gátolta a szakszervezeti mozgalom legfontosabb célkitűzéseinek elérését. Így elodázhatatlanná vált a szocializmus építése által támasztott követelményeknek megfelelő korszerűsítés végrehajtása.

A szervezeti felépítés megváltoztatásában a fordulatot a magyar szakszervezetek 1948-ban tartott XVII. kongresszusa jelentette, amelyen határozat szuletett az iparági-ágazati szervezkedésre való áttérésre.

A ma is érvényes alapelv szerint a népgazdaság egy-egy ágazatában, iparágában valamennyi szakszervezeti tagot egyazon szakszerve-

zet egyesít. Így egy munkahely különböző foglalkozású és beosztású dolgozói egyetlen alapszervezethez tartoznak. Ezáltal a dolgozók szervezése, mozgósítása és érdekeik képviselete egységesebb és hatékonyabb.

A szakszervezeti mozgalom e változtatás végrehajtásával összpontosította erejét, és felépítésében is a társadalom előtt álló feladatokhoz igazodott. Aktívan bekapcsolódott a munkásosztály történelmi programjának valóra váltásába.

Később, a Magyar Dolgozók Pártja politikájában bekövetkezett torzulások hatására csökkent a szakszervezetek szerepe. Le kellett mondaniuk tagságuk közvetlen érdekeinek képviseletéről, nem vehettek részt a politika alakításában. Feladataik leszűkültek a párt határozatainak mechanikus végrehajtására.

1956 után gyökeresen módosult a párt szakszervezeti politikája. Rendeződött az MSZMP és a szakszervezetek, illetve az állam és a szakszervezetek kapcsolata. Új társadalmi munkamegosztás alakult ki közöttük.

„A szakszervezetek szocialista viszonyaink között a hatalmon lévő munkásosztály, a bérből és fizetésből élő dolgozók legátfogóbb szervezetei. A munkáshatalom, a szocializmus ügye iránt elkötelezett szakszervezetek, elfogadva a társadalmunkat irányító párt alkotmányban is rögzített vezető szerepét, sajátos feladatokat látnak el, önállóan tevékenykednek. Részt vesznek a szocialista építés programjának kidolgozásában, valóra váltásában, a társadalmi egyetértés, a szocialista nemzeti egység megteremtésében és erősítésében. Önálló álláspontokat dolgoznak ki a fontosabb társadalmi, gazdasági és kulturális kérdésekben, és azokat képviselik az állami, gazdasági szervek előtt." (Az MSZMP KB 1983. október 12-i, a szakszervezeti munka fejlesztésével, a párt feladataival foglalkozó állásfoglalásából.)

A magyar szakszervezetek nagy tömegbefolyással, jelentős szervezeti hálózattal és többmilliós tagsággal rendelkeznek.

Taglétszámuk az 1980-ban tartott XXIV. kongresszus óta tovább emelkedett. 1985 végén a 19 iparági-ágazati szakszervezethez tartozó 7909 alapszervezetben közel 4,4 millió tagot számoltak. A szervezettség magas, évek óta hasonló szintű, 96,4%.

A szakszervezeti tagok mintegy 64%-a fizikai dolgozó, 48%-a nő. A fiatalok aránya 31%. A tagság 15%-a nyugdíjas, számuk meghaladja a 650 000-et.

A szakszervezetek működése és szervezeti felépítése

A magyar szakszervezetek működése a demokratikus centralizmus elvén alapszik A szervezet alulról felfelé, a tagság akaratának megfelelően, demokratikus választások útján jon létre Az így kialakított szervezeti rendszerben a felsőbb szervek határozatai az alsóbbakra kotelezőek

Hazánkban a szakszervezetek 1949-től nem szakmák, foglalkozási ágak, hanem a legfontosabb, legjellemzőbb népgazdasági iparágak, ágazatok, alágazatok szerint, az *iparági-ágazati szervezkedés* elveinek megfelelően épulnek fel

A szakszervezeteknek az előbbi elvek alapján létrehozott szervei tobbféleképpen rendszerezhetők

Helyzetuk szerint országos, teruleti, munkahelyi szakszervezeti szervek lehetnek,

– országos szervek a Szakszervezetek Országos Tanácsa és szervei, az iparági-ágazati szakszervezetek kozponti vezetőségei és szervei;

– teruleti szervek a szakszervezetek megyei tanácsai és a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa és szervei, a szakmakozi bizottságok, az iparági-ágazati szakszervezetek megyei bizottságai, illetve megyei titkárságai,

– munkahelyi szervek. középszervként működő troszti, nagyvállalati és intézményi szakszervezeti szervek; a vállalatoknál, intézményeknél, hivataloknál működő alapszervezetek szervei (bizalmitestületek, szakszervezeti bizottságok)

Funkciójuk és rendeltetésuk szerint irányító, végrehajtó és ellenőrző szervek

– az országos szervek az irányító;

– a közép- és alapszervezetek a végrehajtó, ellenőrző;

– a számvizsgáló bizottságok az ellenőrző szervekhez tartoznak

Jelleguk szerint ossz-szakszervezeti, szakmakozi, iparági-ágazati szervek;

– a SZOT, a szakszervezetek megyei tanácsai, a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa, a városi és kozségi szakmakozi bizottságok ossz-szakszervezeti, szakmakozi,

– az iparági-ágazati szakszervezetek közép- és alapszervezetei az iparági-ágazati szervek kozé sorolhatók

A Szakszervezetek Országos Tanácsa végzi a két kongresszus ko-

zött a szakszervezeti mozgalom tevékenységének átfogó irányítását. Saját soraiból választja meg az Elnökséget, a Titkárságot, a SZOT elnökét, alelnökeit, főtitkárát és titkárait. A SZOT két ülése között a szakszervezetek munkáját az Elnökség irányítja. A Titkárság szervezi, ellenőrzi, összehangolja a vezető testületek határozatainak végrehajtását.

A szakszervezetek megyei (budapesti) tanácsa a SZOT területileg illetékes középszerve. Feladata, hogy segítse és összehangolja a területén működő szakszervezeti szervek tevékenységét; irányítsa közreműködésüket a területpolitikai munkában; együttműködve az iparági-ágazati szakszervezetekkel ellenőrizze a SZOT határozatainak végrehajtását.

A szakmaközi bizottságok a szakszervezetek budapesti, megyei tanácsainak döntései alapján és irányításukkal a szakszervezetek területi szerveiként a városokban, a főváros kerületeiben, a nagyközségekben és községekben működnek. Részt vesznek a településpolitika alakításában és megvalósításában. Képviselik az adott közigazgatási egységben levő alapszervezeteket és a tagságot. Együttműködnek a helyi tanácsokkal a települések fejlesztési terveinek kidolgozásában, a lakosságot érintő helyi érvényű szabályozások, tanácsrendeletek előkészítésében, a politikai és kulturális programok kialakításában.

Az iparági-ágazati szakszervezetek központi vezetőségei a felső szervek és a saját határozataik alapján irányítják a szakszervezetek munkáját. Az iparágak, ágazatok dolgozóit, rétegeit érintő döntő jelentőségű elvi és gyakorlati kérdésekkel foglalkoznak. Meghatározzák a legfontosabb időszerű feladatokat. Képviselik a hozzájuk tartozó szakszervezeti tagságot, a dolgozókat a Szakszervezetek Országos Tanácsa, valamint az állami és társadalmi szervezetek előtt. Együttműködnek a szakszervezetek budapesti, megyei tanácsaival. A központi vezetőségek két ülése között a szakszervezetek munkáját az elnökségek irányítják. Ezek tevékenységükről kötelesek a központi vezetőségeknek rendszeresen beszámolni.

Az iparági-ágazati szakszervezetek megyei, budapesti bizottságai, titkárságai a központi vezetőségek általános hatáskörű – ágazati és területi feladatokat egyaránt ellátó – helyi végrehajtó szervei.

A középszervként működő tröszti, nagyvállalati, intézményi, szakszervezeti szervek (bizalmitestületek) feladata az alapszervezeti munka átfogó segítése és ellenőrzése, a végrehajtás megszervezése, a hozzájuk tartozó szakszervezeti alapszervezetek munkájának összefogása.

A szakszervezeti alapszervezeteknél – attól függően, hogy a tagság egyszerre, egy időben összehívható-e vagy sem – összevont taggyűlés vagy szakszervezeti bizalmitestület működik. Mindkét esetben az alárendelt végrehajtó szerv a szakszervezeti bizottság. Ahol a feltételek és adottságok szükségessé teszik, létrehozható munkahelyi bizalmitestület is.

A számvizsgáló bizottságok az adott szinteken és ott, ahol a vezető szervek önálló gazdálkodás és költségvetés alapján működnek, a szakszervezeti szervek gazdálkodásának ellenőrzését látják el.

Hogyan valósul meg a szakszervezetek pártirányítása?

A szocialista társadalomban a szakszervezetek helyét és szerepét mindenekelőtt a munkásosztály pártjához való viszonya határozza meg. A magyar szakszervezetek elfogadják a párt céljait, igénylik elvi-politikai irányítását.

A pártirányítás nem sérti a szakszervezetek működését és önálló tevékenységét. Ennek megfelelően a szakszervezeti szervek saját határozataik alapján, a dolgozók képviseletében szervezik munkájukat, döntenek a mozgalom céljairól, az elvégzendő feladatokról és dolgozzák ki javaslataikat. Önállóan alakítják ki ágazati és területi elv szerint szervezeti felépítésüket. Mindezért felelősséggel elsősorban a tagságuknak tartoznak.

A szakszervezetek pártirányítása *közvetett és a területi, üzemi elv szerint* megvalósuló irányítás. Nem beavatkozást, a teendők előírását jelenti, hanem útmutatást, amely a szakszervezeti tisztségeket betöltő párttagok segítségével érvényesül. A szakszervezetekben dolgozó kommunisták tehát egyaránt felelősek a párt politikai célkitűzéseinek megvalósításáért és a szakszervezeti határozatok végrehajtásáért. A párt vezető szervei őket számoltatják be a szakszervezetekben végzett munkájukról. Ez a beszámolási kötelezettség a szakszervezeti mozgalom vezető szerveire és a pártonkívüli tisztségviselőkre nem vonatkozik.

A szakszervezetek és az állam viszonya

A szocialista állam azon célkitűzések megvalósítására hivatott, amelyek megfelelnek a munkásosztály és szövetségesei érdekeinek.

A szakszervezetek támogatják az ilyen állami intézkedéseket, és a közös célok megvalósítása érdekében együttműködnek az állami szervekkel.

Az állami szervek, tiszteletben tartva a szakszervezetek önállóságát, nem avatkoznak bele munkájukba. Nem ellenőrizhetik és nem számoltathatják be a szakszervezeti szerveket. Biztosítják, hogy a törvényekben, rendeletekben rögzített jogaikat korlátozás nélkül gyakorolhassák.

A szocialista állam és a szakszervezetek *alapvető érdekazonossága nem zárja ki annak lehetőségét, hogy egyes kérdéseket más nézőpontból közelítsenek meg.* Ezért az együttműködésben lehetnek viták.

Az állam – mint a termelési eszközök tulajdonosa – egyúttal munkáltató is. A szakszervezetek – mint érdekvédelmi szervezetek – a tulajdonosi mellett a munkavállalói érdekeket is képviselik. Ez is eltérő álláspontokat eredményezhet, melyeket egyeztetéssel, a közös céloknak leginkább megfelelő döntésekkel kell feloldani. Az erre való törekvés jellemzi az állami és a szakszervezeti szervek együttműködését.

A szakszervezetek kettős funkciója

A szakszervezeti mozgalom sok évtizedes fejlődésével történelemformáló erővé, a szocializmus építésének nélkülözhetetlen társadalmi tényezőjévé vált. Működésére napjainkban már a szakszervezeti mozgalom kettős funkciójának, az érdekvédelemnek és a munkáshatalom erősítésének egyenrangú feladatai a jellemzőek.

Érdekvédelmi és érdekképviseleti tevékenység a szocializmusban

Az a közös vonás, amely történelmi fejlődésünk során a kezdetektől összekötötte a szervezett munkásokat, az érdekvédelem volt. Ezért nevezik e feladatok ellátását a szakszervezetek klasszikus hivatásának.

Miért szükséges jelenleg is az érdekképviselet és -védelem?

Ezt a funkciót a szocializmus építésének időszakában is gyakorolják a szakszervezetek. A dolgozóknak mint munkavállalóknak jogos követelése, hogy munkájukkal, munkakörülményeikkel, keresetükkel összefüggő érdekeiket – a múlthoz képest ugyan megváltozott tartalommal – a munkáshatalomban is képviseljék a szakszervezetek, tehát a hely-

zetüket érintő döntéseknél biztosított legyen a munkavállalói érdek körültekintő figyelembevétele. Ezzel a szakszervezetek társadalmi méretű igényt elégítenek ki.

Részletesebben indokolva:

– a munkahelyi tevékenység a népgazdasági érdekeket szolgálja, ugyanakkor a közvetlen üzemi, vállalati, intézményi környezet alakítása kihat a dolgozók munkakörülményeire, igénybevételük mértékére, keresetükre, ezért szükséges tehát a helyi döntések befolyásolása;

– a munkavállalók jogait törvények, rendeletek biztosítják, ezek megtartását azonban ellenőrizni is szükséges;

– az érdekvédelemhez tartozik annak biztosítása is, hogy a dolgozókkal való bánásmód megfeleljen a szocialista erkölcs és humánum követelményeinek.

A szakszervezetek *széles körű jogi felhatalmazással,* így egyetértési, döntési, véleményezési, ellenőrzési és vétójoggal rendelkeznek a munkavállalói érdekek érvényesítéséhez, a jogszabályok, megállapodások betartásának ellenőrzéséhez.

Az előforduló érdekütközések feloldásához a megfelelő szinteken biztosított a szakszervezetek jelenléte, a dolgozói érdekek képviselete. Így valósul meg a kölcsönös kapcsolat, a SZOT és a kormány; az iparági-ágazati szakszervezetek központi vezetőségei és a minisztériumok, országos főhatóságok; a szakszervezetek megyei szervei és a megyei tanácsok végrehajtó bizottságai; a bizalmitestületek, szakszervezeti bizottságok és a munkahelyi állami-gazdasági vezetés között.

Az együttműködés lehetőségeit felhasználva a szakszervezetek – hivatásukból adódóan – védelmezik a dolgozók egyéni és csoportérdekeit, de úgy, hogy elismerik a társadalmi érdek elsőbbségét. Ennek érvényesülése, fejlődése biztosíthatja ugyanis az egyéni érdekek – hosszabb-rövidebb távlatokban megvalósítható – kielégítését. Ennek az elvnek a megértése előbb-utóbb visszahat az egyénekre is. Hozzá kell azonban tenni, hogy ugyanakkor a társadalmi érdek kizárólagossága, tehát más, jogos egyéni, csoportos érdekek figyelmen kívül hagyása is politikai hibához vezet. Az érdekeket tehát úgy kell összhangba hozni – ebben nélkülözhetetlen a szakszervezetek szerepe –, hogy megmaradjon a társadalmi érdek elsőbbsége, de az egyéni és a csoportérdeknek is legyen érvényesítési lehetősége.

A szakszervezetek e célok érdekében erősítik rétegpolitikai tevékenységüket, javítják a dolgozók egyéni, szakmai, területi érdekeinek feltárására irányuló munkájukat, dolgozzák ki javaslatukat az érdekkülönbségek feloldására.

A szakszervezeti mozgalom érdekvédelmi és -képviseleti tevékenysége arra irányul, hogy az érdekek egyeztetése, az esetleges konfliktusok feltárása és feloldása *állandó, rendszeres folyamat legyen.* A szakszervezeti és a munkahelyi demokrácia fejlesztése lehetőséget ad arra, hogy a dolgozók minél szélesebb tömegeit közvetlenül bevonják e folyamatba, érdekeltté tegyék őket ne csak a gondok hangoztatásában, hanem a *megoldásukban* is.

A szakszervezetek a munkáshatalom erősítése érdekében

A szocialista társadalom felépítése jelentős erőfeszítéseket igényel tagjaitól. Erre pedig csak azok képesek, akik értik és elfogadják a szocializmus elveit és készek cselekedni is megvalósításukért.

A szakszervezetek meggyőző, nevelő, mozgósító munkája erre irányul. Az agitáció és a propaganda eszközeivel terjesztik a marxizmus–leninizmus eszméit, szervezik tagságukat a párt politikájának megvalósítása érdekében, küzdenek a szocializmustól idegen eszmék, a kispolgári nézetek, a nacionalizmus, a közösséget károsító magatartásformák ellen.

Az *eszmei meggyőzéssel* segítik a gazdasági feladatok megoldását, támogatják a dolgozók termelő, alkotó tevékenysége színvonalának emelését.

A szakszervezetek szervezik, hogy a *munkahelyi demokrácia fórumain* a dolgozók kezdeményezéseikkel, javaslataikkal érdemben járuljanak hozzá a termelőmunka javításához. Segítik, hogy erősödjön a tulajdonosi felelősségérzet, a vállalat irányításában való tervszerű, tudatos részvétel. Mindezek jelentősége az utóbbi években a vállalati önállóság növekedésével együtt megnőtt. Megerősödött a dolgozók körében az a szemlélet, hogy jövedelmük növelését az eredményes gazdálkodással, a vállalatok hatékony munkájával, a termelés növelésével kell megalapozni.

A megalapozás egyik eszköze az előrelátó, átgondolt gazdasági tervezés. Erre a tevékenységre is a párt-, az állami és szakszervezeti szervek közötti munkamegosztás a jellemző. A vállalati tervek elkészítésében a dolgozók részvétele a pártszervezetek politikai irányításával, a szakszervezetek közreműködésével érvényesül. Ennek során a társadalmi érdekek következetes érvényesítése a helyi érdekek kizárólagossát képviselő álláspontokkal szemben nagy felelősséget jelent a szakszervezeti szervek számára.

A szakszervezetek tevékenyen közreműködnek az anyagi érdekelt-

ség és ösztönzés, a munka szerinti elosztás következetes érvényesítésében. Képviselik azt az elvet, hogy az egyéni jövedelmekben kifejeződjön a végzett munka mennyisége, minősége és társadalmi hasznossága. *Segítik, hogy a bér- és jövedelempolitika eredményesen ösztönözzön* a jobb, fegyelmezettebb munkára. Támogatják, hogy a béren kívüli társadalmi juttatások a szociális körülményekhez igazodjanak, javítsák a többgyermekes családok, a családalapító fiatalok, az idősek helyzetét.

A szakszervezeti szervek fontos feladata az üzem- és munkaszervezés, a gyártmányszerkezet korszerűsítésének támogatása, a gépekkel, anyagokkal, energiával, a munkaerővel, -idővel való korszerű, hatékony gazdálkodás segítése, az ésszerűbb, takarékosabb megoldások keresése. Ezt a célt szolgálja a dolgozók felvilágosítása, a munkaakciók és -mozgalmak szervezése, amelyekben kiemelkedő a szakszervezetek szerepe.

A szocialista munkaverseny különböző formáiban kétmillióan, a szocialista brigádokban közel másfél millióan vesznek részt. A létszámában is jelentős mozgalom segíti a minőség, a hatékonyság, a takarékosság javítását, a népgazdasági feladatok teljesítését. A szakszervezetek tevékenyen vesznek részt a kommunista műszakok szervezésében is, amelynek bevételeivel részben a szociális gondokat enyhítik, támogatják a nagycsaládosokat, a nyugdíjasokat.

A munkamozgalmakat nem lehet csak gazdasági tényezőknek tekinteni, hanem jelentősek politikai és kulturális hatásukat tekintve is. Szinte meghatározóak a tulajdonosi tudat fejlesztésében, befolyásolják az általános és szakmai műveltség fejlődését. Ezért a szakszervezetek, mindenekelőtt politikai eszközökkel, szervező, nevelő tevékenységükkel, a munkaverseny-mozgalmak különböző formái – komplex brigádok, vállalati kollektívák versenye, szocialista brigádmozgalom, „Dolgozz hibátlanul!" munkarendszerek – országos és helyi tapasztalatainak elemzésével, terjesztésével, az értékelés sokoldalúbbá tételével, a gátló tényezők, mint a formális vállalások, a csak mennyiségi mutatók teljesítésére törekvés, a dolgozók áldozatvállalásával való visszaélés, a mechanikus értékelés stb. felismertetésével és a megszüntetésükre törekvéssel segítik a folyamatos fejlődést.

A szakszervezetek aktívan vesznek részt a népgazdasági céloknak megfelelő, de az egyének érdekeit is mérlegelő *foglalkoztatáspolitika kialakításában* és megvalósításában. Jelentős szerepük volt a szakszervezeti szervek bérpolitikai munkájának abban, hogy a hatodik ötéves tervben közelítőleg 2,5 milliárd forintos központi béremelés való-

sult meg, elsősorban a fizikai dolgozók körében, ösztönözve ezzel a gazdaságpolitikai célok teljesítését.

A szakszervezetek *munkavédelmi tevékenysége* egyaránt szolgálja az egyéni és a vállalati érdekeket. Azzal, hogy a munkavédelem irányítása állami feladattá vált, nem szűnt meg ez a hagyományos feladatuk.

A szakszervezetek XXV. kongresszusa

A kongresszus 1986 februárjában részletesen elemezte a szakszervezeti mozgalom fejlődését, jelenlegi helyzetét, és kijelölte a következő évek feladatait.

A szakszervezeti tevékenység alkotó fejlesztésének alapvető feltétele a *szakszervezeti önállóság jobb érvényesítése,* amely nemcsak mozgalmi érdek, hanem a szocialista társadalmi rendszer hatékony működését szolgálja. Szükség van a szakszervezetek sajátos szerepét tükröző önálló álláspontjára, a jogok határozott érvényesítésére.

A gazdálkodás, a termelés, az ötéves népgazdasági terv teljesítésének segítése egyúttal meghatározó jelentőségű érdekvédelmi feladat. A termékszerkezet-váltás, a munkaerőmozgás ésszerű gyorsítása, a műszaki innováció, a munkaerő és a szakértelem jobb hasznosítása, a belső vállalati munka korszerűsítése, a szocialista munkaverseny-mozgalmak fejlesztése napjaink igényeihez – ez mind-mind tennivalókat jelent a szakszervezeti mozgalom számára is.

A szakszervezetek a hetedik ötéves népgazdasági terv teljesítése érdekében fontos feladatuknak tartják a vállalati önállóság növekedésével összhangban *a dolgozók bevonását a munkahely életének irányításába,* a középtávú tervek kidolgozásába és a munka szerinti elosztás minél tökéletesebb megvalósításába.

Újszerű teendőként jelentkezik a *környezetvédelmi koncepciók kialakításában való részvétel,* közreműködés a környezetkárosodás csökkentésében.

A szakszervezeteknek fel kell készülni az esetleges nagyobb mértékű munkaerőmozgásokra, a gazdasági, emberi és szociális szempontokat egyaránt érvényesítő megoldások keresésére, *a foglalkoztatási feszültségek feloldására.*

Sürgető feladat *a szocialista elveket kifejező bérpolitika érvényesítése,* amely tartalmazza a teljesítményekhez igazodó kereseteket, az alkotó munka, a nagyobb felelősség, a magasabb szaktudás, a színvonalas munkavégzés jobb elismerését.

A kongresszus határozatában az életszínvonal-politikai célok elérése érdekében igényli a fogyasztói áremelések ütemének mérséklődését. Ezért *erősíteni kívánják* a szakszervezetek *árellenőrző, fogyasztói érdekvédelmi tevékenységét.* Támogatják azt a törekvést, hogy a szociálpolitika igazodjék a gazdasági lehetőségekhez, a társadalmi igényekhez. A szakszervezetek tevékenyen kívánnak közreműködni a társadalombiztosítási ellátások alakításában, fejlesztésében.

A következő években is fontos feladat a szakszervezeti mozgalom *művelődéspolitikai, közművelődési tevékenységének alakítása,* eszközrendszerének jobb működtetése. Korszerűsíteni kell az agitációs és propagandamunkát, a tagság és a tisztségviselők oktatását, a szakszervezeti sajtó tevékenységét.

A XXV. kongresszus foglalkozott a szakszervezeti élet fejlesztésével összefüggő feladatokkal is. Úgy határozott, hogy erősíteni kell a SZOT elvi, irányító, ellenőrző munkáját, a szakszervezetek *belső életének demokratizmusát,* a tagsággal való kapcsolatot, a mozgalmi jelleget.

Változatlanul kiemelt jelentőségű az alapszervezetekben folyó mozgalmi munka. Ezt igényli a vállalati önállóság növekedése is. Javítani kell a bizalmiakkal való foglalkozást, a szakszervezeti csoportéletet, a rétegmunkát. Meg kell teremteni az ifjúsággal való foglalkozás szervezeti kereteit, az alapszervezeteknél az ifjúsági tagozatokat.

Mire összpontosít a szakszervezeti mozgalom?

A szakszervezeti mozgalom az erejét a következő időszakban olyan *kulcskérdésekre* kívánja összpontosítani, amelyek a kitűzött célok elérésében, az előrehaladásban döntő szerepet játszanak. Ezek a következők:

1. Minden erővel segíteni kell *az ötéves terv teljesítését,* amelynek rendkívüli jelentősége van mind a társadalom fejlődése, mind a dolgozók igényeinek kielégítése szempontjából. Konkrét erőfeszítések szükségesek a szakszervezetek gazdaságsegítő munkájának fejlesztése, a dolgozók cselekvőképességének fokozása érdekében. Újuló erővel szükséges támogatni a munkaverseny, a szocialista brigádmozgalom fejlődését; az anyagi és erkölcsi ösztönzés rendelkezésre álló eszközeinek jobb hasznosítását, elsősorban a munka szerinti bérezés érvényesítését; a műszaki fejlesztést; a munkahelyi demokrácia sokirányú érvényesülését; a hozzáértést növelő oktatási lehetőségek igénybevételét. A szakszervezeteknek az a törekvése, hogy növekedjen a munka, a tisztességes dolgozó ember rangja a társadalomban.

2. Nem kisebb erőfeszítéseket igényel, hogy a gazdasági eredményektől függően *könnyebbé váljék a nyugdíjasok, a nagycsaládosok, az egyes rétegek és családok helyzete;* amennyire lehet enyhüljenek a lakáshoz jutás anyagi feltételei. A szakszervezetek segíteni kívánják a kormányt a teljes és hatékony foglalkoztatás fenntartásában, valamint abban, hogy az áremelkedések ütemének csökkentésére, az indokolatlan áremelések megakadályozására, az okok ellenőrzésére vonatkozó tervek a párt XIII. kongresszusán elhatározottak szellemében valósuljanak meg.

3. Erőteljes intézkedések szükségesek a szakszervezeti tevékenység fejlesztésére. Építve az eddigi eredményekre, a mai igények színvonalára kell emelni *a tagsággal való kapcsolatot, a dolgozókkal való egyéni foglalkozást.*

Erősíteni kell a szakszervezetek önálló véleményalkotó képességét, az alapszervezeti munkát. Az a célkitűzés, hogy minden szakszervezeti szerv színvonalasan töltse be azt a szerepet, amelyet a párt politikája, törvényeink, a társadalom, a tagság elvár tőle.

Pártunk kongresszusi határozatában is rögzítette, hogy támaszkodik a szakszervezetekre, igényli közreműködésüket a társadalom előtt álló feladatok megoldásához. Ez a segítség nyilvánul meg a szakszervezeti mozgalom céljaiban, törekvéseiben. Így vesznek részt a hatalom gyakorlásában, a politika kimunkálásában, elfogadtatásában, megvalósításában, és bizonyítják nélkülözhetetlen szerepüket a szocialista társadalom építésében, a nemzeti összefogás erősítésében, a dolgozó tömegekkel való egyetértés és együttműködés megteremtésében, fenntartásában.

VI
A KISZ és az ifjúság más szervezetei

A KISZ a párt ifjúsági szervezete

„A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági szervezete, a magyar ifjúság önkéntes politikai tömegszervezete.

Hivatása, hogy tagjait a marxizmus–leninizmus szellemében nevelje, az ifjúság körében hirdesse és képviselje a párt politikáját, vállaljon részt annak kialakításából és dolgozzon megvalósításáért, vegyen részt a párt utánpótlásának nevelésében, tagságát és az egész magyar ifjúságot mozgósítsa a fejlett szocialista társadalom építésére és védelmére, hazafias és internacionalista kötelezettségeinek teljesítésére, képviselje és védje a fiatalok érdekeit.

Az ifjúsági szövetséget az illetékes pártszervek és -szervezetek közvetlenül, politikai eszközökkel irányítják. A párthatározatok a KISZ szervei és szervezetei számára kötelezőek.

A KISZ együttműködik az állami és a társadalmi szervekkel, az idősebb nemzedékkel, a családdal és a nevelőkkel."

A KISZ XI. kongresszusán elfogadott szervezeti szabályzatból következik, hogy az ifjúsági szövetség alapfunkciója, a magyar politikai intézményrendszerben betöltött szerepe 1957, a zászlóbontás óta lényegét tekintve azonos. Az azonosság azonban nem jelent változatlanságot. Éppen alapvető hivatásának teljesítése igényli, hogy tartalmi munkáját, tevékenységének kereteit időről időre a változó feltételekhez igazítsa.

A KISZ funkciói

Az ifjúsági szövetség alapvető funkcióin a hivatásának betöltéséhez kapcsolódó tevékenység fő irányait, fő tartalmát értjük. Ez napjainkban *négy funkciót* jelent:

– politikai nevelő, értékközvetítő,
– mozgósító,
– közéleti aktivitást, gyakorlati politizálást ösztönző,
– érdekképviseleti, -védelmi funkció.

Ezen funkciók együttes érvényesülése biztosítja a szervezet hivatásának betöltéséhez szükséges és elégséges feltételeket. Ugyanakkor ezek belső arányainak időnkénti eltérése, egyes rétegekben más és más mértékű megjelenése természetes és szükséges.

Politikai nevelő, értékközvetítő funkció

E munka legfontosabb eleme, hogy a fiatalokat bevonja a társadalmi, politikai életbe, s az aktív cselekvés útján vezesse el őket a marxizmus–leninizmus alapjainak megértéséhez, erősítve bennük a szocialista jellemvonásokat. A KISZ megújulásának kulcskérdése, hogy milyen határozottsággal és következetességgel tudja szervezeteiben érvényesíteni a magasabb erkölcsi-politikai követelményeket, milyen ütőképes aktívagárdát alakít ki, s milyen színvonalassá tudja tenni alapegységeinek programját, életét. A szövetségnek *tevékenysége egészével* (tömegpolitika, kulturális és sportmunka, politikai képzés, érdekképviselet stb.) *kell alakítania, fejlesztenie a fiatalokban a szocialista ember jellemző tulajdonságait.* A KISZ nevelő munkájának szerves részét képezi a fiatalok felkészítése a közéleti, közösségi tevékenységre, a párttagságra.

Az ifjúsági szövetségnek javítania kell tudatformáló, értékközvetítő munkáját. A fiatalok minél nagyobb körében kell elérnie a szocializmus eszméinek befogadását, a nemzeti hagyományok ápolását, a munka, a tanulás becsületének visszaszerzését.

Mozgósító funkció

Napjainkban, amikor a magyar társadalom új és új kihívásokkal találja magát szemben, különösen fontos a társadalom különböző csoportjainak mozgósítása az előttünk álló feladatok elvégzésére. Ez még inkább igaz az ifjúság különböző korosztályaira, csoportjaira. A párt politikájának végrehajtása a fiatal számára alapvetően azt jelenti, hogy *becsülettel dolgozzon, tanuljon vagy álljon helyt a haza védelmében.* Ez azonban egy ifjúkommunistától kevés. A cselekvés része az is, hogy *lépjen fel a fegyelmezetlenkedők, a pazarlók és a közösség kárára élősködők ellen.* Kevés felháborodni a társadalom visszásságain, a céljainkkal, normáinkkal ellentétes jelenségeken. A KISZ-tagnak tennie is

kell ezek felszámolásáért; kötelessége, hogy küzdjön a jó ügyért, s meggyőződését nyíltan hirdesse.

Közéleti aktivitást, gyakorlati politizálást ösztönző funkció

A szocialista demokrácia kibontakoztatása a párt történelmi programja. Az új és új nemzedékek találkozását és azonosulásának mértékét a szocializmussal a helyi demokratikus viszonyok, a közélet tisztasága gyakran döntően befolyásolja. Az ifjúsági szövetség fontos feladata, hogy a társadalmi életben, de saját keretei között is megfelelő feltételeket teremtsen a fiatalok közéleti szerepvállalásához. Járuljon hozzá, hogy a fiatalok érezzék át felelősséguket, igényeljék a demokratikus jogokat, ízleljék meg és szeressék meg a közéleti cselekvés élményét és felelősségét, tekintsék magukat illetékesnek a kisebb-nagyobb közösség sorsának alakításában A KISZ hivatásából eredő kotelessége, hogy saját keretei között *gyakorlási lehetőséget teremtsen* a politikai kultúra, a jogok és kötelességek egységes kezelésének elsajátítására. A gyakorlat során lehet a legnagyobb hatásfokkal megtanulni más álláspontjának, érveinek tiszteletét a konfliktusok elfogadására és megoldására irányuló készséget, az ésszerű kompromisszumok kötésének igényét, a politikai munka felelősségét.

Érdekképviseleti, érdekvédelmi funkció

Az ifjúsági szövetség politikai hatásának, vonzerejének lényeges tényezője, hogy a KISZ a fiatalok érdekeit milyen eredményességgel képviseli. Az ifjúság a fejlett szocialista társadalom felépítésében érdekelt. A XIII. pártkongresszuson elfogadott *társadalomépítő programunk találkozik a fiatalok érdekeivel.* A népgazdaság nagyobb ütemű fejlesztése, a műszaki-technikai haladás meggyorsítása, a tisztességes közösségi és egyéni teljesítmények megfelelő elismerése, a közélet tisztaságának javítása összhangban van a felnövekvő nemzedék törekvéseivel. Mindezek mellett *számos kérdésben* (például pályakezdés, otthonteremtés, gyermeknevelés, diákszociális kérdések) *valódi feszültségek, érdekkulönbségek vannak.* Ezekben a kérdésekben a KISZ-nek hatásosabb érdekképviseleti munkát kell végeznie, mint korábban tette. Határozottan kell állást foglalnia minden – az ifjúságot alapvetően érintő – kérdésben. Szükséges, hogy javuljon az érdekérvényesítés egészének nyilvánossága, az ifjúsági kozvélemény tájékoztatása.

Az ifjúsági szövetség működése és irányítási rendje

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségben a működés és az irányítás alapelve a *demokratikus centralizmus.* Ennek megfelelően:

– A szövetség valamennyi vezető szervét demokratikusan, alulról fölfelé, nyílt jelöléssel és titkos szavazással választják, illetve delegálják. Két választás között a vezető testületek tagjainak cseréje behívás útján, illetve delegálással történhet. A behívott tagok száma nem haladhatja meg a nem delegált testületi tagok létszámának felét.

– A KISZ-ben a kollektív döntés és a végrehajtásért viselt egyszemélyi felelősség elvę érvényesül. A testületek tagjai egyenjogúak. A határozathozatal egyszerű szótöbbséggel történik. Ha a KISZ-tagnak ellentétes véleménye van, azt csak a taggyűlésen vagy a felsőbb KISZ-szerv előtt fejtheti ki. A többség által hozott határozatot az a KISZ-tag is köteles képviselni és végrehajtani, aki nem ért vele egyet.

– A felsőbb szervek határozatai az alsóbb szervekre, a szervezetekre és az alapszervezetekre, valamint ezek tagjaira kötelezőek. A KISZ-szervek és az alapszervezetek önállóan döntenek helyi kérdésekben, határozataik azonban nem lehetnek ellentétesek a felsőbb szervek határozataival. A felsőbb KISZ-szerveknek joguk van hatálytalanítani az irányításuk alá tartozó KISZ-szervek és -alapszervezetek határozatait. Eljárásukat azonban kötelesek azoknak megindokolni.

– A testületek kötelesek tevékenységükről rendszeresen beszámolni választóiknak. A testületek bármely tagja felmenthető, illetőleg visszahívható. A vezető szervek tagjának felmentését kezdeményezheti az adott szerv által közvetlenül irányított KISZ-szerv vagy -alapszervezet, illetve a testületi tag saját alapszervezete. A visszahívást az a vezető szerv is kezdeményezheti, melynek tagja a delegált. A visszahívásról az a fórum (taggyűlés, küldöttgyűlés, rétegszekció) vagy az általa választott testület dönt, amely az illetőt delegálta.

A KISZ XI. kongresszusa

A KISZ néhány jellemző adata

Az ifjúsági szövetségnek a XI. kongresszus időszakában mintegy 926 000 tagja volt. Az elmúlt öt év során a taglétszám egyenletesen emelkedett, összesen mintegy 52 000-rel nőtt.

À KISZ szervezettsége a 2 millió 157 ezer 15–29 év közötti fiatalra vetítve mintegy 43%-os. A szervezettség és a taglétszám az egyes ifjúsági rétegekben jelentős eltérést mutat. Legmagasabb a szervezett-

ség a diákság (hozzávetőlegesen 80–85%) körében, legalacsonyabb a munkás- és parasztfiatalok körében (kb. 15–20%). A szövetség tagjainak 37%-a középfokú tanintézeti tanuló. 5%-a egyetemi-főiskolai hallgató, 58%-a pedig dolgozó fiatal.

Az ifjúsági szövetség tagságának 44%-a 20 év alatti, 40%-a 20 és 30 év közötti, és jelentős a 30 éven felüliek aránya (16%).

A KISZ alapszervezeteinek száma megközelíti a 34 000-et. Ez az elmúlt tíz évben mintegy 9000-rel nőtt (1976-ban 26 500, 1981-ben 31 000 alapszervezet működött).

A KISZ-ben több mint 80 000 párttag dolgozik. Arányuk folyamatosan nő, jelenleg a KISZ-tagság 10%-át adják.

A kongresszus határozatai

A KISZ XI. kongresszusa meghatározta az ifjúsági szövetség tevékenységének fő politikai irányvonalát a nyolcvanas évek második felére. Csatlakozva a fő társadalmi folyamatokhoz, a KISZ aktív részt vállal a szocializmus építésében, hazánk eredményeinek és értékeinek gyarapításában, történelmi vívmányaink megőrzésében és fejlesztésében. Cselekvően támogatja a párt gazdaságpolitikáját, a gazdaságirányítás továbbfejlesztését, a hetedik ötéves népgazdasági terv teljesítését, a nagyobb társadalmi igazságosság megteremtését. Tevékenyen közreműködik a párt ifjúságpolitikai állásfoglalásában megfogalmazott feladatok megvalósításában.

A kongresszus egyértelmű, *világos programot* fogadott el az ifjúsági szövetség tartalmi és szervezeti megújítására. E program *főbb csomópontjai* a következők:

A politikai jelleg erősítése

Az ifjúsági szövetség célja, hogy szervezetei tevékenységének színvonala révén váljanak környezetüket alakító politikai erővé. Következetesen álljanak ki a párt politikája mellett, aktívan vegyenek részt annak megvalósításában és alakításában. Magas politikai és erkölcsi normát állít tagsága és a belépni szándékozó fiatalok elé. Ezt azonban az egyes ifjúsági rétegek és korosztályok felkészültségének, élethelyzetének megfelelő módon, differenciáltan teszi. *A határozottabb politikai jelleggel* függ össze a KISZ párttaggá nevelő, ajánló tevékenységének fejlesztése, különösen a munkásfiatalok és az egyetemi, főiskolai hallgatók körében. Az érdekképviseleti munkában a jövőben nagyobb szerepet szán a KISZ a politikai eszközök alkalmazásának. Támaszkodva a

pártszervek és -szervezetek segítségére, markánsabb érdekérvényesítést kíván elérni.

Érdekképviseleti tevékenysége elsősorban az önálló életkezdés, a munkába állás, az otthonteremtés és a családalapítás feltételeinek javítására fog irányulni. Törekedni fog a közös fellépésre, az együttműködésre a szakszervezetekkel és a diákönkormányzatokkal.

Bővíteni fogja a KISZ *a szocializmus eszméinek megértését szolgáló programok körét.* A nemzeti múlt megismertetésével, a szülőföld hagyományainak ápolásával erősíteni kívánja a fiatalok kötődését a szocialista hazához. E munka célja, hogy a fiatalok felkészült, tudatos résztvevői legyenek társadalmunk építésének és formálásának.

Nagyobb figyelem a fiatalabb korosztályokra

A KISZ-ben növelni kell a fiatalabb korosztályok szerepét és súlyát. Statisztikai adatok és más tények egyértelműen jelezték, hogy a KISZ az utóbbi években folyamatosan és határozottan öregedett. (A harminc éven felüli KISZ-tagok száma megközelítőleg 130 000.) Ez az „elöregedési" folyamat elsősorban a fiatal értelmiségiek körében számottevő és feltűnő. A harmincas éveik felett járó értelmiségiek aktív és jelentős politikai szerepvállalása jótékonyan hatott a KISZ-munka színvonalának javulására. A munka súlypontjai azonban nemegyszer az átfogó társadalmi problémák irányába tolódtak el. Így óhatatlanul nem jutott kellő figyelem és energia a pályakezdés, a családalapítás éveiben járó fiatalokra, akik pedig erre a leginkább rászorultak volnának. Ezt érzékelteti az a tény is, hogy csökkent a KISZ vonzereje a *20–25 év közötti korosztályok körében.* A jövőben a KISZ-nek az itt *felhalmozódott adósságát csökkentenie kell.* Ennek jegyében került sor a tagfelvétel felső korhatárának visszaállítására. Ez az intézkedés nem irányul a ma is aktív, harmincon felüli KISZ-esek ellen. Rájuk a KISZ továbbra is számít; a tagsági viszonynak nincs felső korhatára. Azt azonban jelenti az intézkedés, hogy minden fiatalnak 25–26 éves koráig el kell döntenie viszonyát a KISZ-hez.

A rétegek és korosztályok eltérő helyzetének figyelembevétele

Az egységes szervezet keretei között miként érvényesíthetők az egyes ifjúsági rétegek és korosztályok sajátosságai? – ez a KISZ visszatérő problémája 1957 óta. Mind nyilvánvalóbbá válik: akkor tud a KISZ valódi politikai hatást elérni a különböző rétegek körében, ha *ugyanazt a feladatot eltérő módon és eszközökkel, hitelesen* valósítja meg: a párt politikájának képviseletét és hirdetését. Az egység

nem jelenthet egyformaságot. Sem a programadásban, sem a követelménytámasztásban, sem az irányításban, sem a szervezeti megoldásokban, különösen pedig nem az alkalmazott módszerekben, eszközökben.

Ennek megfelelően programjának főbb elemei a különböző ifjúsági rétegekben a következők lesznek:

– *A tizenéves diákok* mozgalmi tevékenységének fő színtere az önkormányzati alapon működő diákmozgalom lesz. Az itt működő öntevékeny csoportok, önképző körök, szakkörök tevékenységébe minden diák bekapcsolódhat. Ezek szervezése az iskola vezetésének feladata. A KISZ-t az iskolában is a pártszervezetek irányítják. A KISZ a legrátermettebb, legaktívabb diákokat tömöríti, és markánsabb politikai jelleggel, s várhatóan a mainál kisebb taglétszámmal, szervezettséggel fog működni.

– *A szakmunkásképző intézetekben* a mozgalmi munka széles körű színterét a szakszervezeti mozgalom adja. Ennek feladata a szakmunkástanulók színes, változatos mozgalmi tevékenységének megszervezése. A munka során fokozottan támaszkodik a munkahelyi közösségekre. A KISZ itt is a legelkötelezettebb, legaktívabb tanulók szervezete lesz.

– *Az egyetemeken, főiskolákon* a KISZ politikai szempontból hegemon szerepet kíván betölteni a hallgatók körében. Tagjaival szemben a mainál nagyobb követelményeket támaszt. Aktívaköréből az arra alkalmasakat nagyobb számban akarja eljuttatni a pártba. Az érdekképviseletet a KISZ mellett a hallgatók azon képviselői látják el, akiket a diákok összessége közvetlenül választ. Az egyetemeken bővülni fog az öntevékeny szakmai, kulturális és egyéb diákközösségek, csoportok száma és jelentősége.

– *A munkahelyeken, intézményekben,* a dolgozó fiatalok körében a KISZ határozottan növelni kívánja politikai hatását. Hívja és várja tagjai sorába mindazokat a fiatalokat, akik tisztességesen dolgoznak és részt vállalnak a közös munkából. Elsősorban a pályakezdők, családalapítók köréből kívánja tagjainak számát gyarapítani. Javítani akarja pártépítő tevékenységét. Továbbra is segíti a fiatal értelmiség társadalmi, szakmai és egzisztenciális előrehaladását.

A demokratikus vonások erősítése

A társadalom fejlődésével összhangban demokratikusabbá kívánja tenni a KISZ saját tevékenységét. Ennek érdekében tovább növeli a testületek szerepét és felelősségét, s erősíti a szervezeti rendet és fe-

gyelmet. Ezzel összhangban intézkedéseket tesz a munka formális, bürokratikus vonásainak csökkentésére, a hivatali stílus megszüntetésére. Elevenebb kapcsolatot alakít ki a helyi, országos vezetők és a tagság között. Javítani kívánja az öntevékenység, a helyi kezdeményezőkészség feltételeit, s erősíteni akarja a nyíltságot, a politikai érzékenységet.

A KISZ-ben általánossá teszik a testületek és a tisztségviselők közvetlen választását, az alsóbb szervek és a rétegtanácsok általi delegálás gyakorlatát, a nyílt és a többes jelölés gyakoriságának növelését. A jövőben a politikai szükségletnek megfelelő rendszerességgel élnek a testületi tagok visszahívásának lehetőségével.

Az ifjúság más szervezetei

A Központi Bizottság 1984-es ifjúságpolitikai állásfoglalásában erőteljesen megfogalmazódott egy, *a mainál tagoltabb, sokszínűbb ifjúsági munka kibontakoztatásának igénye.* A párt szükségesnek tartja és támogatja, hogy a KISZ mellett jöjjenek létre és működjenek olyan önkormányzati jellegű egyesületek, körök, klubok és más ifjúsági közösségek, amelyek a fiatalok szakmai, tudományos és kulturális érdeklődésén alapulnak. Fontos, hogy ennek jegyében a társadalmi szervek, mozgalmak és a szakmai tudományos szervezetek biztosítsanak saját kereteik között tág cselekvési lehetőséget a fiataloknak. A vázolt törekvés a következő – igaz eltérő jelentőségű – szempontok érvényesítését is tartalmazza:

– figyelembe veszi, hogy a fiatalok érdeklődése eltérő, sokféle, s vannak, akik nem fogadják el a szervezeti kötöttségeket. Sok tisztességes fiatal vállalja a közéleti, közösségi tevékenységet, de ez gyakran egy-egy meghatározott témakörre irányul (környezetvédelem, turisztika, irodalom stb.), s erre a különböző klubok, egyletek a legalkalmasabbak;

– a fiatalok részvétele a közéletben kisebb, mint valóságos társadalmi súlyuknál fogva indokolt lenne. Ma sok fiatal számára még a KISZ az egyetlen érdemi közéleti cselekvési forma;

– a KISZ tevékenysége túlságosan széles. Tagjainak aktivitása is jelentősen eltérő, a teljes passzivitástól, a közömbösségtől a tudatosan vállalt elkötelezettségig terjed. Így energiája sokszor elforgácsolódik, nem jut elegendő figyelem valódi hivatása betöltésére;

– joggal feltételezhető, hogy a mainál gazdagabb ifjúsági tevékeny-

ségi formák a mostaninál sokszínűbben juttatják el a fiatalokhoz a szocializmus eszméit és értékeit. Növelik a fiatalok szerepét a közösség ügyeinek intézésében, kialakítják bennük az igényt a demokratikus jogok gyakorlása iránt;

– a társadalmi szervek és mozgalmak tevékenysége az ifjúsági programok és munkaformák kialakításával bővül és többrétűvé válik. Az eltérő tapasztalatú és élethelyzetű ifjú nemzedékek gondolkodása és látásmódja jól szolgálhatja ezen szervek tartalmi és szervezeti megújulását, gazdagodását. Az utánpótlás és az aktívagárda szervezeten belüli kinevelése a munka hatásfokának javítását szolgálja.

Az 1984-es ifjúságpolitikai állásfoglalásnak megfelelően megkezdődött e formák kialakítása. Ezt illusztrálja a következő néhány kezdeményezés.

A szakszervezetek ifjúsági tagozatai

A szakszervezetekben tömörülő mintegy 4 millió szervezett dolgozó közül hozzávetőlegesen másfél millió a fiatal.

A szakszervezetek munkájuk szerves részének tekintik az ifjúsággal való foglalkozást. E tevékenység javításának három fő területe: hatékonyabb bevonásuk a gazdasági építőmunkába, érdekeik érvényesítése az életszínvonal-politikai döntések során, tudatosabb nevelő-mozgósító munka kialakítása körükben. E feladatok megvalósításának fontos feltételeként jelölte meg a SZOT 1985. október 25-i határozata az ifjúsági tagozatok kiépítését. A szakszervezetek ifjúsági munkájuk továbbfejlesztése során arra törekszenek, hogy:

– a mozgalom tevékenysége a fiatalok körében és érdekében tartalmilag és szervezetileg újuljon meg;

– biztosítsák a fiatalok élet- és munkakörülményeinek jobb megismerését, érdemibb lehetőséget teremtve érdekeik képviseletére és védelmére;

– a mainál nagyobb önállóságot biztosítsanak a fiataloknak a programadás, a szervezeti élet terén, valamint a szakszervezet eszközeinek felhasználásában;

– az ifjúsági munka se tartalmi, se irányítási szempontból ne szakadjon el, ne kerüljön el a szakszervezetek tevékenységének egészétől.

Mindezen törekvések elérése érdekében vált szükségessé a szakszervezetekben az ifjúsági tagozatok, illetve tanácsok létrehozása. A tagozatok részét képezik a szakszervezeti mozgalom alapegységének, *automatikusan tagjai a harminc éven aluli szakszervezeti tagok.*

Az ifjúsági tagozat vezetőséget választ, amelynek vezetője tagja az adott szintű szakszervezeti vezetőségnek. Az ifjúsági tagozatnak saját munkaprogramja van, a ráruházott feladatokat önállóan látja el, működéséhez megfelelő eszközökkel rendelkezik. Tevékenységét az adott szintű szakszervezeti testület irányítja. Az ifjúsági tagozatok munkáját vállalati, területi, ágazati, valamint országos szinten ifjúsági tanácsok koordinálják.

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének Ifjúsági Tanácsa

Az MTESZ-ben tömörülő 70 000 fiatal értelmiségi körében végzett munka javítása céljából indult meg az ifjúsági tanács kialakítása. A harminckét tagegyesület és az MTESZ területi szerveinek delegáltjaiból álló ifjúsági tanács feladata a fiatal szakemberek pályakezdésének, munkahelyi beilleszkedésének segítése, alkotó energiájuk kibontakoztatása és kamatoztatása, szakmai és egzisztenciális előrehaladásának támogatása. Az MTESZ törekvése, hogy – a korábbiaknál nagyobb szerepet vállalva a párt ifjúságpolitikájának megvalósításából – *bővíti a fiatal értelmiség cselekvési terét és lehetőségeit*, gazdagítja ez irányú programjait és munkaformáit, növeli a fiatalok arányát a testületekben, munkabizottságokban, vezető tisztségekben.

E szándékok jegyében fogalmazta meg állásfoglalását az MTESZ Országos Elnöksége által 1985 januárjában összehívott ifjúsági fórum. A fiatal műszaki, agrár- és közgazdász-értelmiségiek programjának alapját ez az állásfoglalás adja.

Kiemeli, hogy a magyar népgazdaság fejlesztésében a fiatal értelmiség bizonyítási lehetőséget és erőt próbáló feladatokat kérve kíván részt venni. Támogatja, hogy akik a közösségért többet tesznek, nagyobb teljesítményeket mutatnak fel, azok nagyobb anyagi és erkölcsi elismerésben részesüljenek. Fontos, hogy a korszerű, friss elméleti tudás gyakorlati alkalmazásának, a műszaki-tudományos fejlesztés gyorsításának, a fiatal szakemberek szakmai továbbképzésének feltételei javuljanak.

Az MTESZ Ifjúsági Tanácsa e program megvalósításában, a szövetség tevékenységében hatékonyan kíván közreműködni. A tanácsnak döntési, illetve véleményezési jogköre van az MTESZ egészére, illetve a fiatalokra terjedő általános kérdésekben. A tanács az operatív feladatok ellátására önálló szervező, tanácsadó és véleményező jogkörrel ifjúsági bizottságot működtet. A programok között szerepel ifjúsági szakmai tanácskozások szervezése, gazdasági és műszaki informá-

ciók, ismeretek adása, szakmai körök, klubok létrehozása és támogatása, nemzetközi tapasztalatcserék szervezése.

A Magyar Diáksport Szövetség

A tagoltabb ifjúsági munka megvalósítását szolgálja a Magyar Diáksport Szövetség megalakítása. Az új szövetség a KISZ, a Magyar Úttörők Szövetsége, a SZOT, a HNF, az MHSZ, valamint az érintett állami szervek összefogásával az 1986/1987-es tanévben kezdi meg tevékenységét.

Célja *a tanulóifjúság egészséges fejlődésének,* edzettségének, egészséges életmódra nevelésének és kiegyensúlyozott személyiségfejlesztésének *elősegítése.* Ennek érdekében:

– hozzájárul a nevelési-oktatási intézmény sportéletének fejlesztéséhez, a rendszeresen sportoló tanulók, hallgatók arányának növeléséhez, az intézmények közötti sportkapcsolatok szélesítéséhez;

– segíti a tanórákon kívüli sportfoglalkozások rendszerének működtetését, a diákok pszichikai, fizikai teljesítőképességének növelését;

– összehangolja a tanulóifjúság rendszeres és tömeges sportolásának szervezését, az ebben közreműködő állami és társadalmi szervek tevékenységét;

– közreműködik a diáksport egységes és hatékony irányításában és társadalmi támogatásának összefogásában.

A Magyar Diáksport Szövetség *tagjai:*

– rendes tagja lehet minden diáksport-egyesület, illetve egyesülethez nem tartozó intézményi diáksportkör;

– pártoló tagja lehet bármely nagykorú személy, aki vállalja a szövetség céljainak erkölcsi és anyagi támogatását;

– jogi tagja lehet minden olyan önálló jogi státusban lévő magyar intézmény, gazdálkodó és más szervezet, amely támogatja a szövetséget.

A szövetség területi elven, demokratikusan épül fel. Legfelsőbb szerve a közgyűlés. Két közgyűlés között az elnökség, illetve annak végrehajtó szerve, az intézőbizottság irányítja a munkát.

További társadalmi szervek, mozgalmak ifjúsági tevékenysége

A Hazafias Népfront, az MHSZ, a Vöröskereszt, az Országos Béketanács, a nemzetiségi szövetségek és más szervezetek hivatásuknak, tevékenységi körüknek megfelelően, kisebb-nagyobb intenzitással hozzákezdtek saját arculatú ifjúsági munkájuk kialakításához, illetve a már meglévő munkaformáik továbbfejlesztéséhez.

– *A Hazafias Népfront* a mozgalmi jellegre építve, kevésbé kötött formában (például klubok, körök) tud programválasztékot adni a fiataloknak. Elsősorban a nemzeti tudat ápolásában, a honismeret terén, az anyanyelvi kultúra elterjesztésében, a kulturált, egészséges környezet megteremtésében, a lakóhelyi közélet fejlesztésében van lehetősége mozgósító ifjúsági programok kialakítására.

– *A Magyar Honvédelmi Szövetség* jellegének és tevékenységi körének megfelelően a fiatalok hazafias, honvédelmi nevelésében megkülönböztetett szerepet tölt be. A technikai jellegű sportágakban jelentős számú fiatalnak ad értelmes közösségi munkát, sportolási lehetőséget. Tevékenységének továbbfejlesztése elsősorban a tizenéves diákok körében, valamint a fiatalok lakóhelyén, honvédelmi klubok szervezésével biztosítható. Különösen jól használható ki az MHSZ-ben a fiatalok természetes vonzódása a korszerű technikához, az elektronikához, a motorizációhoz (számítástechnika, videotechnika, motoros klubok stb.)

– *Az Országos Béketanács* úttörő szerepet töltött be a sajátos arculatú ifjúsági munka kialakításában. Már a nyolcvanas évek elején társadalmi hátteret teremtett a magyar békemozgalom a fiatalok körében. A béke ügye alkalmas arra, hogy tartós ifjúsági közösségek programjának alapja legyen. A gondolatkör kiterjesztésével a szocialista társadalom számos értékének közvetítésére (például konfliktustűrő-képesség, eltérő érdekek és nézetek közelítésének fontossága, egymás iránti tisztelet a családban, a munkahelyen, a lakóhelyen) is lehetőség nyílik a helyi békeközösségekben, -klubokban.

A Magyar Vöröskereszt ifjúsági munkája elsősorban a tanintézetekben bontakozott ki és vált eredményes munkaformává. Elsősorban az egészséges életmód, a higiénia igénylése, a családért, az utódokért érzett felelősség felkeltése terén tud jelentős felvilágosító hatást elérni. Különös aktualitást ad a Vöröskereszt ifjúsági munkájának a fiatalok körében terjedő, személyiséget és egészséget károsító szokások visszaszorításának ügye. E téren különösen az alkoholizmus, a dohányzás és a kábítószerpótló anyagok fogyasztása elleni értelmes és hatásos megelőző tevékenység kibontakoztatása fontos.

Ezen ifjúsági közösségek kialakítását a párt támogatja. Szükséges, hogy ezek révén a fiatalok művelődési, szakmai, tudományos érdeklődéseit, sport- és turisztikai igényét a mainál minőségileg jobb hatásfokkal elégítsük ki. Fontos az is, hogy ezt a fiatalok saját maguk között, önszervező közösségekben érhessék el.

A pártszervek és pártszervezetek feladatai

A KISZ pártirányítása

A KISZ pártirányításának elvei a tömegszervezetek pártirányításának lenini elveiből erednek. Ezek értelemszerűen vonatkoznak az ifjúsági szervezetre is. Ugyanakkor a KISZ pártirányítása sajátos jegyekkel is rendelkezik. Ezek alapvetően azzal függnek össze, hogy a KISZ a párt ifjúsági szervezete, természetes utánpótlása. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a párt a KISZ-t nem közvetve, hanem közvetlenül, de elvi, politikai eszközökkel irányítja. Ebből adódik az is, hogy a *párt határozatai* – minden más tömegszervezettől eltérően – *kötelezőek az ifjúsági szervezetre.* Fontos azonban megjegyezni, hogy a párthatározatok a szervezetre kötelezőek, és nem közvetlenül az ifjúsági szervezet tagjaira. Közülük csak azokra, akik egyben a párt tagjai is.

A KISZ pártirányításának e fontos sajátossága egyrészt azzal a kötelezettséggel jár, hogy a KISZ-nek – az ifjúság társadalmi helyzetének, szükségleteinek figyelembevételével – önállóan ugyan, de a párt döntései, határozatai, állásfoglalásai alapján kell megfogalmaznia feladatait, programját és a végrehajtás célravezető módszereit is. Másrészt pedig a pártszervezeteknek úgy kell felfogniuk a KISZ határozatait, programjait, hogy azokat alapvetően a párt politikája határozza meg, s *végrehajtásuk segítése egyben a párthatározatok végrehajtását is jelenti.* Mindezek figyelembevételével a pártszervek számára alapvető feladat – s egyben a pártirányítás fontos feltétele is –, hogy egyfelől a párt politikáját, programját, határozatait és állásfoglalásait is megfelelő formában *ismertessék meg a KISZ vezetőivel és tagjaival* úgy, hogy azokat megértsék, értelmileg és érzelmileg azonosuljanak velük, és megfelelően építsék be a KISZ programjába. Másfelől pedig maguk *a pártszervezetek, a párttagok is ismerjék meg a KISZ programját,* törekvéseit, és segítsék annak megvalósítását.

A KISZ közvetlen politikai irányítása – mint ahogy azt a Politikai Bizottság 1978. május 30-i határozata hangsúlyozza – nem tűri meg a beavatkozó, a KISZ szervezeti önállóságát sértő módszereket. *A pártirányítás és a szervezeti önállóság* egyazon dolognak két oldala, s mint ilyen *csak együtt fejleszthető.* Az irányító munka fejlesztésének egyik fontos eredménye, de egyben feltétele is a szervezeti önállóság. A párt tehát akkor jár el helyesen, ha határozataival az ifjúsági szervezet munkájának fő céljait, irányát, leglényegesebb feladatait jelöli ki, de nem a konkrét programot, a tevékenység formáit és módozatait hatá-

rozza meg. A részletekbe menő irányító munka megfosztja a fiatalokat az önálló gondolkodás és alkotás örömétől, felmenti őket az ezzel járó felelősség alól, csökkenti a nevelés hatékonyságát – s ez a pártnak nem érdeke. A túlzottan feszes, beavatkozó irányítás kizárja annak lehetőségét, hogy az ifjúság sajátosságai érvényesülhessenek a tevékenységben. Lenin az Ifjúsági Internacionáléval kapcsolatban a következőket írja: „. . . azért kell feltétlenül az ifjúsági szövetség szervezeti önállósága mellett állást foglalnunk . . . mert hiszen az ifjúság teljes önállóság nélkül sem jó szocialistákat nem képes soraiból kinevelni, sem arra nem képes felkészülni, hogy a szocializmust előbbre vigye."

Természetesen helytelen a túlzott „magára hagyás" is, mert megfosztja a KISZ-t attól a lehetőségtől, hogy politikai hivatását, funkcióját betöltse, és tevékenységét áthassa a párt politikája.

A KISZ közvetlen politikai irányításának alapvető feltétele, hogy a pártszervek és -szervezetek *rendszeres, mindennapi kapcsolatot tartsanak* a KISZ szerveivel és szervezeteivel, biztosítsák a párt- és a KISZ-szervezetek munkája közötti összhangot a tervezésnél és a végrehajtásnál egyaránt. Kísérjék figyelemmel és segítsék a KISZ aktivistáinak, vezetőinek, a párt leendő tagjainak munkáját, emberi és politikai fejlődését. Adjanak konkrét és vonzó feladatokat, megbízatásokat az irányított KISZ-szervezetek számára, és rendszeresen segítsék és értékeljék annak megvalósítását. Mindezek csak úgy érhetők el, ha az ifjúságot szerető és megértő, elméletileg és politikailag is jól felkészült kommunisták, párttagok közvetlenül részt is vesznek az ifjúsági szervezet munkájában, életében. *Személyes meggyőző munkájukkal,* agitációs tevékenységükön keresztül élőszóval, az életkori sajátosságoknak megfelelő tolmácsolásban juthatnak el a párt döntései a KISZ-tagokhoz. Éppen ezért a pártirányítás továbbfejlesztésének jelentős tartaléka rejlik ma is a KISZ-ben dolgozó párttagok fokozott aktivitásában.

A pártszervezetek bízzanak meg *ifjúsági felelőst,* akinek feladata a KISZ-ben dolgozó párttagok összefogása, valamint az, hogy a pártszervezet tagjai még jobban megismerjék a fiatalokat foglalkoztató kérdéseket, a KISZ-szervezet életét, munkáját, az elvégzendő feladatok tartalmát és jellegét. Felelőssége kiterjed arra is, hogy egy-egy adott helyen az ifjúság nevelésével foglalkozó állami és társadalmi szerv, intézmény saját feladatainak megfogalmazásával, összehangoltabb, hatékonyabb, jobb munkamegosztás kialakításával vegyen részt az ifjúság nevelésében.

Az ifjúsági felelős léte és a KISZ-ben dolgozó valamennyi párttag nö-

vekvő felelőssége, konkrét feladatvállalása rendkívül fontos, de *nem pótolja* a párt kollektív felelősségét, a *testületi irányítás szükségességét* Az irányító pártszervek és -szervezetek egységesen érvényesítsék, hogy a KISZ pártirányítása elsősorban a kollektív testületek feladata. A pártszervek és -szervezetek állandó feladata, hogy tevékenységük tartalmát és kereteit az állandóan változó feltételekhez, körülményekhez igazítsák. Ez az ifjúságpolitika terén, szűkebben véve a fiatalok közéleti, közösségi tevékenységével kapcsolatban a következő új vonásokat jelenti:

– A legfontosabb új elem *a KISZ mellett kialakuló és működő más ifjúsági munkaformák és tevékenységi körök pártirányításának megoldása.* Ha ezek az ifjúsági tagozatok, körök a ma létező társadalmi szervek, mozgalmak keretében működnek, akkor a pártirányítás már meglévő formái az érvényesek. Hiszen itt az elsődleges politikai felelősség, a közvetlen irányítás azon társadalmi szervé vagy mozgalomé, amelynek ifjúsági tagozatairól van szó. Természetesen ez nem jelentheti azt, hogy a helyi pártszervezet vagy -szerv ezzel a feladatot megoldottnak tekinthetné. Hiszen fiatalokról van szó, ezért különösen érzékenyen kell figyelnünk rájuk, körükben megfelelő politikai munkát végeznünk.

Ha egyéb önszervező ifjúsági közösségről, egyesületről, klubról van szó, akkor meg kell keresni azt az állami szervet, intézményt vagy társadalmi szervezetet, amely ezek szakmai, törvényességi felügyeletét ellátja. Emellett a pártszervezet politikai felelőssége, hogy a tevékenységi területén működő ifjúsági közösségekben megfelelő politikai befolyással, hatással rendelkezzen. Nem helyeselhető az a gyakorlat, amely ezeket a közösségeket automatikusan KISZ-„felügyelet" alá akarja helyezni. Sokszor a KISZ-nek ehhez nincs sem eszköze, sem illetékessége. Az azonban természetes, hogy az egyes ifjúsági körökben, klubokban dolgozó KISZ-tagok fontos láncszemei legyenek ennek a munkának.

– A tagoltabb ifjúsági munka és az ehhez kötődő különböző szervezeti keretek megjelenésének másik hatása a pártmunkára, hogy a *fiatal párttagok pártmegbízatása is változatosabb lesz, mint most.* Vagyis a jövőben a fiatal párttagok pártmegbízatása nem automatikusan a KISZ-ben végzett munka lesz, hanem a valódi politikai szükségletből kiindulva differenciáltan kell azt meghatározni. Az azonban természetes, hogy továbbra is jellemző pártmegbízatás lesz a párt ifjúsági szervezetében felelős tisztségek, feladatok ellátása. De emellett növelni kell azon fiatal párttagok számát és arányát is, akik politikai feladatukat nem a KISZ-ben végzik. Különösen igaz ez a harminc éven felüli párttа-

gokra. A pártnak az az érdeke, hogy a különböző társadalmi szervekben, mozgalmakban végzendő ifjúsági munkával bízzák meg a KISZben már megfelelő tapasztalatokat, mozgalmi jártasságot szerzett párttagokat. Ez teljes értékű, valódi politikai megbízatás. A párt felelőssége abban is megkülönböztetett, hogy fiatal tagjaival is segítse a tagoltabb ifjúsági munka végzéséhez szükséges személyi feltételek megteremtését.

– A pártszervezetek fontos feladata, hogy *megújítsák a saját fiatal tagjaikkal való foglalkozást.* Ez azt igényli, hogy a párton belül is nagyobb teret kapjon a velük folytatott őszinte, közvetlen párbeszéd, a személyes meggyőzés, a példaadás. Érezzék, hogy bekapcsolásuk a párt életébe nem szűnt meg a tagfelvétellel, hanem részesei lehetnek a párt ügyei intézésének, a politikának. Ezért az alapszervezetekben élő, dolgozó idősebb és fiatalabb kommunisták együtt tehetnek a legtöbbet. Jobban lehet és kell építenünk a különböző nemzedékek együttműködésében rejlő energia kiaknázására. Kapjon munkánkban nagyobb szerepet a friss látásmód, az egészséges türelmetlenség és kritikusság, valamint a nagyobb politikai tapasztalat, a megfontoltság és gyakorlat. Ennek megfelelően pártszerveink és -szervezeteink a testületek és tisztségviselőik megválasztásakor építsenek bátrabban a fiatal párttagokra, s vállalják az ezzel együtt járó egészséges kockázatot is.

VII
Egyesületek, szövetségek

Az egyesületek általános jellemzői

Az állampolgárok társadalmi tevékenységének rendkívül széles méreteit lehetővé tevő és igénylő szocialista fejlődéssel párhuzamosan, az egyéb társadalmi szervezetek, szervek és mozgalmak szerepének növekedése mellett az egyesületek tevékenysége is egyre bővül és sokszínűbbé válik. Az egyesületek hasznos működésével a társadalmi élet legkülönbözőbb területein találkozunk. Munkájuk különösen az utóbbi években erőteljesen megélénkült. Napjainkban egyre több új egyesület alapításának lehetünk tanúi.

Hazánkban az egyesületek a nyilvántartott tagsággal rendelkező, önkéntesen létrehozott öntevékeny társadalmi szervezeti alakzatok egyik nagy csoportját alkotják. Jogi helyzetük és szerepük lényegesen eltér az elsődlegesen politikai funkciót gyakorló társadalmi szervezetekétől. Az egyesületek megalakulásának, szervezetének és működésének alapvető elemeit jogszabályok határozzák meg. Szabályszerűen megalakultnak csak akkor minősül az egyesület, ha a felügyeletre hivatott állami szerv nyilvántartásba vette. Az egyesület működését a felügyelő szerv figyelemmel kíséri, hogy megfelel-e a jogszabályoknak, az alapszabálynak, sőt az állami felügyelet az egyesület belső gazdálkodására is kiterjed.

Az egyesületek a társulásnak, a bizonyos kritériumoknak megfelelő közösséghez tartozásnak, a közösségi tudat és magatartás alakításának, a közösen kialakított célkitűzések együttes megvalósításának, a kölcsönös támogatásnak és együttmunkálkodásnak kitűnően bevált szervezeti keretei. Az egyesület rendeltetése elsődlegesen nem a politikai akaratképzés alakítására, nem az államhatalom gyakorlásának befolyásolására és ellenőrzésére irányul. Az egyesületekben *az állampolgárok* általában sajátos *egyéni hajlamaik, képességeik és ambícióik alapján tömörülnek* azzal a céllal, hogy egyéni képességeiket, képzett-

ségüket kollektív összefogással eredményesebben gyümölcsöztethessék, törekvéseiket, kedvteléseiket a szervezett keretek előnyeit felhasználva biztosabban válthassák valóra. Az egyesületek mint meghatározott közösségi célokat követő társulások egyben *sajátos érdekcsoportosulások is.* Természetes, hogy érdekeik érvényesítését nem korlátozzák belső tevékenységükre, hanem érdekeik képviseletében és szolgálatában fellépnek a politikai, társadalmi szervezetekhez fűződő kapcsolataik keretében is. A politikai döntéseket, az állami elhatározásokat saját szervezeti érdekeik szempontjából is értékelik. Véleményüket, reflexiójukat kifejezve hasznosan járulhatnak hozzá a szocialista közösségi érdekek, törekvések és nézetek nyilvános és kulturált áramlásához, ütközéséhez és egyeztetéséhez.

Az egyesületek is közreműködhetnek az értékes társadalmi kompromisszumok, a tartalmas megegyezések kialakításában. Jóllehet az egyesületek elsődlegesen nem politikai és nem érdekvédelmi szervezetek, a politikai és társadalmi viszonyok jelenlegi fejlettségi szintjén számolnunk kell azzal, hogy az alapszabályban meghatározott céljaikhoz igazodva fellépnek egyes tagjaik, illetve a tagok összességének egyesületi érdekei védelmében, és különböző módon formálják a közvéleményt, sőt közvetlenül vagy közvetve befolyást gyakorolnak a politikai akaratképzésre, az állami döntésekre is. Az egyesületeket, szövetségeket tehát nem rekeszthetjük ki a politikai rendszer összetevői közül.

Az egyéb társadalmi szervezeti formákhoz hasonlóan az egyesületek a létrejöttükben és működésükben érvényesülő egyesülési jogon kívül is számos jelentős állampolgári alapjog – így különösen a véleménynyilvánítási jog, a közérdekű javaslattétel és kritika joga, a tudományos, művészeti alkotó szabadság, az egészségvédelem joga stb. – megvalósításához és több állampolgári alapkötelezettség teljesítéséhez nyújtanak fórumot. Szabályozott szervezeti életük, belső működési formáik és kifelé ható tudományos, művészeti, kulturális, környezetvédelmi, értékmentő, sport- stb. tevékenységük révén is színterei és formálói a közösségi önnevelésnek és a társadalmi demokratizmusnak. Természetes ezért, hogy az egyesületek és az egyesületi tagok számának további növekedése, az egyesületek fajtáinak szaporodása, az egyesületek célkitűzéseinek gazdagodása, az egyesületi öntevékenység elmélyülése számos előnnyel jár.

Az egyesületek, szövetségek is erősítik a társadalom szervezettségét, *bővítik a társadalmi demokratizmus gyakorlásának színterét.* Kiterjesztik az önkéntes, tervszerű közösségi érdekű társadalmi aktivitás

lehetőségeit Szélesítik a hasznos, tartalmas és kellemes társas élet kereteit Hozzájárulnak a szabadidő színvonalas és kellemes eltöltéséhez Érzékelhetőbbé, markánsabbá teszik a társadalmi és az állami szféra határait Mentesítik az államot, az állami szerveket attól, hogy az egyesulet által szervezett, illetve végzett kozosségi feladatokat költségvetési fedezet felhasználásával, hatósági eszkozokkel lássák el Enyhítik az államszervezet túlméretezettségének, a kozhatalmi tevékenység túlsúlyának veszélyét Elősegítik a tagok egyéni képességeinek gyarapítását, fejlesztik kozosségi készséguket, tudatukat és magatartásukat Előmozdítják a kolcsonos figyelmet, előzékenységet és támogatást, valamint az egyéb személyiségi erények és értékek (szorgalom, korrektség, igényesség, felelősség, helytállás stb) fejlesztését, a kulturált társadalmi érintkezési formák alkalmazását

Az alkotmány kovetelményeinek megfelelő egyesuletek léte és működése tehát *mind a tagok személyiségének fejlődése, mind a kozosség szolgálata,* az orszag gyarapodása, a társadalom haladása *szempontjából hasznos* Az egyesuletek hálózatának kiterjedése, működésének élénkulése ezért szervesen kapcsolódik a magyar politikai rendszer továbbfejlesztését célzó torekvésekhez Ennek jegyében állapítja meg a Magyar Szocialista Munkáspárt XIII kongresszusának határozata, hogy a párt „támogat minden kozhasznú egyesuletet, mozgalmat, mely szocialista alapon, torvényeinkkel osszhangban tevékenykedik"

Az egyesületek fajtái

Egyesuleti hálózatunk egyik kiemelkedő jellemzője a *sokféleség* A kovetett célok, a taglétszám, a szervezeti tagozódás, az egyesuleti vagyon nagysága, a kifejtett tevékenység kozhasznúsága, az állami támogatás léte, hiánya, illetve mennyisége, az egyesulet feletti felugyelet hatáskori hovatartozása stb szempontjából rendkívul nagy eltérések észlelhetők

Az említett kulonbségekből kovetkezik, hogy az egyesuletek *számos ismérv alapján csoportosíthatók*

Az egyesuleti tevékenység kiterjedtsége, működési terulete, az ahhoz igazodó szervezeti felépítés, valamint a szervezeti onállóság és kapcsolódás alapján országos és helyi egyesuleteket kulonboztetunk meg A helyi egyesuletek lehetnek kozségi, városi, városkornyéki, megyei és regionális jellegűek Az országos egyesuletnek lehetnek helyi (kozségi, városi, megyei, regionális stb) csoportjai Az azonos vagy

hasonló célokat követő helyi egyesületek, valamint az országos egyesületek *szövetségbe* tömörülhetnek. A szövetség jogi helyzete lényegében azonos a keretébe tartozó tagegyesületekével, tehát a szövetség is egyesületnek minősül. Rendeltetése természetesen elsősorban a tagegyesületek erőfeszítéseinek összehangolására, tevékenységének támogatására, érdekei védelmére, bizonyos kérdésekben egységes képviseletére és ügyintézésére irányul. Előfordul, hogy szövetségnek nevezik az olyan egyesületet is, amelynek nincsenek tagegyesületei. Példaként említhetjük a Magyar Jogász Szövetséget.

Ami az egyesület alapítását, az egyesület alapszabályban meghatározható és ténylegesen követendő célját illeti, kiemelendő, hogy *jogunk rendkívül rugalmasan határozza meg azt a rendeltetést,* azokat a célokat, amelyek érdekében a polgárok gyakorolhatják egyesülési jogukat. Eszerint az egyesületalapítás, az egyesület működése a polgárok „társadalmi, kulturális és egyéb tevékenységének fejlesztésére" irányulhat. Az egyesületi célkitűzés és tevékenység természetesen nem állhat szemben az ország szocialista társadalmi, gazdasági, állami rendjével, és nem sértheti a jogszabályokat. Külön is megemlítjük, hogy kifejezetten gazdasági célra nem hozható létre egyesület. Ez a tilalom nem zárja ki – sőt mint szinte minden gazdálkodó szervezet tekintetében, az egyesület esetében is ajánlatos –, hogy ésszerű, takarékos belső gazdálkodást folytasson. Az egyesület a felügyelő szerv hozzájárulásával vállalatot is alapíthat. A kisebb léptékű, alapvetően kifelé irányuló termelő-szolgáltató, elosztó célokra nem az egyesületek, hanem a kisvállalkozások számos fajtája nyújt hazánkban lehetőséget. Ezek vagyoni viszonyaira, gazdálkodásuk rendjére és adózási kötelezettségeire azonban más rendelkezések vonatkoznak.

Az egyesületi célkitűzések hasonlósága és különbsége alapján a hazánkban működő egyesületeknek a következő főbb csoportjait jelölhetjük meg.

1. A tudományos egyesületek főleg az egyesület elnevezésében megjelölt tudományágazat művelésének, a tudományos eredmények hasznosításának, a tudományos utánpótlás képzésének társadalmi előmozdítására, a hazai és nemzetközi tudományos együttműködés szervezésére törekszenek. Közel hatvan tudományos egyesület tömörül a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségében (MOTESZ). Meghaladja a harmincat a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) tagegyesületeinek száma. Itt említjük meg, hogy ténylegesen betöltött kiemelkedő szerepe alapján a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1983-ban az MTESZ-t társadalmi

szervezetnek nyilvánította, és állami felügyeletét a Minisztertanácsra bízta. E felügyelet keretében a kormány állapítja meg az MTESZ állami támogatásának kereteit, kezdeményezheti alapszabályának módosítását, és felkérheti meghatározott állami feladatok ellátásában való közreműködésre. Az MTESZ Végrehajtó Bizottsága pedig felhatalmazást kapott arra, hogy gyakorolja a tagegyesületek feletti felügyeletet. A státusbeli változás lehetővé teszi, hogy a társadalmi jellegű tudományos aktivitás rendkívül kiterjedt és fontos területe irányában közvetlenebbül érvényesüljön a pártirányítás és az állami befolyásolás ösztönző, támogató szerepe, intenzívebbé váljék az együttműködés az egyéb társadalmi szervezetekkel, valamint a kulturális, az oktatási és a tömegközlési állami intézetekkel, fokozódjék a szövetség működésének belső demokratizmusa, szorosabb legyen az MTESZ helyi csoportjai, megyei szervezete, valamint országos testületei és tisztségviselői közötti irányítási-felügyeleti kapcsolat.

Számos tudományos egyesület működik a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek felügyelete alatt is.

2. A művészeti egyesületek (például a Magyar Írók Szövetsége, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége, a Magyar Építőművészek Szövetsége, a Magyar Zeneművészek Szövetsége, a Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Magyar Film- és Tv-művészek Szövetsége, a Magyar Táncművészek Szövetsége, a Magyar Színházművészek Szövetsége, a Népművészeti Egyesület stb.) célkitűzéseik tartalmához igazodva azért is sajátos csoportot alkotnak az egyesületi jellegű társulások között, mert e szövetségek az egyesületi tagsághoz meghatározott művészi kvalifikáltság elérését és megtartását kívánják meg. A tagfelvételről szóló döntés az előírt feltételek meglétének körültekintő megállapítására alkalmas eljárásban születik meg. Az is megállapítható, hogy az országos egyesületként működő művészeti szövetségek erősen centralizáltak. Helyi csoportjaikként többnyire ún. tájegységi (regionális) szervezetek működnek, és sajnos még csekély számban épültek ki a megyei, városi központjaik. Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség 1984. szeptemberi állásfoglalása fontosnak tartja, hogy egyértelműen megfogalmazódjanak az Írószövetség és az egyéb művészeti szövetségek feladatai, intenzívebb és hathatósabb legyen munkájuk, fokozódjék a pártirányítás befolyása a szövetségek művészi elveket formáló munkásságára.

3. A szakmai egyesületek (például a Magyar Jogász Szövetség, a Magyar Közgazdasági Társaság, a Magyar Újságírók Országos Szövet-

sége, a Magyar Gyorsírók és Gépírók Országos Szövetsége, a Magyar Fodrász és Kozmetikus Egyesület stb.) a szakterület elméleti és gyakorlati problémáinak megoldását, a gyakorlat alakítását, kiadványok megjelentetését, szakmai rendezvények, versenyek szervezését, a szakmai eredmények társadalmi elismerését, a tagok képzését szolgálják, és nem utolsósorban bizonyos szakmai érdekvédelmet biztosítanak. Az azonos érdeklődésű tagok az egyesületen belül többnyire szakosztályi keretben fejtik ki társadalmi munkásságukat.

4. Kulturális, ismeretterjesztő egyesületek. Ebbe a csoportba sorolhatjuk a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségét (MABEOSZ), a Magyar Eszperantó Szövetséget, a Magyar Pen Clubot, az egyházi ének- és zeneművészet társadalmi ápolását célzó Országos Magyar Cecília Társulatot, az egyetemekhez, főiskolákhoz, középiskolákhoz és más intézményekhez kapcsolódó baráti társaságokat stb. A kulturális egyesületek között sajátos csoportot alkotnak a hazánkban élő külföldiek (görögök, lengyelek stb.) kulturális egyesületei. Kulturális egyesületnek minősül a hazai Cigányok Szövetsége is.

1985. január 1-jéig ebbe a csoportba tartozó egyesületnek minősült az 1953-ban alakult Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) is, amely az 1841-ben alapított Magyar Természettudományi Társulat és az 1901-ben létrejött Társadalomtudományi Társaság jogutódjának tekinti magát. Kiemelkedő össztársadalmi rendeltetése alapján a TIT megalakulása óta jelentős állami pénzügyi támogatás mellett, költségvetési rendszerben fejti ki működését. Olyan társadalmi szervezeti alakzat, amely az értelmiség legjobbjai, valamennyi tudományág szakemberei részére biztosít közérdekű cselekvési lehetőséget. Minden társadalmi réteg és korosztály számára igyekszik ismeretszerzési lehetőséget és tudásanyagot nyújtani. 1985-től a TIT társadalmi szervezetnek tekintendő, és a kormányt az MTESZ-szel azonos jogosítványok illetik meg a TIT esetében is.

5. A szociális egyesületek (például a Hallássérültek Országos Szövetsége, a Vakok és Csökkentlátók Országos Szövetsége, a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége és a keretébe tartozó egyesületek, a biztosító és önsegélyező egyesületek) többnyire jelentős állami támogatással fejtik ki működésüket, és kiemelkedő humanitárius célzatú képző, segélyező, támogató, érdekvédelmi tevékenységet fejtenek ki tagjaik hátrányos adottságainak enyhítésére, társadalmi rehabilitációjuk megkönnyítésére, sajátos szükségleteik kielégítésére. A hallássérültek, illetve a vakok és csökkentlátók szövetsége jelentős tárgyi feltételekkel rendelkező területi szervezetek működésé-

re támaszkodik. Határozott törekvéseik ellenére sem sikerült még a szövetségeknek kellő mértékben kiépíteniük a városi, nagyközségi csoportjaikat. Ennek következtében nem teljes mértékű az érintett hátrányos adottságú személyek egyesületi szervezettsége sem.

6. A védelmi és sportegyesületek közé soroljuk az értékes hagyományokkal rendelkező, de napjainkban nagy színvonalbeli eltérésekkel működő önkéntes községi tűzoltó-egyesületeket, valamint testnevelési és sportszövetségeket és sportegyesületeket.

7. Szerepük és jogi helyzetük alapján *külön csoportként* kell kezelnünk a Magyar Vadászok Országos Szövetségét (MAVOSZ) és a keretébe tartozó vadásztársaságokat, valamint a Magyar Országos Horgász Szövetséget (MOHOSZ) és tagegyesületeit. A vadásztársaságok és a horgászegyesületek működésének összefogását megyénként intézőbizottság látja el.

8. Elismerést érdemlő lendülettel növekszik a száma és bővül a szerepe a *község-, illetve városszépítő egyesületeknek,* amelyek fejlesztik a lakosság egészséges lokálpatriotizmusát, hozzájárulnak a település tárgyi értékeinek felkutatásához és megóvásához, közreműködnek az ésszerű község- és városrendezési tervek kialakításában és megvalósításában. E mozgalom összefogását szolgálja a Város- és Községszépítő-védő Egyesületek Szövetségének létrehozása, amely a Hazafias Népfront Országos Tanácsának felügyelete alatt működik.

9. Növekszik *a természetbarát, illetve környezetvédő egyesületek* száma és szerepe is. Ezek alapszabályi céljaikhoz igazodva sajátos szempontok alapján fejlesztik tagjaik természeti környezetre vonatkozó ismereteit, és vesznek részt a természeti környezet védelmében, illetve fejlesztésében. Ebbe a csoportba sorolhatjuk a Magyar Természetbarát Szövetséget, a Magyar Országos Állatvédő Egyesület jogutódaként 1983-ban megújult Hermann Ottó Magyar Állatbarát és Természetvédő Egyesületet, az 1974-ben alakult Magyar Madártani Egyesületet. A környezetvédelem társadalmi szervezésére és igénylésére jött létre a Hazafias Népfront Országos Tanácsának felügyelete alatt 1985-ben a Magyar Környezetvédelmi Szövetség.

10. Tekintélyes *a növénytartó, állattartó* (például kaktuszgyűjtő, akvarista-terrárista), *az állatbarát és az állattenyésztő egyesületek* taglétszáma is. Közéjük tartozik például a Magyar Ebtenyésztők Országos Egyesülete, a Macskatenyésztők Országos Egyesülete, a Magyar Galambtenyésztők Szövetsége, a Díszmadár Tenyésztők és Madárbarátok Országos Egyesülete, a Magyar Nemeskanári Tenyésztők Országos Egyesülete, a Fekete István Állatbarát Kör. A Hazafias Népfront

Országos Tanácsának felügyelete alatt megalakult a Kertbarátok és Kistenyésztők Országos Szövetsége, és megkezdődött a Hazafias Népfront keretében funkcionáló kertbarát és kisállattenyésztő mozgalom egyesületi egységeinek kiépítése.

11. Az egyesületek eddig felsorolt csoportjai nem fogják át az országban működő valamennyi egyesületet. Nehezen lehetne besorolni az eddigi csoportokba például a Magyar Autóklubot, a Magyar Camping és Caravanning Clubot, a Magyar Rádióamatőr Szövetséget. A felsorolt csoportokon kívül célszerű ezért megjelölni az *„egyéb egyesületek"* csoportját. Várható, hogy e csoport egyesületei szaporodnak. Feltételezhető, hogy növekszik a különböző kedvtelések (hobbik) folytatását előmozdító egyesületek köre. Elkezdődött és várható bizonyos karitatív célzatú egyesületek szaporodása is.

Az értékes társadalmi aktivitás jelentős megnyilvánulásának tekinthetjük azoknak a szervezeteknek (kluboknak, köröknek, amatőr együtteseknek) a tevékenységét, amelyek nem önállóak, hanem valamely társadalmi szervezet (népfront, KISZ stb.) vagy állami intézmény (például művelődési ház) keretében működnek. Közülük is többen folyamatosan megteremtik egyesületté válásuk feltételeit és önállósulnak.

Az egyesületekre vonatkozó jogszabályok

Az egyesületekre vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket az alkotmány és annak alapján nagyrészt a Polgári Törvénykönyv (Ptk.), az egyesületi tövényerejű rendelet, valamint a Minisztertanács Tanácsi Hivatala elnökének az „egyes helyi egyesületek állami törvényességi felügyeletéről" szóló normatív utasítása tartalmazzák. Ezeken kívül számos jogszabályban találunk még egyesületeket érintő előírásokat, illetve az egyesületi jogszabályok bizonyos rendelkezéseinek megsértőivel szemben szankcionáló előírásokat. Az államigazgatási eljárásról szóló 1981. évi I. tv. az egyesületekre vonatkozó államigazgatási határozatokkal szembeni fellebbezési jogról, a törvény végrehajtási rendelete pedig az egyesületeket érintő államigazgatási határozatok bíróság előtti megtámadhatóságáról is rendelkezik. Külön jogszabályok rendelkeznek az egyesületek adózási kötelezettségeiről, bankszámlájáról stb.

Az alkotmány kinyilvánítja: „A Magyar Népköztársaság biztosítja az egyesülési jogot. Az egyesülési jogot törvény szabályozza." E paragrafus második bekezdése pedig így hangzik: „A szocializmus rendjének

és vívmányainak védelmére, a szocialista építőmunkában és a közéletben való fokozott részvételre, a kulturális nevelő munka kiszélesítésére, a nép jogainak és kötelességeinek megvalósítására, a nemzetközi szolidaritás ápolására a dolgozók tömegszervezeteket és tömegmozgalmakat hozhatnak létre."

Az alkotmány idézett rendelkezéseinek szerkezeti tagozódása és tartalma alapján megállapítható, hogy az egyesülési jog révén létrehozható szervezetek és mozgalmak között elkülönült nagy csoportot alkotnak a politikai célokat követő tömegszervezetek és -mozgalmak. Megalapozottnak tartjuk azt a nézetet, amely szerint az alkotmány idézett bekezdésében az egyesülési jog sajátos alakzata, a politikai jellegű társadalmi szervezetek és mozgalmak létrehozását biztosító politikai szervezkedési szabadság nyert megfogalmazást. Mivel az alkotmány itt pontosan megjelöli e jogosultság igénybevételének irányát és rendeltetését, a politikai szervezkedési szabadság gyakorlásának törvényi szabályozását nem helyezi kilátásba.

Az elmondottakból az is következik, hogy az előírt törvényi szabályozásnak *az elsődlegesen nem politikai célú egyesületek* létrehozását szolgáló egyesülési jog gyakorlásának rendjét kell meghatároznia.

Több szakember vallja azt a felfogást, hogy az egyesületi élet jelenlegi fellendülésének tapasztalatai alapján egyesülési és egyesületi jogunk korszerűsítésre szorul. Az egyesületek egészére vonatkozó általános és a sajátos adottságú egyesületeket érintő speciális államjogi és -igazgatási rendelkezéseket valóban az alkotmányban kilátásba helyezett *egyesületi törvényben* kellene megfogalmazni. Ez alkalmat nyújt ahhoz is, hogy a Polgári Törvénykönyvből kiemeljük az oda nem illő közjogi természetű előírásokat, és az csak az egyesületek polgári jogi személyiségéhez közvetlenül kapcsolódó rendelkezéseket foglalja magában. Kézenfekvőnek tűnik az a következtetés is, hogy ha majd az alkotmány továbbfejlesztésére sor kerül, fogalmazza meg az alaptörvény az elsődlegesen nem politikai jellegű egyesületek létrehozását biztosító egyesülési jog általános rendeltetését is.

Egyesület alapítása

Egyesület akkor jön létre, ha legalább tíz alapító tag az alakuló közgyűlésen az egyesület megalakítását elhatározza, alapszabályát megállapítja, ügyintéző és képviselő szerveit megválasztja, és az egyesületet a tevékenységi köre szerint illetékes állami törvényességi felügyeletet el-

látó szerv nyilvántartásba veszi Ennek akkor van helye, ha az alapítók a torvényes feltételeknek eleget tettek Az egyesulet működését nyilvántartásba vétele után kezdheti meg Ha az egyesulet a feltételeknek nem felel meg, a felugyelő szerv a nyilvántartásba vételt megtagadja Ez a határozat megfellebbezhető A bíróságtól pedig lehet kérni a fellebbezést el nem fogadó dontés felulvizsgálatát

Egyesulet létrehozását *állami, társadalmi és szovetkezeti szervek, valamint állampolgárok* kezdeményezhetik Az egyesulet létrehozására irányuló szervezőmunka megkezdését a felugyelő szervnek előzetesen be kell jelenteni A felugyelő szervet a szervezéssel osszefuggésben a kovetkező jogok illetik meg

– a szervezést feltételhez kothetí,

– felszólíthatja a szervezőt a szervezés megszuntetésére, ha az egyesulet előreláthatólag nem felel meg a nyilvántartásba vétel feltételeinek, illetőleg ha az egyesulet működésehez a szukséges feltételek hiányoznak,

– az egyesulési jog 1981 évi továbbfejlesztése alapján a felugyelő szerv koteles a szervezést megtiltani, illetve a szervezőt a szervezés megszuntetésére felhívni, ha az egyesulet celja ellentétes a Magyar Népkoztársaság állami, társadalmi és gazdasagi rendjével

E jogosítványokra vonatkozó egyes szakmai észrevételek alapján valószínűsíthetjuk, hogy egyesuleti jogunk továbbfejlesztésének keretében e jogosítványokat érintő rendelkezések is felulvizsgálatra szorulnak Az alkotmányban meghatározott egyesulési jog alapján ugyanis biztosítani kellene, hogy a címzettek e dontések bírósági felulvizsgálatát is kérhessék, ha ezekkel nem értenek egyet

Az egyesület alapszabálya

Az alapszabály az egyesulet alakuló ulése, kozgyűlése, kuldottkozgyűlése által elfogadott, az egyesuleti autonómiát kifejező és érvényesítő társadalmi norma. Eltérően a politikai jellegű társadalmi szervezetek szervezeti és működési szabályától, a jogszabályok az alapszabály tárgykorét és tartalmát tobb tekintetben meghatározzák, illetve befolyásolják A Polgári Torvénykonyv előírja például, hogy az egyesulet alapszabályában rendelkezni kell kulonosen az egyesulet nevéről, céljáról, székhelyéről, szervezetéről, ugyintéző és képviselő szerveiről, a tagsági viszony keletkezéséről és megszűnéséről, valamint a tagok jogairól és kotelességeiről Ha a jogszabály egyesuleti minta-alapsza-

bályt állapít meg, akkor az alapszabályba a mintának a tartalmát fel kell venni. Az egyesületi törvényerejű rendelet ajánló jelleggel megjelöl több olyan tárgykört – például a kiskorú személy, nem magyar állampolgár, jogi személy egyesületi tagsága, az egyesületen belül ifjúsági csoport létesítése, külföldi állampolgár választhatósága az ügyintéző, illetve képviselő szerv tagjává, helyi csoport jogi személyisége stb. –, amelyek rendezését az alapszabály tartalmazhatja.

A Polgári Törvénykönyv pedig több esetben lehetővé teszi, hogy bizonyos megoldásokat az alapszabály a jogszabály általános előírásától eltérően állapítson meg. Így például az egyesület évi költségvetésének megállapítását és az ügyintéző szerv évi beszámolójának megtárgyalását a közgyűlés helyett az egyesület más szervére bízhatja. Az alapszabály rendelkezése szerint a közgyűlés – azonos napirenddel – a tagságnak egy-egy jelentős csoportját magában foglaló részletekben is megtartható (részközgyűlés). Elrendelheti, hogy a közgyűlést a jogszabályban megjelöltnél (három év) rövidebb időközökben hívják össze, meghatározott ügyekben a határozat meghozatalához minősített többséget írhat elő. A jogszabálytól eltérően állapíthatja meg, hogy a tagok mekkora hányadának kívánságára kell rendkívüli közgyűlést összehívni stb.

Az alapszabályba természetesen felvehetők olyan előírások is, amelyekre az egyesületi jogi normák nem utalnak, feltéve, hogy nem ütköznek jogszabályba. Az alapszabály jellegének és szerepének megítéléséhez az is figyelembe veendő, hogy az egyesület működése nemcsak az alkotmánnyal és más jogszabályokkal, hanem az alapszabály rendelkezéseivel sem lehet ellentétes. Az egyesület csak az alapszabályban meghatározott területen, működési körben és célnak megfelelően fejtheti ki tevékenységét. A felügyelő szerv az egyesület működését nemcsak törvényességi szempontból, hanem az alapszabály megtartása szempontjából is ellenőrzi. Az ügyész vagy bármely egyesületi tag nemcsak jogszabályba ütközés, hanem alapszabály-ellenesség esetén is indítványozhatja a felügyelő szervnek az egyesületi határozat megsemmisítését. Az alapszabály-ellenesség megnyilvánulhat például az egyesületi döntés elfogadására vonatkozó előírások megsértésében vagy az egyesületi tag valamely alapszabályban biztosított jogának korlátozásában.

Az *alapszabály* az egyesület minden tagjára, tisztségviselőjére és szervére kötelező *társadalmi norma,* alapvető szabályozója az egyesület szervezetének, működésének, a tagok egyesületi tevékenységének. Főleg az egyesületi célkitűzések és feladatok, működési elvek, va-

lamint a tagok jogainak és kötelességeinek meghatározása, az alapszabály megsértésének társadalmi szankcionálása révén tölt be jelentős tudatformáló és magatartást alakító szerepet. Az alapszabály kidolgozására és követésére ezért nagy gondot kell fordítani. Az önkéntesen elfogadott alapszabály és a jogszabályok vázolt kapcsolata elősegíti a törvényesség és az alapszabályba foglalt társadalmi normák egymásba kapcsolódó, hatékony érvényesülését. Az egyesületek az alapszabályon kívül is alkothatnak magukra, illetve tagságukra általánosan kötelező társadalmi szabályokat. Gondoljunk például az egyesület által kiírt pályázatok, illetve szervezett versenyek, rendezvények belső szabályzataira, az egyesületi jutalmak, kitüntetések adományozásának normáira, valamint más egyesületi akciókra vonatkozó általános jellegű egyesületi határozatokra.

Az egyesületi tagok jogai és kötelességei

Az alkotmányban biztosított egyesülési jog főleg a következő egyéni és kollektív jogokat foglalja magában:

1. az egyesületalapítás jogát;
2. az egyesület szabályszerű szervezeti életének és működésének jogát;
3. a belépés és az egyesület életében való közreműködés jogát;
4. az egyesületből való kilépés jogát;
5. az egyesületek szövetségbe tömörülésének és egyesülésének jogát;
6. az egyesület önfeloszlatásának jogát.

Az alkotmány az egyesülési jognak – a kapcsolódó nemzetközi egyezményben is előírt – korszerű fogalmát alkalmazza, és nem korlátozza az egyesülési jogot a magyar állampolgárokra. A Magyarországi Görögök Kulturális Egyesületének, valamint a Magyarországi „Bem József" Lengyel Kulturális Egyesületnek léte és működése az egyesülési jog alkotmányi koncepciójának gyakorlatát bizonyítja. Bármely egyesületnek nem magyar állampolgár is tagja lehet, feltéve, hogy felvételét az alapszabály nem zárja ki. Magyar állampolgár is lehet külföldi egyesület tagja, ha annak célja és működése nem sérti a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjét.

Az egyesületi taggá válás egyik feltételét a nagykorúságban jelöli meg az egyesületi törvényerejű rendelet. Az alapszabály viszont megengedheti, hogy az egyesületnek kiskorú személy is tagja legyen, illet-

ve, hogy az egyesület kiskorúak részére ifjúsági csoportot létesítsen. Az egyesületi törvényerejű rendelet a nagykorúságot az egyesuleti tagság egyik általános feltételéül megállapító rendelkezése napjainkban feleslegesen szűkíti az egyesülési jogot. Egyébként is ellentétes az ifjúsági törvénnyel, amely előírja, hogy az állami szervek és a társadalmi szervezetek a fiatalok szabadidejének hasznos felhasználását ifjúsági korök, klubok és csoportok létrehozásával, valamint ifjúsági egyesületek megalakításának kezdeményezésével is segítsék elő. Az ifjúsági szervezetek színesebbé tételére irányuló politikai törekvések időszerűvé teszik, hogy egyesületi jogunk közelebbről határozza meg az ifjúsági egyesületek alakításának és működésének, valamint a fiatalkorúak egyesületi tagságának lehetőségeit.

A büntetett előélet nem minősul a taggá válás jogát kizáró körülménynek. Ezáltal a büntetett előéletűek is bekapcsolódhatnak az egyesuletek hasznos társadalmi tevékenységébe. Az egyesulet tisztségviselőjévé, ügyintéző és képviseleti szervei tagjává választhatóság viszont büntetlen előéletet követel.

Az egyesulet alapszabályba foglalt autonóm dontésétől függ az is, hogy az egyesuletnek jogi személy, továbbá pártoló és tiszteletbeli tagja is lehessen. A jogi személy, a pártoló és a tiszteletbeli tag jogait és kötelességeit tagságuk jellegére figyelemmel kell megállapítani. A fegyveres erők, a fegyveres testületek és a rendészeti szervek tagjai egyesuletbe lépésének feltételeit az illetékes miniszter, illetve a munkásőrség országos parancsnoka állapítja meg.

Az egyesulet tagjai részt vesznek az egyesulet munkájában, és hozzájárulnak az egyesulet feladatainak teljesítéséhez. Jogosultságaik egy része – kezdeményezési jog, tanácskozási jog, szavazati jog – a jogszabályoknak az egyesület szervezetére és működésére vonatkozó rendelkezéseiből fakad. A Polgári Törvénykonyv rendkívüli kozgyűlés összehívására a tagok egyharmadának biztosít kezdeményezési jogot. Ettől a hányadtól azonban az alapszabály eltérhet. Jogszabály nyilvánítja ki azt is, hogy az egyesület tartozásaiért saját vagyonával felel. A tagok csak tagdíjaikat kotelesek az egyesületnek megfizetni. Az egyesület tartozásaiért saját vagyonukkal nem felelnek. Ez természetes is, hiszen az egyesület nem gazdasági társulás

A tagokkal szembeni szakmai, erkölcsi és egyéb elvárások, a sajátos egyesületi kotelezettségek és ezek megszegésének szankcionálása, az egyesületen belüli jogosítványok meghatározása az alapszabályra és az egyesület más szabályzataira hárul. Az alapszabály állapítja meg a tagsági viszony keletkezésének (belépés, tagfelvétel) és meg-

szűnésének (kilépés, törlés, kizárás, az egyesület megszűnése stb.) feltételeit és módozatait is. A tagok jogainak védelme, a belső demokratizmus érvényesítése megkívánja, hogy a tagfelvételt megtagadó, valamint a tagot érintő egyéb lényeges döntések (fegyelmi büntetések, kizárás stb.) demokratikus eljárási rendben szülessenek meg, és biztosított legyen e döntésekkel szemben az egyesületen belül igénybe vehető fellebbezés, felülvizsgálat.

Az egyesület felügyelete

Az egyesület működése felett, helyzetétől függően, a következő szervek valamelyike gyakorolja a felügyeletet. Országos egyesület és országos egyesület helyi csoportja felügyeletét az egyesület alapszabályszerű célja szerint illetékes miniszter, illetve országos hatáskörű szerv vezetője végzi. A Minisztertanács vagy az illetékes miniszter hozzájárulásával az országos egyesület és az országos egyesület helyi csoportja felügyeletét *társadalmi szervezet* is elláthatja. Ennek alapján gyakorolja például a KISZ Központi Bizottsága az „Ifjúsági Egyesület az Alkoholizmus Ellen" nevű országos egyesület felügyeletét. A Hazafias Népfront alapszabálya szerint az Országos Tanács keretében és annak felügyelete mellett országos egyesületek működhetnek. Az ilyen országos egyesületek alapítását és alapszabályát a Hazafias Népfront Országos Elnöksége hagyja jóvá.

A felügyelő szerv felügyeleti jogkörének egy részét – az egyesület nyilvántartásba vétele és felosztása kivételével – *országos egyesületre vagy egyesületek szövetségére* – azok egyetértésével – átruházhatja. A helyi egyesületek felügyeletét általában – tehát eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában – az egyesület székhelye szerinti illetékes városi, fővárosi kerületi tanács végrehajtó bizottságának igazgatási osztálya a megfelelő szakigazgatási szervvel és a pénzügyi, számviteli szervekkel együttműködve gyakorolja. A megyei városokban a megyei városi hivatalra hárul a helyi egyesületek felügyelete. A vadásztársaságok és a horgászegyesületek mint helyi egyesületek felügyeletét a vadászterület, horgászegyesület esetén a székhelye szerint illetékes megyei tanács végrehajtó bizottságának mezőgazdasági és élelmezésügyi szakigazgatási szerve látja el. Az illetékes miniszter jogosult arra, hogy a helyi egyesület felügyeletét magához vonja.

A Belügyminisztérium és szervei ellenőrzik, hogy egyesület létrehozását célzó szervezést csak a felügyelő szervnek történt előzetes be-

jelentés után folytassanak, illetve, hogy egyesületi tevékenységet csak olyan szerv fejtsen ki, amelyet a felugyelő szerv nyilvántartásba vett.

A felügyelet jellegéről szólva először is azt emeljük ki, hogy az egyesületi jogszabályok 1981. és 1983 évi módosítása alapján terjed a felügyelet társadalmasítása, vagyis az a megoldás, amelyben országos egyesület felügyeletét társadalmi szervezet, helyi egyesulet felügyeletét pedig országos egyesület (szövetség) veszi át.

A felügyelő szerv és a felügyelt egyesület viszonyát *kettős sajátosság* jellemzi Az egyesulet céljaihoz, profiljához igazodó ágazati jellegből következik, hogy a felügyelő szerv általában érdekelt abban, hogy az egyesület eredményesen működjon, hiszen e tevékenység többnyire szervezett társadalmi hátteret, jelentős társadalmi kiegészítést nyújt a felügyelő szerv állami feladatainak megvalósításához. Mindkét félnek egyaránt előnyos, ha a felügyelő szerv előmozdítja az egyesület működését, segíti az eredményes tevékenység feltételeinek megteremtését, figyelemfelhívással, szakmai és egyéb tanácsokkal könnyíti a problémák megoldását, a szabálytalanságok megelőzését. Az egyesulet kezdeményezései, problémafelvetései, kifogásai ugyancsak hasznosak lehetnek a felügyelő szerv számára. A vizsgált viszony egyik követelményeként jelölhetjük meg ezért az *együttműködést*, a kolcsönös *ösztönzést* és *támogatást*.

A felügyelő szerv *emellett törvényességi, alapszabályszerűségi és pénzügyi-számviteli ellenőrzésre* jogosult és köteles. Ennek keretében alkalmazhatja az állami, illetve a hatósági ellenőrzés jellegzetes megvalósítási módozatait. Az egyesület munkájáról jelentést, beszámolót igényelhet, határozatait bekérheti, helyszíni ellenőrzést végezhet, az egyesület költség-előirányzatait, pénzkezelését, zárszámadását, ugyintézését megvizsgálhatja, kozgyűlésén, testületi ulésein, rendezvényein képviseltetheti magát stb Kívánatosnak tűnik, hogy az egyesületi vagyonkezelés tagok előtti nyilvánossága és demokratikus belső ellenőrzése minél inkább mentesítse a külső ellenőrzés szerveit az egyesulet pénzügyi, gazdasági szempontú felügyeletének terheitől. A felügyelő szerv pénzügyi ellenőrzési jogai így egyre inkább biztosíték jellegűvé válhatnak.

Az egyesület szabályszerű működésének biztosítása érdekében a felügyelő szerv jelentős *dontési, beavatkozási jogokkal* rendelkezik. Ezek a következők:

1. A felugyelő szerv hozzájárulhat az egyesulet vállalatalapításához, engedélyezheti, hogy az egyesulet kulföldi szervezetnek tagja legyen;

2 Megsemmisíti az egyesület jogszabályba vagy alapszabályba üt-

köző, illetve a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, továbbá a tagok jogos érdekét sértő vagy veszélyeztető határozatát;

3. Felfüggeszti az egyesület önkormányzatát és vezetésére felügyelő biztost rendel, ha a törvényes és alapszabályszerű működés nincs biztosítva, vagy az egyesület tevékenysége az alapszabállyal ellentétes;

4. Feloszlatja az egyesületet, ha működése sérti vagy veszélyezteti a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, illetve a tagok érdekét;

5. Megállapítja az egyesület megszűnését, ha tagjainak száma tartósan a jogszabályban megkívánt létszám alatt van, vagy egy évnél hosszabb idő óta nem tevékenykedik;

6. Fegyelmi, szabálysértési és büntetőeljárást kezdeményezhet.

A vázoltakból kitűnik, hogy az egyesületek száma és szerepe növekszik, működési formái gazdagodnak. Indokolt ezért, hogy az egyesületek létrehozására és tevékenységére vonatkozó ismereteinket bővítsük, társadalmi aktivitásukkal politikai és szervezőmunkánkban számoljunk.

VIII
A gazdaságirányítás fejlesztésének viszonya a politikai fórumokhoz

Az MSZMP Központi Bizottsága 1984 áprilisában foglalt állást a gazdaságirányítási rendszer átfogó továbbfejlesztéséről. Ez a dokumentum abból indult ki, hogy napjainkban és az elkövetkezendő években a gazdaságpolitika legfontosabb törekvése a gazdálkodás minőségi tényezőinek kibontakoztatása, a gazdaság hatékonyságának, értékképző képességének növelése. Gazdaságpolitikai céljaink elérése megköveteli a gazdaságirányító tevékenység hatásfokának javítását, a gazdasági mechanizmus korszerűsítését.

Az ehhez szükséges változások átfogják az irányítási rendszer szinte minden elemét, de *három kulcskérdés* köré csoportosíthatók: *a központi irányítás,* a kormányzati munka hatásfokának *javítása*; *a vállalati önállóság növelése,* a vállalatok vállalkozói magatartásának fejlesztése; *az intézményi, szervezeti és eszközrendszer* olyan jellegű *továbbfejlesztése,* amely kormányzati és vállalati szinten egyaránt lehetővé teszi az eredményes munkát.

A gazdaságirányítási rendszer fejlesztése során folyamatos, és bizonyos időszakokban átfogóbb jellegű lépésekre is szükség van. 1985-től lényeges, az irányítási rendszer több elemét érintő változtatásokra, új megoldásokra került sor. Javult a tervezési munka, nyitottabb és rugalmasabb lett a népgazdasági terv, hatásosabbá vált a folyamatos kormányzati irányítás, törvény született a tisztességes gazdálkodás normáiról, befejezés előtt áll az új vállalatvezetési formára való áttérés, folyamatban van a bankrendszer átalakítása, változott az állami irányító szervek és a gazdálkodó szervezetek kapcsolata, lényegesen módosult a közgazdasági szabályozás.

A következő években folytatódik a megkezdett folyamatok kibontakoztatása. Az illetékes állami szervek dolgoznak az új vállalati adórendszer kialakításán, készül a személyi jövedelemadózás koncepciója, változik a tartósan fizetőképtelen vállalatokkal kapcsolatos eljárás, formálódik az eszköz- és a munkaerő-áramlás élénkítésének módszere, dol-

goznak a vagyonérdekeltség megteremtésén, a gazdasági érdekegyeztetés intézményes rendszerének fejlesztési lehetőségén

A felsorolás nem teljes, de az eddig megtett és az előkészítés alatt álló intézkedések is bizonyítják, hogy a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése nagy horderejű lépés, kihatással van egész társadalmi, gazdasági életunkre

A gazdaságirányítási rendszer változásai kihatnak a politikai rendszer intézményeinek működésére, módosítják a kormány és a vállalatok kozotti munkakapcsolatokat, szélesedik az állami tulajdon feletti rendelkezési jog, módosulnak az érdekviszonyok Az új korulmények a párt és szervezetei elé is újszerű feladatokat állítanak

A politikai rendszer intézményei működésének módosítása

Az áru- és pénzviszonyok fejlődése, a piaci folyamatok kibontakozása, a vállalati onállóság novekedése szukségszerűen maga után vonja a politikai rendszer intézményei működésének változását is

A módosult vállalati és szovetkezeti gazdálkodás lehetővé és szukségessé teszi az államigazgatási szervek és az államhatalmi szervek kozotti kapcsolatok fejlesztését Kozvetlenebb munkakapcsolat alakul ki az egyes kormányzati szervek és az országgyűlési bizottságok kozott A teruleti és helyi tanácsok megnovekedett politikai és gazdasági onállósága megváltoztatja a veluk való kapcsolattartás jellegét A kormányzati és a tanácsi szervek kozotti viszony egyre inkább kolcsonosse, érdekegyeztető jellegűvé válik

A vállalatok és a gazdaságirányító szervek megváltozott viszonya, az ún vállalatfelugyeleti irányítás megszűnése a vállalatok tobbségénél kozvetlenul is kihat az irányító apparátusok tevékenységére Számos jogszabály módosult, és új jogszabályok szulettek, amelyek a minisztériumok és a vállalatok megváltozott viszonyát fejezik ki Ez nem a teendők számát csokkenti, hanem másra helyeződik a hangsúly A nagyobbrészt igazgatási jellegű tevékenység helyett *a kozponti dontések jobb előkészítése kerul előtérbe*

A politikai rendszer intézményei működésében szukséges változtatások szorosan kapcsolódnak az új vállalatvezetési formák bevezetéséhez, az érdekazonosságok és -kulonbségek novekedéséhez Az áru- és pénzviszonyok figyelembevétele még nyíltabbá teszi az eddig is meglevő érdekegyezéseket és -kulonbségeket Az érdekelemek

szerepének növekedése az ellentmondások felszínre kerülését is magával hozza. Felszámolásuk csak az eltérő vélemények, érdekek intézményesített szervezetekbe való integrálásával oldható meg, amelyhez koordinációra, megfelelő érdekhordozó, -egyeztető mechanizmusra, a politikai intézményrendszer hatásos működtetésére van szükség. A továbbfejlesztés e téren azt jelenti, hogy *a politikai intézményrendszer egészét kell alkalmasabbá tenni az érdekegyeztetésre.* Ez azt kívánja meg, hogy *a különféle érdekeket hordozó szervek érdemibb módon legyenek részesei az érdekegyeztetésnek.* A mi körülményeink között a párt a legfőbb érdekintegráló, ami azonban nem jelentheti azt, hogy valamennyi érdekegyeztetést a párt révén végzik.

A vállalkozásszerű gazdálkodás és az állam viszonya

A gazdaságirányítási rendszer korszerűsítésének fő iránya, hogy megteremtsük *az önálló, vállalkozó jellegű, megújulásra kész, felelős vállalati gazdálkodást.*

A változtatással – az állami tulajdon szerepének megtartása mellett – a tulajdongyakorlás formáit, a tulajdon feletti rendelkezés módját kívánjuk hatékonyabbá tenni, mert a vagyoni érdekeltség nem alakulhat ki kellő mértékben, ha változatlan marad a tulajdonosi jogkör. Most a versenyszféra vállalatainál kifejlődnek az önkormányzati munka elemei, megszűnik a vállalatfelügyelet útján gyakorolt irányítás. A vállalkozói magatartás kibontakozásának fontos állomása az új kollektív vezetési formák bevezetése, amely nemcsak a döntési jogkört, hanem a felelősséget is növeli. Ez azt jelenti, hogy nő a gazdálkodási tevékenység mozgástere, és a vállalati döntések esetleges negatív következményeit maguk a vállalatok, vezetőik és kollektíváik viselik.

A vállalati önállóság nem korlátlan, kereteit továbbra is a központi irányítás által kialakított feltételek jelentik. Az állam a gazdaságból nem vonul ki, érdekeit más közvetett és közvetlen módon, *közhatalmi úton és közgazdasági szabályozókon keresztül* érvényesíti. Többek között meghatározza, hogy a gazdálkodó szerveknél létrejött tiszta jövedelemből mennyit vonjon el a központi feladatok ellátásához, mekkora hányad maradjon a vállalatoknál ösztönzésre és fejlesztésre. A szabályozórendszer megszabja az állami tulajdonban levő termelőeszközök feletti rendelkezési jogot, a személyi jövedelem növelésének, az erőforrások bővítésének a lehetőségét. Irányítási rendszerünk – mint a terv-

gazdaság rendszere – tudatosan alkalmazza az értékkategóriákat. Az állam a gazdálkodást elsősorban nem adminisztratív eszközökkel, hanem a népgazdasági tervre építve döntően közgazdasági eszközökkel befolyásolja. Az állami befolyásolásnak olyan *intézményei* működnek, mint a *törvényességi felügyelet* vagy a *piacfelügyelet.* Funkcionálásuk alapja közhatalmi jogosítvány. A gazdaság orientálásában fontos szerep jut a kormányzati programoknak is. Ezek többsége az egész gazdaságot átfogja (például energiaracionalizálás, anyagtakarékosság, elektronizálás), vagy olyan funkcionális problémákat ölel át (környezetvédelem, energetika), amelyek kormányzati kezelést követelnek.

Összességében azt mondhatjuk, hogy az államnak megfelelő eszközök állnak rendelkezésre a népgazdasági érdek érvényesítésére, ugyanakkor feltételezhető, hogy – megszabadulva a vállalati gazdálkodás részletgondjaitól – jobban képes lesz a népgazdasági folyamatok kézbentartására.

Gazdaságirányítás és az intézményes érdekegyeztetés

Gazdaságpolitikai céljaink elérése csak úgy valósítható meg, ha ennek megvan a társadalmi fedezete, mégpedig a gazdaság különböző pontjain dolgozók együttes cselekvésében, együttműködésében. Ennek az összefüggésnek az alapját az alapvető érdekek azonossága adhatja meg: az egyének és a kollektívák rendszerint abban az esetben készek erőfeszítéseket tenni a népgazdasági célokért, ha eközben maguk, családjuk anyagi helyzetét is javítják. Tapasztalatból tudjuk, hogy ez a két dolog nem kapcsolódik össze automatikusan. Ezért van szükség a gazdaságban meglevő eltérő érdekek korábbinál hatékonyabb feltárására, képviseletére, ütköztetésére, egyeztetésére, hatásos érdekmechanizmus működtetésére.

A Központi Bizottság állásfoglalása az irányítási rendszer fontos elemének tartja az intézményes érdekegyeztetés továbbfejlesztését. Erről a következők szerint fogalmaz: „A vállalati teljesítményekkel arányos jövedelmek a korábbinál jobban differenciálják az érdekeket. Ezért lehetővé kell tenni az eltérő érdekek jobb kifejeződését, és tovább kell fejleszteni az érdekegyeztetést. Fenn kell tartani a kormány vezetőinek és a SZOT képviselőinek találkozóit. A kormány tagjai rendszeresen tanácskozzanak az országos érdekképviseleti és társadalmi szervek vezetőivel olyan fontos kérdésekben, amelyek az általuk képvi-

selt tagság és társadalmi rétegek élet- és munkakörülményeivel kapcsolatosak."

Az intézményes érdekegyeztetés fokozhatja a különböző csoportok érdekeltségét abban, hogy aktívan részt vegyenek a döntések előkészítésében és végrehajtásában. Ez pedig elősegítheti a döntések jobb megalapozását, növelheti a feladatokkal való azonosulást, a felelősségvállalást, a döntések végrehajtására történő mozgósítást. *Ezért az a cél, hogy általánossá váljék az intézményes érdekegyeztetés* és mint rendszer beépüljön az irányításba.

Az érdekek struktúráját figyelembe véve az érdekegyeztetés intézményesítése három szinten vetődik fel: az országos, vállalati és közbülső (ágazatok, szakmák, területek) szinten. Az érdekek azonban nemcsak e hármas tagolásban jelennek meg.

A társadalmat érintő legjelentősebb döntések *országos szinten* születnek, ezért kiemelt fontosságú a népgazdasági szintű érdekegyeztetés főleg a tervezésben és a közgazdasági szabályozásban. A népgazdasági tervet ugyan nem lehet a különböző érdekképviseleti és állami szervek megállapodásának, kompromisszumának tekinteni, de a tervezésben, az előkészítésben az eltérő részérdekeket egyértelművé kell tenni, nyíltan kifejezésre kell juttatni és képviselni. Az érdekek nyílt feltárása és összehangolása különösen fontos az élet- és munkakörülmények kérdéseiben, az e célra rendelkezésre álló források elosztási irányainak és arányainak meghatározásában. A gazdasági szabályozók kialakításakor és működtetésük során is rendszeres érdekegyeztetés történik. Ez elősegítheti, hogy az össztársadalmi célokat és érdekeket minél határozottabban érvényesítő szabályozás jöjjön létre.

Az érdekegyeztetés tartalmasabbá tétele országos szinten is szükségessé teszi mechanizmusának fejlesztését. E kapcsolatrendszerben továbbra is *elsődleges a kormányzat és a szakszervezetek érdekegyeztetése.* Emellett indokolt, hogy a kormány vezetői rendszeresen tanácskozzanak, érdekfeltáró és -közvetítő *konzultációt folytassanak az országos érdekképviseleti és társadalmi szervekkel, többek között a Kereskedelmi Kamarával.* E találkozók ugyancsak elősegíthetik az érdekek összehangolását.

Ezek mellett célszerű olyan *fórumokat* működtetni, amelyek elősegítik a munka- és életkörülményekkel, a bérezéssel, a társadalombiztosítással kapcsolatos kormányzati intézkedések előkészítését. Ma ilyen testület a Bér- és Munkaügyi Tanács, az Országos Társadalombiztosítási Tanács, az Országos Munkavédelmi Bizottság. A lakosság intézményesebb fogyasztói érdekvédelmét szolgálja a Fogyasztók Ország-

gos Tanácsa. A partnerek – a gazdaságirányítás, a dolgozók és a munkáltatók képviselői – az eltérő nézeteket ütköztetik, javaslatokat hangolnak össze, ezeket a döntésre jogosult kormányzati szervek elé terjesztik. Ezen fórumok érdekfeltáró, -ütköztető és -egyeztető funkcióinak kiteljesítése megkívánja munkájuk érdemibbé tételét és jogosítványaik bővítését.

A vállalati szintű érdekegyeztetésnek ma is vannak kialakult formái. A továbbfejlesztés célja, hogy a vállalaton belül *erősödjék a dolgozók érdekeltsége a feladatok végrehajtásában.* A vállalaton belüli érdekegyeztetés főként a bérekre és a hozzájuk tartozó teljesítményekre, a bérgazdálkodásra, a foglalkoztatásra, a munkavégzés kérdéseire, a szociális ellátásra irányul. Fő eszköze a kollektív szerződés és az ehhez kapcsolódó szabályzatok. A jövőben nagyobb szerepet kell kapniuk a termeléssel, a fejlesztéssel, a gazdálkodás munkahelyi kérdéseivel kapcsolatos megállapodásoknak.

Ezen a szinten fontos szerepük van a vállalaton belüli egységek érdekeltségi rendszerének. E téren szorgalmazni kell, hogy a sajátosságokat figyelembe vevő belső mechanizmus és érdekegyeztető fórum alakuljon ki.

A munkahelyi demokrácia mai fórumai alapvetően lehetőséget adnak az eredményes érdekegyeztetésre, de a bevezetett új vállalatirányítási formák kihatnak ennek gyakorlatára is. Ezért szükséges átgondolni a meglévő funkciókat és tartalmasabbá tenni a fórumok működését. Az új körülmények között a vezetőknek és a beosztottaknak is felkészültebbé kell válniuk az érdekek feltárására, képviseletére, összehangolására.

A *középszintű* (ágazati, szakmai, területi) érdekegyeztetés sajátos formában létezik, intézményes működtetésének formái azonban kialakulatlanok. A bér-, foglalkoztatási és szociális kérdések gyakran ágazati, szakmai vagy területi vetületben jelentkeznek, ezért szükséges, hogy elősegítsük középszinten az érdekek egyeztetésén alapuló megállapodásokat. Ezek azonban nem tartalmazhatnak a vállalatok számára kötelező előírásokat, hanem csak *irányelveket, ajánlásokat.* Természetesen ez nem zárja ki, hogy a vállalatok – érdekeltségi alapon – kötelező erejű megállapodásokat kössenek.

A továbbfejlesztés során vizsgálandó, hogy a szakszervezeteknek és az ágazati minisztériumoknak milyen szerepe lehet a középszintű érdekegyeztetésben, célszerű-e ágazati-szakmai keretjellegű kollektív szerződés bevezetése, miként alakítható ki a Kereskedelmi Kamara és

a szakszervezetek szakmai, ágazati és területi érdekképviseleti jellegű tevékenysége, együttműködése.

Az intézményes gazdasági érdekegyeztetés kiterjesztése, fejlesztése társadalmi-politikai és gazdasági hatásában egyaránt pozitív. Kísérőjelensége a nyílt vita, az eltérő érdekek nyílt megjelentetése, tehát természetessé kell hogy váljon az ezzel járó ütközés, konfliktus és a közös megoldás keresése. Csak ezen keresztül juthatunk el az eredményesebb gazdálkodást szolgáló cselekvési egységhez.

Az állami vállalatok vezetésének továbbfejlesztése

A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése során lényeges változás következett be a gazdálkodás szervezeti rendszerében. Napjainkban a vállalatvezetésnek olyan sokoldalú, összetett feladatokat kell megoldania, melyek azt igényelték, hogy lépéseket tegyünk a testületi vezetés irányába. Ezt nemcsak gazdasági megfontolások indokolták, hanem a munkahelyi, üzemi demokrácia fejlesztése is. Az 1984. évi döntés alapján az állami tulajdonban levő vállalatok nagyobb részénél új vezetési forma jött létre: a vállalati tanács, illetve a választott vezetőség. Az átalakulás lényegében megtörtént, a vállalatok háromnegyed része önkormányzó vállalattá alakult. Ez jelentős változás, ugyanis ezek a vezetési formák gyakorolják a tulajdonnal kapcsolatos rendelkezési jogok egy részét és a vezető feletti munkáltatói jogokat. Megszűnik az a kettősség, amely szerint az igazgatót az állam bízta meg, és a dolgozó kollektívák a saját képviselőiket.

Az új vállalatvezetési formák létrehozása *hármas célt* szolgál:

– a gazdaságirányítás és az állami tulajdon működtetésével kapcsolatos funkciók különválásával a vállalati önállóság növelése;

– a dolgozókollektívák döntési jogkörének, felelősségének bővítése;

– a vállalkozói jelleg erősítése a vállalati belső mechanizmus fejlesztésével.

Közös vonásuk *az állami tulajdon működtetésének joga,* és *a vállalat feletti új jellegű felügyeleti rendszer érvényesülése.* A vállalatalapítás joga változatlan, de a vállalatok szétválasztásával, egyesülésével kapcsolatos döntések zömének joga a vállalatirányítási testületeké.

A dolgozók közvetlen részvételével működő vagy képviseleti alapon szervezett testületek döntési joga *stratégiai jellegű kérdésekre* vonat-

koznak. Az igazgatót a testület pályázat alapján választja meghatározott időre. Meghatározza a gazdálkodással kapcsolatos követelményeket is, amelyeket az igazgató köteles érvényesíteni. Ugyancsak a testület jogosult az igazgató felmentésére és egyéb munkáltatói jogok gyakorlására.

Az új önkormányzó vállalat *fontos működési eszköze a szervezeti és működési szabályzat,* amely a szakmai vezetés rendszerét és kapcsolatát, a belső munkaszervezet felépítését, továbbá a testületi szervek összetételére és működésére vonatkozó szabályokat foglalja magában.

A *vállalati tanács* irányításával a közepes és egyes nagyvállalatok működnek. Ez olyan irányítási forma, amely a gazdálkodás stratégiai kérdéseiben erősíti a kollektív döntéshozatalt, átruházott hatáskörben gyakorolja a szocialista tulajdonnal kapcsolatos egyes rendelkezési jogokat. A vállalat folyamatos irányítása, a tervek megvalósításához szükséges operatív intézkedések, döntések megtétele továbbra is az igazgató joga, feladata. A tanácsban a tagság olyan összetétele kívánatos, amely a kollektíva valamennyi nagyobb csoportjának esélyt ad arra, hogy a vállalati stratégia kialakítására hatással legyen. Az összetételt illetően a dolgozók küldöttei legyenek többségben, a vállalatvezetés képviselői legfeljebb ötvenszázalékos képviseletet kaphatnak. Állandó meghívottként részt vesz a vállalati pártszervezet, a szakszervezet, valamint a KISZ képviselője. A tanács munkája irányítására elnököt választ, aki nem lehet azonos a vállalat igazgatójával. A vállalati tanács jellegzetességei hatáskörében is kifejezésre jutnak, *döntési jogkörébe* az alábbiak tartoznak:

– a vállalat közép- és rövid távú tervének meghatározása;
– a vállalati mérleg és eredmény kimutatásának jóváhagyása;
– a vállalat tevékenységi körének jelentős módosítása;
– a vállalat beruházásaira, hitelfelvételére, kötvénykibocsátására, szervezeti egységnek, pénznek és termelőeszköznek az átadására-átvételére vonatkozó jelentős döntések meghozatala;
– a vállalat szervezeti egysége önálló vállalattá alakulásának, szétválásának vagy más vállalattal való egyesülésének elhatározása;
– a vállalat szervezeti és működési szabályzatának megállapítása, ennek keretében az elkülönült szervezeti egységek (például leányvállalat) feladatkörének meghatározása;
– a munkaerő foglalkoztatására vonatkozó jelentős döntések meghozatala;

– a vállalat által felhasználható jövedelem elosztási elvének meghatározása;

– az igazgató megválasztása, beszámoltatása, felmentése, munkájának értékelése és személyének minősítése, továbbá az igazgató felett az egyéb munkáltatói jogok gyakorlása;

– a vállalat általános vezetésének a dolgozók közgyűlésére vagy küldöttgyűlésére való átruházása;

– döntés azokban a kérdésekben, amelyeket minisztertanácsi rendelet vagy határozat hatáskörébe rendel.

A felsorolásból is láthatjuk, hogy a vállalati tanács hatásköre átfogó kérdésekre, illetve a szervezeti és működési szabályzat fontosabb elemeire terjed ki.

A közgyűlés (küldöttgyűlés) által irányított vállalat általában a kisebb méretű gazdálkodó egységek működési formája. Itt a dolgozók számára áttekinthető a termelés mechanizmusa, a vállalat termelési, elosztási, fejlesztési és társadalmi tevékenysége. Itt – a szövetkezetekhez hasonlóan – az összdolgozói kollektívát ruházzák fel az általános vezetés jogával. E vállalatokat is az állam alapítja, de a dolgozók közgyűlése gyakorolja a tulajdonnal kapcsolatos rendelkezést és az igazgató feletti munkáltatói jogokat.

E formában is osztatlan a vállalat kezelésére bízott állami tulajdon. A dolgozók maguk határozzák meg, kinek a vezetésével mit, hogyan, milyen termelési feltételek között termelnek, forgalmaznak. A vállalatot operatívan itt is a megválasztott igazgató vezeti, aki hivatalból a vezetőség tagja és üléseinek elnöke. Az igazgatót, a vezetőséget és az ellenőrző bizottságot a közgyűlés választja. Itt is pályázati rendszer érvényesül. A közgyűlés hatáskörébe e formánál is átfogó gazdálkodási és működési feladatok tartoznak.

A közgyűlés vagy a küldöttgyűlés vezetőséget is választ, amelynek tevékenységét a szervezeti és működési szabályzat rögzíti. A legfontosabb döntési jogkörök a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartoznak. A választott vezetőség által irányított vállalatoknál jelenleg fennmarad a kollektív szerződés intézménye, később napirendre kerül annak mérlegelése, hogy azt munkaügyi szabályzat váltsa-e fel.

A hagyományos vállalatvezetési forma érvényesül az ún. *államigazgatási vállalatoknál.* Ebben a körben az irányítás és a vezetés alapjában a korábbi feltételeknek megfelelően történik. Ebbe a kategóriába a közüzemek, a helyi vállalatok, a közlekedés, a hírközlés, a kulturális és egészségügyi szolgáltatás vállalatai, az energiahordozó-kitermeléssel

foglalkozó bányavállalatok és más össznépgazdasági érdekű feladatokat ellátó vállalatok tartoznak.

Az államigazgatási irányítású vállalatoknál lényegében fennmaradt a vállalatfelügyelet hagyományos rendszere, amely az alapítónak tulajdonosi jogon lehetőséget biztosít a befolyásolásra. Emellett célszerű, ha az alapító olyan felügyelőbizottságot működtet, amely a közüzem szolgáltatásait igénybe vevőknek és a vállalat dolgozóinak a képviselőiből áll. Az alapító szerv előírhatja, hogy az igazgató mellett döntési jogkörrel rendelkező igazgatótanács működjék.

A vállalatirányítás fejlesztése jelentős *változásokat hozott az irányító szervek közötti munkamegosztásban.* Az egyes irányító funkciók (alapítói jogok gyakorlása, törvényességi felügyelet, piacfelügyelet, szakhatósági felügyelet és ellenőrzés) elkülönült gyakorlása az irányító szervek közötti munkamegosztás alapjává vált, amit a belső szervezeti rend módosításánál érvényesítettek.

Az új vállalatvezetési formákra való áttérés kezdeti tapasztalatai

Az új vállalatvezetési formákra 1986. június végéig a kijelölt szervezetek $^{9}/_{10}$-e tért át, így bizonyos kezdeti tapasztalatokkal s néhány tanulsággal rendelkezünk. A vállalati tanácsok és a választott vezetőségek megválasztásának tapasztalatai összességében kedvezőek. Az átállás előkészítése az állami, párt- és társadalmi szervek, valamint az érintett vállalatok részéről – a kezdeti bizonytalanság ellenére – lényegében rendben, nagyobb zökkenők nélkül megtörtént. (Az új formára áttérő vállalatok 6,5%-ánál nem erősítették meg a korábbi igazgatót funkciójában.) A bizonytalanság és a viták elsősorban az új vezetési formára történő besorolás, az áttérés ütemezése, a gyáregységek önállósulása, egyes jogszabályok és útmutatók értelmezése, a szervezeti és működési szabályzat kialakítása kapcsán vetődtek fel. Az átállás folyamata az eredeti elképzelésnél gyorsabban ment végbe, az elgondoltnál erőteljesebbek voltak a gyáregységek önállósulási törekvései. A jogszabályok, útmutatók keretjellege a vállalatoknak nagy mozgásteret biztosított, amelyet az előkészítő bizottságok nem minden esetben tudtak megfelelően kihasználni. A vállalati szervezeti és működési szabályzatok kidolgozása elsősorban a kvalifikált apparátussal rendelkező vállalatoknál volt eredményes, jó néhány vállalat mások szabályzatait adaptáció nélkül átvette.

A tapasztalatok szerint jó légkörben olyan testületeket választottak,

amelyek vállalják a bonyolultabb feladatokat, a kockázatot, de egyben élni tudnak a nagyobb lehetőséget biztosító új vezetési formákkal. A vállalati tanácsokban a választott küldöttek aránya eléri a rendeletben előírt 50%-os arányt. A dolgozói küldöttek nem kis hányada vezető beosztású, s az igazgatók által delegáltak nagyobb hányada felső vezető, kisebb része a középvezetők közül került ki, viszonylag magas a párttagság aránya. A választott testületekben a fizikai dolgozók aránya 15–30%, a párttagoké 40–70%. Ezek az arányok némileg eltérnek az előzetes elgondolásoktól. Nem lehet egyértelműen helyeselni, ha alacsony a fizikaiak aránya, illetve magas a felső szintű vezetőké. Ugyanis nem az a cél, hogy növeljük az érdekképviseleti fórumok számát, hanem az, hogy erősödjék a tulajdonosi szerep. Ez pedig a vállalati kollektíva minden rétegénél érdekünk. A párttagok aránya jóval meghaladja az összfoglalkoztatottakon belüli hányadot, ami ugyancsak sajátos problémát vet fel. Az 50%-nál magasabb arány egységes állásfoglalás esetén eleve eldönti a javaslat kimenetelét.

Az új vállalatvezetési forma nem egyszerűen a munkahelyi demokrácia, hanem *a tulajdon működtetésének hatékony eszköze.* Éppen ezért fontos követelmény, hogy a testület *ne érdekképviseleti, hanem tulajdonosi funkciót gyakoroljon,* stratégiai döntéseket hozzon, egyértelműen határolja el a testületi és az egyszemélyi felelős vezetői jogkört.

A tapasztalatok szerint az igazgatók számára megállapított követelmények azt jelzik, hogy a vállalati és népgazdasági érdek összehangolása mellett a rövid távú érdek kerülhet előtérbe. A követelmények nagy része a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javításával, a belső mechanizmus korszerűsítésével és más belső üggyel függ összse. Gyakran még a rövid távú érdekeltség és az elosztási szemlélet érvényesül. (A választott testület a keresetek maximális növelését tartja szem előtt a nyereség alakulását, az alapok képzését is ennek rendeli alá.) A követelményrendszerben nincs megfelelő súlya a hatékonyság növelésének, a szervezett és fegyelmezett munkának, valamint a hosszabb távú feladatoknak. A testületek fele első intézkedésként jelentősen felemelte az igazgató fizetését, s döntöttek a vezérigazgatói cím használatáról. (Ezek egy része nem indokolt.)

Az átállás és a működés kezdeti tapasztalatai felszínre hoztak néhány nem tisztázott, illetve szabályozott kérdést (a meg nem erősített igazgató átmeneti funkcióban maradása, az igazgatók, testületi tagok jogi védettsége, a választók véleményének képviselete, a vállalati egység kiválása, a vállalati tanács elnökeinek jogosultsága, kötelezettsé-

ge, a megüresedő helyek betöltése), amelyek vizsgálatára vissza kell térni.

Most az a feladat, hogy az új vezető testületek működését elősegítsük. A folyamat továbbvitele újabb döntést nem igényel, de a szükséges kiegészítéseket, módosításokat – megfelelő vizsgálat után – meg kell tenni.

A pártszervek feladatai

A Politikai Bizottság a vállalatvezetési formák továbbfejlesztése során úgy foglalt állást, hogy „a vállalatvezetési formákkal összhangban szükséges a pártszervek és -szervezetek, a szakszervezeti és társadalmi szervezetek tevékenységének áttekintése és ennek alapján a céloknak megfelelő tartalmi, módszertani követelmények, feladatok meghatározása. A vállalatok irányításában a vállalati kollektívák hatáskörének bővítése, önállóságának és felelősségének növekedése megköveteli a helyi pártszervek, szakszervezeti és társadalmi szervezetek önállóságának erősítését, funkcióik megfelelő elhatárolását és tevékenységük kellő összehangolását. A követelmények meghatározásánál abból kell kiindulni, hogy a területi és az üzemi pártszervezetek fő feladata a gazdaságpolitikai célok helyi érvényesítése, a végrehajtás segítése és ellenőrzése."

A vállalati pártszervek feladata, hogy munkamódszereiket az irányítási és szervezeti változásokhoz igazítsák.

A vállalati nagyobb önállóság azt is jelenti, hogy a gazdasági vezetés nagyobb felelősséggel dönthet vállalati ügyekben. Ehhez kapcsolódva az a helyes gyakorlat, ha a helyi pártszervezet *a gazdálkodás fő összefüggéseire, a népgazdasági és vállalati érdek kapcsolatára* összpontosítja figyelmét. A pártszervezetek szükségképpen más megközelítésben vizsgálják az egyes témákat, mint a vállalati tanács. Az éves tervet például abból a megközelítésből, hogy összhangban van-e a párt gazdaságpolitikájával; a vállalati jövedelmek felosztásánál pedig, hogy a fejlesztés nem szorult-e háttérbe a keresettel szemben, a bérezési arányok kialakulásánál azt, hogy az összhangban van-e a teljesítményekkel; az érdekeltségi rendszer jól szolgálja-e az ösztönzést.

A pártszervek a gazdasági döntések előkészítését politikai, társadalompolitikai szemszögből, az emberi viszonyokkal összhangban vizsgálják. Politikai módszerek alkalmazásával, meggyőzéssel, a tömegkapcsolatok javításával, a káderpolitikai és ellenőrzési munka eredmé-

nyessé tételével támogassák a vállalati tanácsot a stratégiai kérdések kialakításában, a közös vagyon kezelésében, gyarapításában; az igazgatót a vállalkozói magatartás erősítésében; a szakszervezeteket a munkavállalói érdekképviseletben, önállóságuk és felelősségük tiszteletben tartásával. A stratégiai és a rövid távú érdek ellentmondásainak a feloldásában, a tulajdonosi szemlélet kialakításában a helyi pártszervek szerepe jelentős. Szorgalmazzák, hogy az elosztás szemlélete helyett a termelés, a gazdálkodás gondolata kapjon elsőbbséget.

A jövőben növekszik a pártszervezetek feladata *a gazdaságpolitika megértetésében, tudatosításában és elfogadtatásában.* A pártszervek e munka során elsősorban *a vállalatot érintő távlati kérdések* (például termelési szerkezet, a vállalati vagyon gyarapítása, a vállalat tevékenységi körének jelentős módosulása, munkaerő-átcsoportosítás) *politikai összefüggéseivel* indokolt hogy foglalkozzanak. A korábbinál nagyobb feladatot jelent a belső irányítási és érdekeltségi rendszer korszerűsítésének elősegítése. Olyan pártmunkát kell kialakítani, amely lehetővé teszi a különböző érdekek korábbinál jobb felismerését, ütköztetését és szintetizálását, tehát az érdekegyeztetési mechanizmus jobb koordinációját.

Az önállóság növelése feltételezi, hogy a változó viszonyok között eligazodni tudó, önálló gondolkodásra képes, a helyzetet gyorsan felismerő vezetők dolgozzanak. Olyanok, akik tudják, mit kell tenni, akik alkalmasak az utasítás erejét kiegészíteni a demokratizmussal, a koncepcióelfogadtatás képességével. Az ilyen típusú vezetők kiválasztásában fontos feladat hárul a pártszervezetre.

Szakszervezeti munka a kollektív vezetésű vállalatoknál

A szakszervezeti munka jellegét és jogosítványainak érvényesülését is befolyásolja az irányítási rendszer továbbfejlesztése, az új vállalatvezetési formák bevezetése. A munkahelyi demokrácia kerete, működési mechanizmusa a korábbi években a fejlődés eredményeként alakult ki. Most az új körülményekhez igazodva a dolgozók tulajdonosi szemléletének erősítése kívánatos. Közismert, hogy a gazdaság területén a dolgozó egyben köztulajdonos és munkavállaló is. A tulajdonosi oldalhoz a termelési, a munkavállalói szerepkörhöz az elosztási kérdések eldöntésében való közreműködés kapcsolódik. A két oldal – különböző okok miatt – gyakran nem egyformán érvényesül. Ahhoz, hogy a

dolgozók köztulajdonosi szerepe, tudata erősödjön és ezen keresztül munkája érdemibbé váljon, arra van szükség, hogy érdekeit érzékelhetőbbé tegyük, a döntésekben való tényleges részvételük lehetőségét megteremtsük. Az üzemi demokrácia korábbi intézményrendszerében ezt csak nagyon korlátozottan tudtuk elérni. Most az új vállalatvezetési formák bővebb lehetőséget kínálnak. A kollektívák nagy része olyan jogosítványt kapott, hogy neki kell eldöntenie, ki lesz az igazgató, vagy a vállalat milyen gazdasági stratégiát követ.

Az új körülmények között megfogalmazódik, hogy kell-e változtatni az üzemi demokrácia fórumrendszerén, a kétoldali függőségi viszonyon, illetve a szakszervezetek érdekképviseleti tevékenységén. A munkahelyi demokráciával foglalkozó határozat keretjellegű, amely az egyes fórumok közötti munkamegosztásban, működési feltételekben rugalmas lehetőséget biztosított a párhuzamosságok elkerülésére. Mindezek ellenére a mostani változások olyan horderejűek, hogy az új vállalatvezetési formák kibontakoztatásával elkerülhetetlenné válik a felülvizsgálat. Ugyanis *az érdekképviseleti jogok egy részének másként kell megnyilvánulnia a három alapvető vállalatirányítási formánál.*

A szakszervezetek érdekképviseleti tevékenysége szükséges, ezt elkülönült szerv érdemben nem tudja megoldani. A szakszervezetek a munkavállalók érdekképviseletét dolgozói minőségben látják el, a tulajdonosi jogokat gyakorló új vállalatvezetési fórumok tulajdonosi minőségben érintik a dolgozókat. Mindez nem kérdőjelezheti meg a szakszervezetek tevékenységét. Az alapjogosítványok megmaradnak, de változnak a hangsúlyok, a munkaformák, -módszerek, és nő a felelősség.

Az új körülmények között a vállalaton belül a legjelentősebb érdekeket a vállalati tanács vagy a küldöttgyűlés, a szakszervezet és az igazgató testesíti meg. Ebből adódóan képviseleti szempontból is elválik a vállalatok érdeke a dolgozó tulajdonosi érdekeitől. *A tulajdonosi érdekeket* elsősorban *az új vállalatvezetési fórumok, a vállalkozói érdekeket* döntően *az igazgató, a vállalatvezetés* képviseli, *a munkavállalók érdekképviselete a szakszervezetek* alapvető *funkciója.* A szakszervezet nem kizárólagos érdekvédő, így az érdekütköztetés gyakoribbá és egyre inkább természetessé válik.

A szakszervezet a munkavállalók érdekképviseletét főleg dolgozói és nem tulajdonosi mivoltukban látja el. Ebből adódik a kérdés, hogy elsősorban rövid vagy hosszú távú érdeket kell-e képviselnie. A szakszervezetek részesei a politikai hatalomnak, így számukra is fontos,

hogy távlatokban is helyes döntések szülessenek, de nem vállalhatják fel a tulajdonosi funkcióból származó képviseletet.

A megváltozott körülmények között *vita folyik* a szakszervezetek jogosítványairól, véleménykülönbség általában az egyetértési jogkörről és kevésbé a véleményezési szabályozásról van.

Jelentős ütközési terület – többek között – *a felhasználható vállalati jövedelmek elosztása.* Ugyanis a vállalat mint vállalkozás a fejlesztésben érdekelt; a kollektíva mint munkavállaló pedig a bérnövelésben. A jelenlegi rendelkezések szerint a bérfejlesztés és a jutalmazás főbb elvei és arányai kialakításában a szakszervezeteknek egyetértési jogköre van, a jövedelem felhalmozási és fogyasztási célú elosztása véleményezési jogkörbe tartozott. A vitában háromféle felfogás van jelen. Az egyik szerint a szakszervezet az igazgatóval tárgyalja meg a jövedelmek felosztását, és a megegyezést terjessze a testület elé. A másik vélemény alapján ebben a kérdésben közvetlenül a vállalati tanácsnak és a szakszervezetnek kell egyetértésre jutnia. Más vélemény szerint a jövedelmek fejlesztési és bérezési célú felhasználási arányáról kizárólag a vállalati tanács döntsön, a szakszervezet csak a belső – a műhelyek, egységek közötti – felosztás elveiről. Célszerű megoldásnak látszik, ha a választott testületek együttműködési mechanizmusának kidolgozásakor rögzítik a megoldást. Ma még nem eldöntött, hogy az ilyen jellegű ügyekben az igazgató vagy a kollektív vezető testület legyen a szakszervezet partnere.

Átgondolást igényel a szakszervezet és az igazgató operatív munkájának kapcsolata, valamint *az igazgató munkájának minősítése* a szakszervezet által. Ez azzal függ össze, hogy a munkáltató az új kollektív vezető testület.

A munkaerő-gazdálkodásban is szembekerülhet egymással a kollektíva köztulajdonosi és munkavállalói érdeke és érdekvédelme. A tulajdonos kollektíva érdeke, hogy hatékony munkaerő-gazdálkodás legyen, a szükséges szerkezetátalakítás, átszervezés mielőbb megtörténjék. Ugyanakkor a munkavállalók arra törekszenek, hogy a biztonságuk maximális legyen, gyakran szolidárisak azokkal, akiket áthelyezés, elbocsátás fenyeget.

Jelenleg a szakszervezeteknek a dolgozók foglalkoztatására vonatkozó jelentős döntések meghozatalában véleményezési joga van, a vállalati tanácsnak döntési jogosítványa. Felvetődik, hogy szanálás vagy a veszteség felszámolása céljából más vállalatoknak eladott egységeknél az ilyen lépést csak a szakszervezet egyetértésével lehessen

megtenni. Mások az ilyen jogosítványbővítésben a struktúraátalakítás, az ésszerűbb gazdálkodás fékezésének lehetőségét vélik felfedezni.

A munkahelyi, üzemi demokrácia kibontakoztatásának és az eredményesebb gazdálkodásnak egyaránt feltétele a vállalaton belüli munkahelyek önállóságának és felelősségének növelése. A vállalaton belüli szervezeti struktúra akkor szolgálja a munkahelyi demokráciát is, ha a belső irányítási rendszer kellően elhatárolt, és ezekhez a kollektíva véleménynyilvánításának valamilyen formája kapcsolódik.

A megváltozott körülmények között a szakszervezetek érdekfeltáró, -kifejező és -egyeztető munkája tovább bővül. A vállalaton belüli különböző csoportok érdekei mások, amelyek egyaránt lehetnek párhuzamosak, eltérő irányúak vagy akár ellentétesek is. Eltérő érdeke lehet egy adott ügyben a munkahelyen lakónak, az ingázónak, a kisgyerekeseknek, a szakmunkásnak, a segédmunkásnak, a teljesítmény- és az időbérben dolgozóknak, és számtalan más érdekpárnak az érdekek jellegéből adódóan. De érdekkülönbség lehet abban is, hogy a fogyasztási célú jövedelmeket bérezésre vagy szociális ellátás javítására fordítsák, a normázásban, a munkarendben, a szociális létesítmények támogatásában stb.

Mindezek azt támasztják alá, hogy *a szakszervezeti munkában is természetesnek kell tekinteni a sokféle érdeket.* A munkahelyi demokrácia eredményes működéséhez olyan intézményrendszerre van szükség, amely lehetővé teszi az érdekegyeztetések, kompromisszumok kialakításának feltételét. Az ilyen feltételrendszernek egyik fontos eleme a szakszervezeti mozgalom, a szakszervezeti munka.

A vállalaton belüli munkáltatói és munkavállalói érdekek egyeztetésének *legfontosabb eszköze a kollektív szerződés.* A kollektív szerződések rendszere – a mai megítélés szerint – a jövőben is kiterjedne minden olyan munkatevékenységre, amelyet a munkaviszony keretében végeznek. Ez nem azt jelenti, hogy a kollektív szerződés tartalma nem változik, már eddig is jelentős változások történtek. Korábban a kollektív szerződés csak a jogszabályokban rögzített kérdésekben és keretek között rendelkezhetett. Most a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével minden olyan kérdést szabályozhat, a vállalat sajátosságaihoz igazodva, amelyet a magasabb jogszabályok nem tiltanak, illetve nem sajátítanak ki. A kollektív szerződés (munkaügyi szabályzat) a jövőben is a vállalati vezetés és a szakszervezet között létrejött megállapodás, amely a dolgozók jogait és kötelességeit szabályozza.

Mindezekből láthatjuk, hogy a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése során *a hangsúlyváltozások ellenére sem módosul a szak-*

szervezetek alapvető munkája. A vállalatvezetési rendszerben bekövetkezett változások több tekintetben érintik ugyan az érdekviszonyokat, de az nem csökkenti, sőt növeli a szakszervezetek jelentőségét, szerepét.

Az ifjúsági szövetség érdekérvényesítő feladatai

A Kommunista Ifjúsági Szövetségnek, szervezeteinek fő feladata sikeresen ellátni az ifjúság eszmei, politikai nevelésének mozgalmi tennivalóit. A KISZ tevékenységében kettős jelleg érvényesül. Egyrészt mint a párt ifjúsági szervezete képviseli a párt politikáját, másrészt mint önálló szervezet képviseli és védi a fiatalok sajátos érdekeit.

Napjainkban különösen fontos a KISZ megújítási törekvéseinek érvényre juttatása a munkahelyeken. Az ifjúság nagyobb szerepet kíván vállalni a gazdasági építőmunkában, a műszaki-technikai fejlődés meggyorsításában, a munka hatékonyságának növelésében. A társadalom kötelessége, hogy felhasználja a fiatalok kezdeményezőkészségét, az új iránti fogékonyságát, vállalkozói készségét. Ezt elősegítheti az érdemi érdekképviseleti, -védelmi munka, illetve az ahhoz szükséges feltételek biztosítása.

A KISZ érdekképviseleti, -védelmi tevékenységét *más szervezetekkel együttműködve, munkamegosztásban* végzi. Tevékenysége arra irányul, hogy cselekvően részt vegyen a fiatalokat érintő munka- és életkörülményeket meghatározó döntésekben és érvényesítse az ifjúság érdekeit. Az érdekérvényesítő munka középpontjában a pályakezdő fiatalok munkába való illeszkedésének előmozdítása és a családalapítás, az otthonteremtés elősegítése áll.

Az ifjúsági szövetségnek, szervezeteinek érdekérvényesítését jogszabály biztosítja, amely szerint a KISZ képviselője testületi tagként vagy állandó meghívottként részt vesz az adott munkahely állami, társadalmi és politikai testületeinek és érdekegyeztető fórumainak munkájában. Ezt a keretszabályozást egészíti ki a munkahelyi megállapodások rendszere, amely az adott munkahely sajátosságaihoz, belső tagozódásához, döntési mechanizmusához kapcsolódik. A helyi megállapodásokban rögzíthetik azokat a döntési, egyetértési és véleményezési jogokat, amelyek az adott munkahelyen az ifjúságot érintő termelési, szociálpolitikai, művelődési kérdésekkel kapcsolatosak.

Az új irányítási rendszer fejlesztésével, kibontakozásával a korábbinál is differenciáltabbak lesznek az érdekek, amelyek nemcsak társa-

dalmi rétegként, hanem különböző keresztmetszetben, szakmai területi formában is jelentkeznek. Ezért az ifjúság érdekeinek képviselete más szervezetekkel együttműködve is kifejezésre juthat. A fiatalok érdekei az adott helyen nem választhatók szét a munkavállalói, szakmai vagy lakóhelyi pozícióból származó érdekektől. Ezért indokolt, hogy a szakszervezetekben vagy más társadalmi szerveken, szakmai, tudományos szervezeteken belül *ifjúsági tagozatok* legyenek.

Ami az ifjúsági szervezet és az új vállalatvezetési formák kapcsolatát illeti, abból kell kiindulni, hogy az utóbbiak nem érdekképviseleti szervek, ugyanakkor a vállalati tanács vagy a választott vezetőség ülésein olyan jelentős döntések születnek, amelyek kihatnak, illetve kihathatnak a fiatalok sajátos érdekeire. A jelentős döntések nem hagyhatják figyelmen kívül a különböző érdekeket, de ezt nem a hagyományos módon kell kifejezésre juttatni. A munkahelyi KISZ-szervezet képviselője állandó meghívottként részt vesz az új vállalatvezetési formák testületi ülésein, ami nem jelenti a sajátos érdekek érvényesítését. A vállalati tanácsok, a választott vezetőség tagjai az egész vállalat érdekét figyelembe véve kell hogy részt vegyenek a döntések kialakításában. Ugyanakkor kötelességük, hogy megismerjék az adott kérdés eldöntését befolyásoló különböző részérdekeket. Ehhez a fiatalok érveit, szakismereteit, kezdeményezéseit jól lehet kamatoztatni.

A vállalatok vállalkozói magatartásának, a párt és a társadalmi szervek munkastílusának, módszerének fejlődése felveti az ún. *vállalati négyszög működésének korszerűsítését* is. A tapasztalatok arra utalnak, hogy számos helyen az eredeti funkciótól eltérően döntést hozó és nem koordináló fórumként működnek. Nem kell bizonygatni, hogy az ilyenfajta tevékenység nem áll összhangban az új vállalatirányítási formák bevezetésével, a vállalatok szervezeti és működési szabályzatában rögzített döntési mechanizmussal. Mindez indokolja, hogy – más fórumokhoz hasonlóan – sor kerüljön működésük átgondolására, a mai körülményekhez igazítására.

IX
Társadalom – egyén – állampolgári jogok

Egyén és társadalom

A társadalom egyénekből, emberekből áll. Ez fordítva is igaz: az ember történetének régmúltjában közösségbe, társadalomba egyesült. Ez az egyesülés részben az emberek önkéntes egyesülésével, részben kényszeregyesülésekkel jött létre. A kettő közötti határvonalat nagyon nehéz meghúzni, hiszen az egyed mindig egy konkrét közösség tagjaként születik, és fejlődése során elfogadja ezt a közösséget, neveltetésénél fogva többé-kevésbé azonosul ezzel a közösséggel.

Az emberek közösségbe tömörülése nagyon sokféle alakzatot, viszonyrendszert alakított ki. Így ma az egyén tagja egy szűkebb vagy tágabb családi, rokonsági, tehát vérségi alapon szervezett közösségnek. Tagja egy területileg szervezett együttélés közösségének: egy falunak, városnak vagy egy nagyobb vidék közösségének. Tagja egy nemzetnek vagy nemzetiségnek. A közösséghez való kapcsolat számtalan formája jön létre az ember termelési tevékenysége és a megtermelt javak elosztása terén. Lényegében ennek alapján jönnek létre a társadalmi osztályok és rétegek közösségei. Emberi közösséget teremtő erő nemcsak a termelésben végzett közös tevékenység lehet, hanem a társadalomról vallott nézetek közössége, amely ma többek között a pártokhoz mint politikai közösségekhez való tartozást jelentheti. A mai társadalmakban számtalan egyesület, szervezet léte is közösségeket teremt.

Napjainkban a gyors ütemű technikai fejlődés az egyed társadalmasodását, közösségben való mozgását nagymértékben erősítette. Például a XIX. század második felének tíz hold földdel rendelkező parasztgazdája alapvetően csak családi közösségben és lakóhelyi, falusi közösségben élt. A megtermelt élelmiszer nagy részét maga használta fel, az ehhez szükséges – modern szóval élve – infrastruktúra, környezeti feltétel viszonylag kicsi volt. Az életfeltételek megteremtéséhez

szükséges egyéb javakat a polgári társadalmakra jellemző piaci viszonyokkal, meghatározott mezőgazdasági cikkek eladásával és ipari áruk vételével elégítette ki.

A XX. század második felében a termelési tevékenységben bekövetkezett munkamegosztás olyan mértékű, hogy például cipősarok gyártásából meg lehet élni. De ehhez számtalan kötődés szükséges mindazokhoz az emberekhez, akik más anyagi javakat termelnek. Megváltozik az embernek emberhez való viszonya, az emberi közösséghez való viszonya abban is, hogy egyre több, az élethez szükséges javak, szolgáltatások nem vagy nem kizárólag a piaci viszonyok, áruviszonyok útján szerezhetők be, hanem a társadalmilag megtermelt javak közvetlen elosztásával. Ez különösen a szocialista társadalmakra jellemző, ahol az egyén szociális biztonságának erősítése alapján bizonyos területeken a közvetlen elosztás kiszélesedik, például az egészségügyi ellátás, az oktatás, a művelődés és egyéb területeken. Kisebb mértékben és a magántulajdon szentségének fenntartása mellett hasonló folyamatok a tőkés társadalmakban is megfigyelhetők. Ott az ezzel kapcsolatos viták lényege abban foglalható össze, hogy a termelési eszközök tulajdonával nem rendelkező rétegek a szociális biztonságot adó, a társadalmi egyenlőséget biztosító intézkedésekért harcolnak (lásd: a szociáldemokrácia programjait); a tőkés tulajdonnal rendelkező, az úgynevezett konzervatív politikai erők viszont azt igyekeznek bizonyítani, hogy a szociális jólétet biztosító társadalom elveszti a fejlődés húzóerejét, a magánkezdeményezést, a magánérdekeltséget.

A szociális biztonságot célul tűző, a termelési eszközöket ezért köztulajdonba vevő szocialista társadalmakban is folynak e kérdésről viták. Ahol nem a munka alapján történik az elosztás, például az egészségügy vagy az oktatás, művelődés területén, ott nő az egyedek szociális biztonsága, a társadalmi egyenlőség, de gyengül a munka alapján történő elosztás elvének érvényesülése, elveszhet az egyén érdekeltsége. A viták lényege: az érdekeltségi elemeket megőrző munka szerinti elosztás és az azt többé-kevésbé tagadó, de szociális biztonságot adó megoldások között hol kell ma a határokat meghúzni, mikor kell az egyik vagy a másik megoldást alkalmazni.

Végül is az egyed és a közösség közötti viszony, más szavakkal az egyed társadalmi kötöttsége és az egyén szabadsága, szuverenitása vagy autonómiája közötti viszony mindenkor jellemezte az emberi társadalmakat, az ezzel kapcsolatos viták a társadalmasodás más-más fokán, de újból és újból jelentkeznek. A társadalmi fejlődés során mindig felmerülő ezzel kapcsolatos kommunisztikus elképzelések, a teljes

társadalmi egyenlőséget megvalósítani akaró törekvések ez ideig az igényekhez képest szűkos anyagi javakon és az ehhez szükséges tudati szint hiányán hiúsultak meg. A termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján felépülő szocialista társadalom nyitja meg reálisan először azt a lehetőséget, hogy *az emberi közösség távlati programjává tűzze a társadalmi egyenlőség teljes megvalósítását*, és a termelési eszközök társadalmi tulajdonbavételével megtegye ebbe az irányba az első lépéseket Ezek a lépések nagyban csokkentik, ha nem is szuntetik meg az egyed onállósága és társadalmi függősége közötti ellentmondásokat is

Az állampolgári jogok

Az egyén és a társadalom, az ember és az általa létrehozott kozosség egymáshoz való viszonyának sajátos kérdése az állampolgári jogok problematikája. Az állampolgári jogokon az egyedeknek, az *állam polgárainak az államhoz mint kozhatalmat,* állami típusú hatalmat *gyakorló szervezethez képesti autonómiáját, cselekvési lehetőségét értjük.* Ilyen jogosítvány például az egyesulési és gyulekezési jog, a lelkiismereti és vallásszabadság, a szólás- és sajtószabadság, a személyi szabadságjogok (mint a személyi sérthetetlenség, a magánlakás sérthetetlensége, a levéltitok) és így tovább.

Az elmúlt 10–15 évben az állampolgári jogok iránti érdeklődés különosen a nemzetkozi érintkezésben jelentősen megnövekedett. Ennek az az oka, hogy az 1970-es évek kozepén a vezető tőkés nagyhatalmak fokozták e kérdés körul a szocialista országokkal szembeni politikai támadásaikat. Úgy ítélték meg, hogy ebben a vonatkozásban – különösen a szabadságjogok jogi garanciáinak kimunkálásában – előnyük van a szocialista országokkal szemben, és így politikai előnyt jelent számukra ezt a kérdést napirenden tartani. Ez az oka annak, hogy az elmúlt évek nemzetkozi tanácskozásain szinte állandóan visszatérnek ehhez a kérdéshez és megpróbálnak az úgynevezett emberi jogok élharcosának feltűnni. Propagandájuk során azt a látszatot igyekeznek kelteni, mintha a tőkés társadalmak kényszerítenék ki az állampolgári jogok garanciáit a szocialista országokban. Hogy erre a kérdésre megfelelő választ tudjunk adni, érdemes egy kicsit elidőzni az állampolgári jogok elméletének és jogi szabályozásának történeténél.

Az állampolgári jogok kialakulása és fejlődése

Az állampolgári jogok modern gondolata az európai polgári átalakulás időszakának eszmei és jogi terméke. Kezdetben, *a XVIII. században és a XIX. század első felében* ezeket a jogokat *emberi jogoknak* nevezték. Az emberi jogok elmélete szerint amikor az emberek, az egyedek létrehozták az állam által szervezett társadalmat, akkor az úgynevezett „társadalmi szerződéssel" nem mondtak le minden cselekvési szabadságukról, hanem bizonyos jogokat, cselekvési lehetőségeket az állammal szemben is megtartottak. Ezeket a jogosítványokat nevezték emberi jogoknak. Ezeket a jogokat – e szerint az elmélet szerint – nem az állam adja a polgároknak, hanem azokkal az emberek eleve rendelkeznek, és ebben az értelemben ezek az emberi jogok az állam cselekvésének korlátait, az állam hatalmának korlátait jelentik.

Ha ezt az idealisztikus logikát követjük, akkor olyan, az ember emberi mivoltához tapadó jogokhoz kellene eljutnunk, amelyek fennmaradását, élethez való jogát, megélhetését garantálják. Ha azonban ennek a gondolatnak valóságát mérjük, úgy ezek a kialakult jogok a polgári társadalom, a magántulajdonon nyugvó társadalom egyedének jogaként jelentek meg. Így a XVIII. század elmélete nem az élethez való jogot vagy a megélhetés biztonságát adó jogokat alakította ki, hanem első helyen a tulajdonhoz való jogot. Tulajdonával – hirdeti a felvilágosult irodalom – mindenki szabadon rendelkezhet, le kell bontani a feudális társadalmi rend minden olyan intézményét, szabályát (például az ősiséget), amely a tulajdonnal való rendelkezést korlátozza. Így a magántulajdon szentségének elve az államhatalom elé is korlátokat állít, a társadalom termelésének egész folyamatát az államtól elhatárolt magánszféra, az úgynevezett „civil társadalom" világába utalta.

Ebből logikusan folyt a szerződéses szabadság gondolata, amely azt jelentette, hogy az úgynevezett „civilszférában" az emberek együttműködését nem állami eszközökkel kell biztosítani, szervezni, hanem a magánosok egyenrangú megállapodásával, magánjogi szerződésekkel, amelyek betartása felett az állam, pontosabban az állami bíróság felügyel. A magánszférába utalt társadalmi viszonyokban a szerződési szabadság elve korlátozza az állam cselekvését.

A szerződéses szabadság – e felfogás szerint – minden „civil" szférára alkalmazandó, nemcsak a tulajdonra. Ez alapján hirdették meg a *tanszabadságot* is, ami azt jelentette, hogy mindenki azt tanít és azt tanul, amit akar, az állam a tanítás és tanulás viszonyába nem avatkozhat be, az hatalmának korlátját jelenti.

Az államhoz viszonyított civilszféra, magánjellegű cselekvés *a lelkiismereti és vallásszabadság*, ami azt jelenti, hogy hitbéli kérdésekben minden egyén az állami közhatalomtól függetlenül alakíthatja ki elképzeléseit, és ha ez a hit nem sérti az állam által védett közösségi érdekeket, azt meg is vallhatja, istentiszteletet szervezhet, ilyenekre eljárhat stb. Az egyház mint hitbéli szervezet olyan magánszféra, amelynek viszonyaiba az állam nem avatkozhat be – mondja a klasszikus kapitalizmus hatalomelmélete.

Ilyen módon lehetne folytatni a sort a gyülekezési és egyesülési jogról, a sajtószabadságról, a személyek szabad mozgásszabadságáról és így tovább.

Az emberi jogok ilyen, az államot negatívan korlátozó felfogásán a polgári állam gyakorlata ütötte az első rést. A polgári társadalmak fejlődésével különböző okok miatt az állam fokozatosan beavatkozik azokba a társadalmi viszonyokba is, amelyből az emberi jogok koncepciója alapján az államot kitiltják.

Ennek egyik példája a vallásszabadság felfogása. Az emberi jogok koncepciójában a hitbeli kérdés abba a magánszférába tartozik, ahonnan az államot alkotmányba foglaltan is kitiltották. Ezt azonban Európában sehol nem tudja a polgári társadalom gyakorlata megvalósítani. Az állam szinte mindenütt beavatkozik a vallási, az egyházi viszonyokba. A francia forradalom során az új társadalmi rend korlátozza a feudális osztályerők mellett fellépő katolikus egyház tevékenységét, többek között államilag tiltja meg a francia katolikus egyháznak a pápával való érintkezést. Viszont a monarchia restaurálása során kiegyeznek az egyházzal, és a katolicizmust államvallássá nyilvánítják. Vagyis Franciaországban, de mondhatjuk, egész Európában a konkrét politikai harcok alakították az állam és a vallás egymáshoz való viszonyát. Általánosan jellemző azonban, hogy a pápasággal kötött konkordátumokkal megtörténik a polgári állam és az egyház kiegyezése, ebben az állam különböző jogokkal ruházza fel a vallási szervezeteket, elsősorban a katolikus egyházat. A második világháború előtt Magyarországon például az államhoz való viszony szempontjából különbséget tettek a bevett, az elismert és az el nem ismert egyházak között.

Talán még tanulságosabb a tanszabadság története. A polgári átalakulás idejében ezen a tanulási viszonyokból az állam eltiltását értették. Ez az elmélet ugyanakkor nem tudta megakadályozni a XIX. század közepétől az állami beavatkozás növekedését. A technikai fejlődés műveltebb munkást igényelt, ezt nem lehetett a szerződéses szabadság elve alapján vagy a szakmunkást képző tőkés szabad belátása alapján

megoldani. Az állam fokozatosan beavatkozik a művelődési viszonyokba, például állami elemi iskolák szervezésével, a magániskolák állami felügyeletével, a tanoncképzés állami szabályozásával, a művelődési intézmények (például múzeumok, könyvtárak) állami fenntartásával vagy támogatásával. Úgy, hogy ma már nemcsak a szocialista államokban, de néhány tőkés társadalomban is beszélni kezdenek a művelődési jogról, amely már nem elutasítást, hanem pozitív cselekvést kíván az államtól.

Többek között ennek következtében az emberi jogok elméletében jelentős fordulat állt be *a XIX. század második felében.* Míg a felvilágosodás az államhatalom korlátozásában, az államtól elhatárolt „civilszféra" alkotmányba foglalásában látta az emberi jogok értelmét, lényegét, addig az új elmélet *a jogi normák felé fordult,* és azt állította, hogy az állampolgári jogokon az állam által a jogi normákban, törvényekben, jogszabályokban biztosított cselekvési szabadságot kell érteni.

És ez a fordulat vetette felszínre az emberi jogok helyébe az állampolgári jogok elnevezését is. A változás lényege mégsem az elnevezés, hanem egyrészt a jogok állami akarathoz kötése (a jog az, amit az állam ad, tehát nem az állam korlátozása) és a jogoknak a jog világába való száműzése.

Az állampolgári jogok megközelítésének eljogiasítása ellen lép fel a munkásmozgalom is. Marx a munkásmozgalom feladatává tette az állampolgári jogokért való küzdelmet azért, mert a polgári társadalom feltételei között ezeknek a jogoknak érvényesülése kedvező a munkások osztállyá szerveződése, a munkásmozgalom politikai céljainak elérése érdekében (például, hogy van-e gyülekezési, egyesülési, sajtószabadság stb.). Ugyanakkor elhatárolta magát minden olyan áramlattól, amely szerint a jogok következetes megvalósítása automatikusan vezeti át a társadalmat polgári korszakából szocialista korszakába.

Más oldalról Marx elutasította a jogoknak csupán csak a jogi normák világából való megközelítését is. Bizonyította, hogy például a jog eszközeivel hiába korlátozott az állami beavatkozás a sajtó viszonyaiba, a tőkés társadalomban mégsem lehet igazi sajtószabadság, mert lapokat az indíthat és tarthat fenn, akinek ehhez pénze van, nyomdákhoz jut, papírkészletekkel rendelkezik. Hiába biztosítják a gyülekezési jogot jogilag, ha például a munkásoknak nincs pénzük termeket bérelni és így tovább.

Ebben a bírálatban a jogoknak egy harmadik megközelítése bontakozik ki. Míg tehát az emberi jogok az állam hatalmának korlátozásában, a jogi megközelítés a jogi normák által biztosított cselekvési sza-

badságban, *a marxi kritikai megközelítés* pedig az államtól is elvonatkoztatott, *a társadalom teljességében* kereste a jogok lényegét.

Ez utóbbi meghatározó jelentőségű volt a munkásmozgalom egész fejlődése során, egészen napjainkban elhúzódik, és jórészt ma is meghatározza a szocialista országok alkotmányainak szabályait is.

Ezek az alkotmányok a jogokat jórészt mint a társadalom teljes mozgásában megvalósuló cselekvési szabadságot határozzák meg, tehát a marxi kritikai felfogáson nyugszanak. Ezt az álláspontot tükrözi a magyar alkotmány, az 1949. évi XX. törvény is, amikor deklarálja ezeket a jogokat, társadalmi tényként fogalmazza meg ezeknek a jogoknak létét. Az 1950-es évek közepéig a szocialista alkotmányok jellegzetessége, hogy ezeket a jogokat az állam által garantált jogokként fogta fel, tehát nem az állami akaraton kívüli tényezőből vezette le a jogokat, mint az emberi jogok koncepciója tette.

Az 1950-es évek közepe után megjelenő, létrejövő szocialista alkotmányokban fordulat észlelhető. Ezek az alkotmányok – így az 1977. évi szovjet alkotmány is – társadalmi tényként, a szocializmus velejárójaként fogalmazzák az állampolgárok jogait, és kinyilvánítják, hogy ezek a jogok minden állampolgárt megilletnek, és ezeket az államnak is tiszteletben kell tartania. Ezzel együtt szélesednek az állampolgárok jogai és olyan, a társadalom javát szolgáló célkitűzések is a szabályozás korébe kerülnek, amelyek az állam feladataként fogalmazhatók meg.

A szocialista állampolgári jogok felfogásában bekovetkezett változás nem jelenti az emberi jogok előbb ismertetett koncepciójának elfogadását. A marxista–leninista hatalomelmélet mindig világos *különbséget tett a politikai hatalom és az államhatalom között.* Az állam útján gyakorolt hatalom a politikai hatalom része, de nem azonos azzal. A politikai hatalom osztályok, társadalmi rétegek, az ezt kifejező politikai áramlatok, erőviszonyok terméke, amely a dontésekben játszott konkrét szerepkörökben, a döntések meghozatalában jelenik meg. A politikai hatalom gyakorlásában az erőviszonyoknak megfelelően részt vesznek pártok, érdekképviseleti szervek, gazdasági erőcsoportok és így tovább.

A politikai hatalom és az államhatalom fogalmi elkülönítése az állampolgári jogok felfogására is hatást gyakorol. Marx egyértelműen állapítja meg, hogy a politikai hatalom az osztályerőviszonyok terméke, amelyet jogi eszközök nem korlátozhatnak, csak annyiban, amennyiben az állam is része a politikai hatalomnak Hiszen magát a jogot is ezek a társadalmi erőviszonyok hozzák létre. A politikai hatalomhoz képest tehát nincsenek állampolgári jogok, legfeljebb olyan eszmények, amelye-

ket a különböző politikai áramlatok ideológiailag vallanak. Ehhez képest – tehetjük hozzá – az államhatalom elé lehet jogi korlátokat is állítani, többek között az állampolgárok jogainak alkotmányban történő szabályozásával is.

Az állampolgári jogok elmélete nem öröktől fogva való. A társadalom fejlődésének egy meghatározott – általunk is vázolt – szakaszán jöttek létre, és a társadalom fejlődésével jelentősen változott elméletük. Amikor a kapitalista világ ma a szocialista országoktól az állampolgári jogokat számon akarja kérni, a döntő kérdés az, hogy milyen értelemben kívánnak ezekről a jogokról szólni. Csak a jogi szabályozás garanciáit keresik, vagy a társadalom gyakorlatában érvényesülő tényeket kívánják kutatni, avagy az ember szociális biztonságát garantáló társadalmi tényeket kívánják vizsgálni. Az eredmény nem ugyanaz. A polgári megközelítés általában a jogi normák vizsgálatára akarja leszűkíteni a szemléletet. És ez nem véletlen. Fő oka, hogy a polgári társadalom megelégszik a jogi garanciák törvénybe iktatásával, és jóval kisebb mértékben vizsgálja ezek tényleges megvalósulását. Azért sem véletlen, mert a szocialista hatalomelmélet és gyakorlat ezt az oldalt hosszú ideig elhanyagolta, mert úgy gondolta, hogy az állam osztálytartalmának változása, a munkásosztály hatalma és ennek állami formáinak társadalmi ellenőrzöttsége feleslegessé teszi az államhatalom korlátainak többek között az állampolgári jogok útján való meghatározását. Az 1950-es években a hatalom által elkövetett hibák, az államhatalomnak a társadalomtól való elkülönülése, bürokratikus vonásai, a törvénytelen koncepciós perek rádöbbentették a szocialista társadalmat arra, hogy az állam fennmaradása, léte következtében van létjogosultsága az állami hatalom korlátai keresésének. Ebben szerepe van az állampolgári jogoknak is, és e téren szükség van a jogi eszközökkel megfogalmazott, az állami szervezet tevékenységét korlátozó jogi garanciákra is.

Az állampolgári jogok szabályozása

Az állampolgári jogoknak három csoportját szokás megkülönböztetni:
- az állampolgárok egyenjogúsága;
- a szabadságjogok;
- a gazdasági, szociális, kulturális jogok.

Az állampolgárok egyenjogúsága.

Az egyenjogúság fogalmilag az állam előtti egyenlőséget jelenti, vagy fordítva, az állampolgárok egyenjogúságát vagy jogegyenlőségét (ezek

szinonim fogalmak) az állam nem sértheti meg. Ennek megfelelően az állam az állampolgárok között nem tehet különbséget különösen nemek szerint, nemzetiségek szerint, vallási hovatartozás szerint, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Az állam előtti egyenlőségnek mint alkotmányos elvnek érvényesülnie kell mind a jogszabályok alkotásánál, mind azok alkalmazásánál.

Az egyenjogúság *nem azonos a társadalmi egyenlőséggel.* Az utóbbi azt foglalja magába, hogy minden egyén a társadalomban ugyanazt a helyet foglalja el. A szocializmus a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételével jelentős lépést tett a társadalmi egyenlőség felé. E felé tett lépés a szociális biztonságot adó, nem munka szerinti elosztás is (például az egészségügy terén vagy az iskoláztatás terén), de ma még nem tudja a teljes társadalmi egyenlőséget megvalósítani. A munka szerinti (nem a szükségletek szerinti) elosztás maga is társadalmi egyenlőtlenséget jelent.

A szocialista társadalmak ugyanakkor megvalósítják a jogegyenlőséget, azaz az állam előtt minden állampolgárt egyenlőnek tekintenek, egyforma jogokkal ruháznak fel.

A szabadságjogok

Az emberi jogok koncepciója kizárólag szabadságjogokat ismert. Ez következett abból, hogy az ember szabad cselekvését kívánta megvédeni az állami beavatkozástól, vagy másképpen fogalmazva, az egyén vagy embercsoportok autonómiáját kívánta megvédeni az állami hatalommal szemben. Hosszú ideig állampolgári jogok alatt csak szabadságjogokat értettek, és ezt egészítették ki az állampolgári egyenjogúság elvével.

A legfontosabb szabadságjogokat két nagy csoportba szokás sorolni.

1. Az úgynevezett *politikai* vagy más szóval kollektív szabadságjogok.

a) A lelkiismereti és vallásszabadság, amely a vallási hit kialakításának és annak megvallásának szabadságát jelenti. A polgári elmélet ezt a szabadságot csak az állam cselekvéséhez képest vizsgálta, a társadalom másfajta mozgásához képest nem. A polgári társadalom gyakorlata pedig különböző társadalmi, politikai okok miatt a vallási, egyházi viszonyokat az államhoz viszonyítottan sem tudta magánszféraként megtartani. A XIX. század második felében létrejövő állam és az egyház közötti megállapodások kompromisszumokkal végződtek, amelyben az egyház – főleg a katolikus egyház – feladta a polgári állammal

szembeni oppozícióját, és cserébe jelentős állami előnyökben részesült, feudális jellegű jogosítványait megtarthatta vagy ismét megkapta (például képviselői a főrendiház tagjai, államvallássá vált stb.).

A szocialista államok – így Magyarország is – elválasztja az államot az egyháztól, ami azt jelenti, hogy az egyházak csak a vallásos hittel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozhatnak, ugyanakkor az egyházak jogi személyek, vagyonnal rendelkezhetnek, az állam törvényben meghatározott keretek között felügyeletet gyakorol az egyházak működése felett. A magyar állam igyekszik megvalósítani azt az elvet, hogy a vallás és annak szervei, az egyházak az államhoz képest magánügyet jelentenek. Más kérdés az egyházak és politikai szervezetek egymáshoz való viszonya. Ezen a téren a felszabadulás óta nagyon sok változás történt napjainkig, amíg kialakult az a platform, amely az egyházakkal való együttműködést, sokszor közös cselekvést is lehetővé teszi.

b) Jelentős politikai szabadságjognak fogják fel az *egyesülési és gyülekezési jogot.*

Az egyesülési jognak ugyancsak az a lényege, hogy az állampolgároknak joguk van állandó egyesületeket, társadalmi szervezeteket létrehozni. Ha azok a jogi feltételeknek megfelelnek, az állam nem akadályozhatja meg sem létrejöttüket, sem működésüket. Az egyesületek felett az állami szervek felügyeletet gyakorolnak, de életükbe csak akkor avatkozhatnak be, ha az egyesület törvényellenesen, alapszabályellenesen tevékenykedik, vagy pénzgazdálkodásában nem tartja be az előírásokat. A nagy, országos jelentőségű társadalmi szervek (például a szakszervezetek, a KISZ, a népfront stb.) felett az állam ilyen felügyeletet nem gyakorolhat, természetes azonban, hogy ezek a nagy tömegszervezetek, -mozgalmak sem állnak törvényen kívül, a jogi normák betartása rájuk is kötelező.

A gyülekezési jog Magyarországon szabad. Az állam bejelentési vagy engedélyezési eljárást csak akkor írhat elő, ha a gyűlés közterületen történik (utcán, tereken stb.), vagy nem nyilvános társadalmi szerv, egyesület hívta össze. A társadalmi szervek és a bejegyzett egyesületek nem közterületen szabadon tarthatnak gyűléseket.

A politikai hatalom gyakorlása szempontjából sem lényegtelen, hogy a társadalomban milyen szervek működnek. A párt politikájának része, hogy ezzel kapcsolatosan is kialakítja a maga álláspontját, és politikai eszközökkel harcol azok megvalósításáért. Az állami közhatalmat azonban kötik az egyesülési jog jogi előírásai, hatalma, kényszerítő beavatkozása csak a jogban meghatározott keretekre terjed ki.

c) Jelentős politikai szabadságjog *a gondolatközlés szabadsága,*

amely sajtószabadságként vagy szólásszabadságként fogalmazódik meg

A szólásszabadság határait a Buntető Törvénykonyv és a Polgári Törvénykonyv határozza meg Ezek a törvények mondják ki, hogy milyen vélemény nyilvános terjesztése tilos (például izgatás, becsületsértés stb)

Súlyánál fogva jelentősebb a sajtószabadság Ez is azt jelenti, hogy sajtóorgánumot szabadon lehet indítani, és ezzel kapcsolatosan az állami szervek – elsősorban a Tájékoztatási Hivatal – állami típusú beavatkozást csak akkor eszkozolhetnek, ha a torvények erre felhatalmazzák Ilyen felhatalmazás elsősorban a sajtóengedélyezésnél van Ezenkívul a sajtótermék íróját, kiadóját a Buntető Torvénykonyvben meghatározott esetben buntetőjogilag is felelősségre lehet vonni (sajtó útján elkovetett bűntettek)

A sajtótorvény lehetővé teszi, hogy bárki, akinek jogát a sajtó megsérti, bírósághoz fordulhat a sajtóban történő helyreigazítás elrendeléséért vagy kártérítésert

2 A szabadságjogok kulon csoportja az úgynevezett *személyi szabadságjogok*

a) Ilyenek a *személyi sérthetetlenség,* ami azt jelenti, hogy szabad mozgásában senkit sem lehet korlátozni (például előzetes letartóztatásba helyezni), csak ha a cselekvést a cselekmény bekovetkezése előtt jogszabály buntetni rendelt Ilyen rendelkezést viszont csak torvényben vagy torvényerejű rendeletben lehet kimondani Szabadságvesztő buntetést csak bíróság mondhat ki

b) Személyi szabadságjog *a lakóhely megválasztásának szabadsága és a magánlakás sérthetetlensége* Magánlakásba behatolni csak a tulajdonos engedélyével szabad Ez a hatóságokra, a rendőrségre is vonatkozik, kivéve, ha erre ugyészi engedélyt kap (házkutatási parancs)

c) A személyi szabadságjogok csoportjába tartozik a *levéltitok sérthetetlensége* Ez azt jelenti, hogy a hírkozlés titkossága garantált nemcsak a levelezésben, hanem a távíratban, a telefonbeszélgetések során is Ezt a titkot állami hatóságok csak bűncselekmények felderítése érdekében és csak ugyészi jóváhagyás mellett fedhetik fel

A jogi normákban még számtalan olyan előírás van, amelyek az állami szervek cselekvését korlátozzák Ilyen például a személyi tulajdonhoz való jog, hiszen a jogszabályok csak kozérdekből és csak ellenszolgáltatás fejében engedik meg például ingatlanok kisajátítását Ilyen államot korlátozó normák esetén még tovább lehetne sorolni a sza-

badságjogok körét, de általában a fenti szabadságjogokat tartják a legfontosabbaknak.

Gazdasági, szociális, kulturális jogok

Ezek a jogok sajátos helyet foglalnak el az állampolgári jogok rendszerében. Az emberi jogok sorából ezek a jogok teljesen hiányoztak, hiszen ezekre a jogokra az a jellemző, hogy megvalósításukhoz az államnak pozitív cselekvést kell vállalnia.

Ilyen jogok *a munkához való jog, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazás joga, a pihenéshez és üdüléshez való jog, a társadalombiztosításhoz való jog, az egészségvédelem joga, a művelődéshez való jog, a szociális biztonsághoz való jog* és így tovább.

Ezek a jogok a munkásosztály harcának eredményeként kerültek be az állampolgári jogok közé a XIX. század második felétől napjainkig. A polgári elméletek hosszú ideig éppen a tulajdonhoz való jog, a szerződéses szabadság, a gazdálkodás civil jellegének védelme címén tagadták ezek állampolgári jogként való elfogadhatóságát. Ennek ellenére a polgári társadalmak rákényszerültek az ilyen viszonyok jogi szabályozására is. Például a munkaszerződés szabadságát hirdette a klaszszikus polgári társadalom, és nem engedte meg, hogy ezzel kapcsolatban az állam kötelező jogi előírásokat adjon. De a XIX. század második felétől már a jogban is megjelenik a nyolcórás munkaidő, a nők és a fiatalok munkavédelme, állami szabályok keletkeznek az elemi iskoláztatásra és a tanoncképzésre, később az államilag szervezett társadalombiztosításra és így tovább.

Ezeket azonban hosszú ideig „jogi tényekként" és nem az állam által garantálni köteles jogokként fogták fel. A munkásmozgalom politikai eredménye az is, hogy egyes országokban, ott, ahol ehhez a munkásmozgalom elég erős volt, alkotmányba is vették az ilyen jogokat. Ilyen például a weimari alkotmány vagy az 1946-os olasz, illetve francia alkotmány is. A polgári alkotmányokból ennek ellenére az ilyen típusú jogok általában ma is hiányoznak.

A szocialista alkotmányok viszont az alkotmányba foglalt állampolgári jogok élére ezeket a jogokat állítják, mert ezek az élet megteremtéséhez és fenntartásához a legjelentősebb jogosítványok. Első helyre ezeket a jogokat állítjuk azért is, mert ez előfeltétele a szabadságjogok tényleges gyakorlásának is. Csak az az ember képes a társadalom ügyeinek intézésében, a politikai jogok gyakorlásában részt venni, aki szociális biztonságban él, aki megfelelően kulturált. Ebben az értelem-

ben a gazdasági, szociális és kulturális jogok a politikai szabadságjogok gyakorlásának előfeltételét is jelentik.

A fent leírt fejlődés oka annak is, hogy ezen a területen a szocialista alkotmányok fölényben vannak a polgári társadalmak alkotmányaival szemben. A kapitalista társadalomban a szociális biztonság és jólét elsődlegesen a magántulajdonon nyugvó gazdálkodás eredményeként jöhet létre, ebben a társadalomban az állam, helyzeténél fogva, végső soron nem tudja állami eszközökkel azokat garantálni. A szocialista társadalmak és alkotmányok az állam eszközeivel is biztosítani akarják az egyed, az egész társadalom megélhetését és kultúrájának állandó növekedését.

Az ilyen jogokat nehéz pontosan felsorolni, mert az újabb szocialista alkotmányok meghatározni igyekeznek azokat a társadalmi célokat is, amelyeket az állam útján is elérni kíván. Így kerültek be például az 1977. évi szovjet alkotmányba a külpolitikai célok vagy a lakáshoz való jog, amelyek – ha az állampolgár oldaláról közelítjük meg a témát – állampolgári jogként is elfogadhatók.

X
Közélet és nyilvánosság

A közgondolkodás alakulása a szocialista fejlődés utóbbi évtizedeiben jól érzékelhetően a társadalomirányítás különböző intézményei és a társadalom különböző rétegei, csoportjai, általában a társadalom tagjai között meglévő kapcsolatok egyre növekvőbb fontosságú minőségi elemévé válik. Ez egyenes következménye annak, hogy a fejlődés különböző időszakaiban a társadalom más-más csoportjai által megfogalmazott vélemények egymástól – különböző objektív fejlődési feltételek folytán – eltérő funkciót töltenek be, eltérő mértékben segítik vagy gátolják a társadalmi haladást biztosító fejlődési folyamatokat.

A szocialista forradalom győzelmét követő társadalmi-gazdasági fejlődési feltételek nem kedveztek olyan törekvéseknek, amelyek meglévő, a fejlődés alapját képező célokkal, a lehetséges fejlődési irányokkal összefüggő különböző véleményekkel kapcsolatos mélyebb elemzésekre irányultak volna. Így a forradalmi átalakulás időszakában a párt saját politikájának vezető szerepére vonatkozó, illetve annak érvényesüléséből fakadó követelményének a megfogalmazásakor az adott konkrét történelmi feltételek között nem támaszkodhatott elsődlegesen a társadalomban megfogalmazódó véleményekre, a közvéleményre. A forradalmi folyamatban szükségéppen új feltételek teremtődnek a társadalmi-politikai cselekvés számára. A forradalom mindig új értékeket is teremt, s mindezek új típusú közvélemény kialakulásához vezetnek. Ez azonban történelmileg is hosszabb folyamat (nem néhány hónapot s általában nem is néhány évet fog át, hanem ennél nagyobb időszakot). A forradalmi folyamat feltételei között ezért a társadalmi fejlődés szempontjából a közvéleménynek azok az elemei meghatározóak, amelyek maguk is forradalmi jellegűek, vagy a forradalmi folyamat győzelmét segítik.

A szocialista építés jelentősebb fordulópontjainak társadalmi-történeti feltételei sajátosan befolyásolják a pártnak a közvéleményhez való viszonyát, a nyilvánosságnak a társadalomirányítási folyamatokban ját-

szott szerepét. A mezőgazdaság szocialista átszervezése például kétségtelenül történelmi jelentőségű minőségi változás a tulajdonviszonyokban és a társadalom osztályszerkezetének alakulásában, s jelentősen hozzájárult a mezőgazdasági termelés – ezen keresztül az egész gazdaság és az életszínvonal – dinamikus fejlődéséhez. Az ötvenes, hatvanas évek fordulópontján azonban a termelőszövetkezetek átszervezése korántsem találkozott osztatlan elismeréssel a parasztság körében. Ebben a társadalmi helyzetben a parasztságon belül meglévő vélemények nem a szocialista átszervezés tényére, hanem a megvalósítás módjára vonatkozó döntések kialakításakor kerültek mérlegelésre.

Számos más példát lehet találni ilyen jellegű helyzetre a szocialista építés újabb fejlődési szakaszaiból is (az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése, a nyolcvanas évek új szervezési formái stb.). Számunkra itt most azonban nem az egyes történelmi helyzetek mélyebb elemzése lényeges, hanem az ezekből fakadó általánosabb jellegű tapasztalat: más-más történelmi körülmények között eltérő módon alakul a társadalomirányítás intézményei és a társadalmi csoportok véleménye közötti viszony.

A szocialista társadalom tulajdonviszonyainak és politikai berendezkedésének lényegéből következik, hogy a társadalomirányításnak messzemenően támaszkodnia kell a társadalom tagjainak politikai aktivitására, s ennek során törekednie kell a különböző csoportokban megfogalmazódó vélemények megismerésére és figyelembevételére. A különböző történelmi feltételek mellett azonban ez a követelmény részben eltérő irányítási gyakorlatot eredményez. Ezért nem lehet absztrakt, „minden helyzetre érvényes" elvek alapján megítélni a nyilvánosság helyét a politikai rendszerben, ami a szocialista fejlődés különböző szakaszaiban szükségképpen változik.

A fejlődés mai feltételei mellett továbbra is érvényben vannak a szocialista politikai berendezkedés alapvető elvei: a szocialista társadalomirányítás nem a társadalom tagjai nélkül, hanem éppen ellenkezőleg, azok mind kiterjedtebb bevonásával, *az irányítási gyakorlat demokratizálásával* törekszik a társadalmi fejlődés alapvető céljainak megfogalmazására, az ezeket szolgáló döntések kialakítására és megvalósítására. Napjainkban azonban változnia kell az ezt szolgáló politikai döntésmechanizmus gyakorlatának: a nyilvánosság különböző elemeinek fokozottabb figyelembevétele, döntési folyamatokat alakító-befolyásoló szerepének erősítése a politikai élet demokratizmusa továbbfejlesztésének egyik alapvető eszközévé válik.

A továbbfejlesztés alapvető forrását a hazánkban végbement társadalmi-gazdasági változásokban találjuk meg, mindenekelőtt a társadalomszerkezet és az érdekviszonyok átalakulásában.

A magyar társadalom szerkezete napjainkban minőségileg különbözik a néhány évtizeddel ezelőtti helyzettől. Jelentősen előrehaladtunk az osztálykülönbségek lépülésében: a parasztság helyzetét, termelésben elfoglalt helyét, életkörülményeit tekintve erőteljesen közeledett a munkásosztályhoz; a munkásosztályon belül a gazdasági-technikai fejlődés következtében újfajta különbségek keletkeztek; új típusú, belsőleg erősen rétegzett, létszámában is jelentős szocialista értelmiség jött létre. A társadalom nagy csoportjai – osztályai és rétegei – közötti egyenlőtlenségek nagymértékben csökkentek, s megnőtt az egyes csoportokon belüli egyenlőtlenségek szerepe. Alapjaiban átalakultak a műveltségi-iskolázottsági viszonyok: jelentősen emelkedett a lakosság általános képzettségének a szintje, és csökkentek a társadalom különböző csoportjai közötti képzettségi különbségek.

Ez az átrétegződési folyamat az érdekviszonyok változásait is eredményezte. Teljesen megszűnt a szocialista társadalom korai fejlődési szakaszára jellemző érdekek egy része (például a magántulajdonosi paraszti gazdálkodás érdekviszonyai), az érdekek új típusú differenciálódása vált jellemzővé. Változott a szocialista társadalom különböző csoportjainak érdekei között fennálló viszony is: ezeknek az érdekeknek a természete lehetővé teszi egyidejű érvényesítésüket, ezzel együtt *megnőtt az érdekek egyeztetésének s ezen keresztüli szintézisének a jelentősége.*

Mindennek eredményeképpen *változtak a közéleti aktivitás feltételei.* A társadalom tagjainak egyre nagyobb része rendelkezik azzal a képzettséggel, amely segít eligazodni a fejlődés folyamataiban, a közéletben, ugyanakkor fel is kelti az igényt az azokban való részvételre. Erősödik a társadalom irányítási folyamatairól való megfelelő tájékozottság igénye is, annál is inkább, miután e tájékozottság a közéletben való aktív részvétel nélkülözhetetlen feltétele.

Az MSZMP XIII. kongresszusa állást foglalt a párt és az állam osztályjellege mellett. A társadalom mélyreható átrétegződési folyamataiból fakadó politikai következmények is megfogalmazásra kerülnek. Ezt tükrözi a szervezeti szabályzat elfogadott módosítása is: „A Magyar Szocialista Munkáspárt kommunista párt, a munkásosztály forradalmi élcsapata, a dolgozó nép pártja . . ." A dolgozó nép pártja kifejezés azt fogalmazza meg, hogy a szocialista építés mai szakaszában a társadalom minden csoportjának érdekei a szocialista viszonyok erősítését

igénylik, s a párt vezető szerepének gyakorlásakor a társadalom valamennyi osztálya és réteg érdekeinek egyeztetésére és érvényesítésére törekszik.

A magát a munkásosztály forradalmi élcsapatként és a dolgozó nép pártjaként meghatározó párt politikájában hangsúlyozott követelménynyé válik a nyilvánosság, ezen belül a közvélemény új típusú „kezelése". A közvélemény nem egyedüli, de egyik kifejezője a társadalom egyes csoportjai, rétegei között fennálló helyzet- és érdekkülönbségeknek. Megfelelő ismeretével mód nyílik politikai tapasztalatok gyűjtésére a párt politikájának gyakorlati érvényesüléséről, e politika társadalmi fogadtatásáról. E tapasztalatok nemcsak információkat biztosítanak, hanem egyúttal ösztönöznek is a pártpolitika továbbreformálására.

A közvélemény visszacsatoló funkciója természetesen a politikai döntési rendszer valamennyi intézményénél, szervezeténél jelentkezik. Az államirányítás központi és területi szervei tevékenysége demokratizmusának lényeges mozzanata, hogy mennyire törekszenek arra, hogy döntéseikről megismerjék a társadalom tagjai által megfogalmazott értékítéleteket, véleményeket.

A társadalom politikai irányításának hatékonysága, a politikai jellegű feszültségek megelőzése és a társadalmi konfliktusok feloldása feltételezi annak pontos ismeretét, hogy milyenek a különböző szintű irányító szervek tevékenységének tényleges politikai következményei. Az elmúlt évtizedek társadalomirányítási gyakorlata alapján eredményesen oldotta meg a társadalom különböző csoportjai által megfogalmazott érdekek figyelembevételét és egyeztetését, így az irányítási gyakorlatnak sikerült közmegegyezést teremtenie a legfontosabb társadalmi célok kitűzésében és végrehajtásának módjában. A közmegegyezés azonban nem mechanikus véleményazonosság, hanem aktív, alkotó párbeszéd, „társadalmi tapasztalatcsere" eredménye. E tapasztalatcsere a közvélemény aktív döntésformáló szerepét feltételezi.

Az irányítás hatékonyságának nélkülözhetetlen feltétele a döntések tudományos előkészítése, megalapozása. Túlzott egyoldalúság lenne azonban azt feltételezni, hogy kizárólag a tudományos ismeretek alkalmazásával megoldható a különböző érdekek egyeztetése a döntési gyakorlatban. A tudomány a társadalomra vonatkozó ismereteknek csak egyik forrása, másik forrása az élő politikai tapasztalat.

A közélet demokratizmusa, a közéleti aktivitás a társadalmi nyilvánosság következménye és feltétele. Következménye, amennyiben a közélet demokratizmusának fogyatékosságai, az aktivitás hiánya vagy alacsony foka egyúttal korlátozza a nyilvánosság fejlődését is, és for-

dítva: fejlett közélet széles társadalmi nyilvánosságot eredményez. Feltétele, amennyiben a nyilvánosság fejlődése nélkül az állampolgárok közéleti aktivitásának mértéke sem emelhető magasabb szintre, s megfelelő aktivitás nélkul a közélet demokratizmusa sem fejlődhet.

Az eddigiekben tobbszor is utalás történt a „nyilvánosság", a „társadalmi nyilvánosság" fogalmaira, a további mondanivalónak egyértelmű értelmezéséhez célszerű e fogalmak használatának rovid áttekintése.

A nyilvánosság

A nyilvánosság kifejezést a koznapi gondolkodás és a politikai-politikatudományi megkozelítések egyaránt használják, bár egymástól némileg eltérő értelemben Köznapi szóhasználatban a nyilvánosság kifejezés elsősorban a politikai irányítási folyamatok, a politikai dontések nyitottságához, az ezekről való tájékoztatás és tájékoztatási lehetőségekhez kapcsolódik. A politikai-politikatudományi gondolkodás megtartja a fogalomnak ezt az értelmét is, de jellemzően szélesebb megközelítésben tárgyalja A „nyilvánosság" vagy a „társadalmi nyilvánosság" azoknak az intézményeknek és folyamatoknak a rendszerét jeloli, amelyek *a politikai irányítás információs-ellenőrző-visszacsatoló funkcióját* reprezentálja. A nyilvánosság így

– egyrészt az információáramlás nyitottságának a mértékére utal a politikai rendszerben,

– másrészt azokat az intézményeket jelöli, amelyek az állampolgárok kulonbozó csoportjai politikai véleményformálódásának a kereteiként szolgálnak, biztosítva az érintettek kozotti információ- és tapasztalatcserét,

– harmadrészt a kulonbozó szintű dontési kozpontok kozotti, valamint a politikai dontési szféra és az állampolgárok kozotti folyamatos információáramlás, információ-visszacsatolás eszkoz- és intézményrendszerét testesíti meg (elsősorban az érdekképviselet céljából)

Ez a rovid áttekintés is érzékelteti, hogy a nyilvánosság koznapi értelmezése sokkal inkább csak a tényleges folyamatok minősítését, mintsem tartalmi jellemzését teszi lehetővé

A politikai irányítás információs-ellenőrző-visszacsatoló funkcióját reprezentáló nyilvánosság osszetett intézmények és folyamatok rendszere Olyan elemekből áll, mint a kozvélemény, a tomegkommunikáció, az állampolgárok társadalmi-érdekképviselő szervezetei, a politikai szervezetek információáramlással és -feldolgozással foglalkozó intéz-

ményei és eszközei és így tovább. Ezek közül jelen keretek között a közvéleménnyel, illetve a közvélemény és a tömegkommunikációs eszközök közötti kapcsolatokkal foglalkozunk.

A közvélemény

A közvélemény a legáltalánosabban elfogadott definíciók szerint a társadalmi tudat olyan sajátos kifejeződési formája, amely egy társadalmi jelenséget, problémát értékel, sőt értékeli magát a társadalmi tudatot, illetve annak különböző kifejeződési formáit, intézményeit is. Nem tekinthető azonban minden nyilvánosan megfogalmazott vélemény közvéleménynek. Nem tekinthetjük annak sem a politikai döntési rendszer képviselőinek nyilvános nyilatkozatait, sem a tömegtájékoztatási eszközök által közvetített állásfoglalásokat, „hivatalos" nézeteket sem. Ezek jelentősen befolyásolják a közvélemény alakulását, attól azonban – mint a társadalom politikai nyilvánosságának más kifejeződései, elemei – különböznek.

A közvélemény *társadalmi funkcióit* ma leginkább az alábbiakban foglalhatjuk össze (Kulcsár Kálmán: Szociológia. Kossuth Könyvkiadó 1984. alapján):

– expresszív funkció: a közvélemény mindig állást foglal, értékel, így bizonyos mértékig ellenőrzi a társadalom intézményeinek a működését;

– konzultatív funkció: a közvéleményt a döntéshozók – ismereteik határai között – mintegy megfontolásra érdemes „tanácsként" kezelik;

– direktív funkció: véleménynyilvánítás-alternatívák közötti választás útján (például a képviseleti szervekbe történő választások során);

– szabályozó funkció: részvétel az emberi magatartások irányításában (közvetlenül a vélemények befolyásoló jellegénél fogva, illetve áttételesen, a véleményekben megnyilvánuló értékelés meglévő magatartásszabályokat erősítő vagy gyengítő jellegéből fakadóan).

A közvélemény korántsem homogén, hanem belsőleg erősen strukturált, ami értelmezésének eltérő lehetőségeit is magában hordozza.

A közvélemény-kutatások számára a közvélemény a statisztikai átlag véleményét jelenti. Ez az „átlagvélemény" számszerűen vagy minőségi összefüggésekben ugyan kifejezhető, de jelentős fogyatékossága, hogy nem tudja visszaadni a közvélemény tényleges belső struktúráltságát.

Másik lehetséges értelmezés az, hogy a közvélemény a többségi véleménnyel azonos. Ez a felfogás elismeri a vélemények differenciáltsá-

gát, a fogalom részének azonban csak a társadalom egy részének véleményét tekinti. E felfogás előnye, hogy világosan meghatározza, hogy a társadalomban megfogalmazódó vélemények közül melyiket tartja a maga számára meghatározónak. Hátránya viszont, hogy nem tudja megfelelően elhelyezni a politikai rendszerben a kisebbségi véleményeket, s nem tud megfelelően számolni azzal sem, hogy a társadalmi haladás szükségleteit az esetek egy részében elsőként kisebbségi vélemények fogalmazzák meg.

A közvéleménynek mint politikai fogalomnak a legteljesebb felfogása a társadalom keresztmetszetszerű véleménye, amely abból indul ki, hogy a közvélemény *strukturált, összetett társadalmi jelenség*. Ez abból következik, hogy hordozói elsősorban azok a társadalmi rétegek, amelyeknek életviszonyait s így érdekeik rendszerét a közvélemény tárgya a legközelebbről érinti. A strukturált szocialista társadalomban a közvélemény is csak strukturált lehet. Belső differenciáltsága megjeleníti – ha nem is mechanikusan – a társadalom összetett érdekszerkezetét, sokrétű ideológiai és műveltségi viszonyait. Így a vélemények értékelő tartalma részben ahhoz kötődik, hogyan érintik a tényleges társadalmi folyamatok a társadalom különböző csoportjainak érdekeit.

A közvélemény azonban mindig szorosan kötődik a társadalom tudati viszonyaihoz: a vélemény a tudatban fogalmazódik meg, így mindig attól is függ, mit gondolnak az emberek saját érdekeikről. Ebből következik, hogy a közvélemény csak részben fejezi ki, miképpen érintik ténylegesen az irányítási folyamatok a társadalom tagjainak az érdekeit, visszacsatoló funkciója mindig ezek között a korlátok között jelentkezik. Másrészt a közvélemény befolyásolható: ezért a társadalmi nyilvánosság működésének fontos jellemzője, hogy kiknek milyen mértékben van tényleges lehetőségük a társadalom tagjai által megfogalmazott vélemények befolyásolására, formálására.

Részben éppen a közvéleménynek a társadalom tudati folyamataihoz való kötődéséből következik, hogy többnyire sem a közvélemény belső szerkezete, sem pedig az általa megfogalmazott értékítéletek nem tartósak, hanem gyorsan változnak, bár vannak viszonylag tartósabb elemei is. *Változékonysága* abból következik, hogy a megfogalmazott értékelő vélemények rendszerint válaszok arra a konkrét társadalmi-gazdasági-politikai helyzetre, amelyek közepette az értékelt jelenségek, folyamatok jelentkeznek. Mint általában a véleményekben, a közvéleményben is erőteljesen megmutatkoznak a hangulati-érzelmi elemek. Alakulását jelentősen befolyásolják azok a tényleges helyzetek, amelyekben a vélemények egyik alapját képező információk eljut-

nak az érintettekhez. A konkrét társadalomkutatási tapasztalatok szerint kiemelkedő szerepe van a személyes kommunikációt tartalmazó helyzeteknek (családi, baráti, munkatársi beszélgetések).

A közvélemény alakulásának, változásának fenti sajátosságai következtében a társadalmi-politikai szempontból jelentős döntéseket nem lehet mechanikusan a közvéleményre alapozni. Ebből könnyen olyan következtetésre lehet jutni, hogy a politikai döntések kialakításakor nem kell törekedni a közvélemény megismerésére, hanem a megszülető döntések társadalommal történő elfogadtatása az alapvető feladat. Ez a felfogás a politikai döntéshozók és a közvélemény viszonyában a befolyásolásra, a meggyőzésre teszi a hangsúlyt. Ez azonban a közvélemény túlzott leegyszerűsítését jelentené.

A fentebb jelzett sajátosságok ellenére a szocialista társadalomban a politikai irányítás különböző szervezeteinek fontos feladata a közvélemény változásainak állandó nyomon követése. Egyrészt azért, mert a döntéshozók így képet nyerhetnek a politikai, kormányzati vagy regionális döntések fogadtatásáról. Másrészt a közvélemény valóságos politikai erő, létezése társadalmi tény, nem lehet kiiktatni a társadalom politikai folyamataiból, a reakcióival nem számoló politikai döntés társadalmi következményei eltorzulhatnak, ami jelentős társadalmi konfliktusok forrásává válhat.

A közvélemény a társadalmi nyilvánosság részeként az érdekek megfogalmazásának, *az érdekek érvényesítésének egyik eszköze.* Bevonása a társadalomirányítási gyakorlatba politikai-társadalmi jelentőségének elismerését jelenti. Fokozottabb figyelembevétele valóban nélkülözhetetlen feltétele a közéleti-politikai nyilvánosság szélesítésének, a szocialista demokrácia fejlesztésének.

A közvélemény strukturált jellegéből következik, hogy intézményesen is szorgalmazni kell az egymástól eltérő értékítéletek, vélemények ütköztetését. Ez lehetővé teszi egyrészt az egyes vélemények tartalmának és a valóságos folyamatok tényleges jellemzőinek jobb egybevetését, s biztosítja a közvélemény és az irányítás gyakorlatának formálásához nélkülözhetetlen tapasztalatcserét, elősegíti a nem helytállónak bizonyuló véleményeket vallók meggyőzését.

A közvélemény *strukturált jellegének hangsúlyozása* különösen fontos napjainkban. Meglehetősen gyakori jelenség, hogy eltérően ítélik meg az egyes vélemények tényleges jelentőségét. Olykor egyesek a közvélemény nevében fellépve hangsúlyozzák saját véleményük „köz"-jellegét, azt a látszatot keltve, mintha jelentős támogatást élvező nézetekről lenne szó. Mások ezzel szemben jelentős támogatást élve-

ző nézetekről bizonyítani próbálják, hogy erősen kisebbségi vélemények.

Az az alapvető probléma, hogy a közvélemény megítélésének, megismerésének meglévő nehézségei – döntően szerveződésének ma még nem kielégítő intézményi és egyéb feltételei miatt – mellett meglehetősen nehéz megítélni azt is, hogy a nyilvánosság előtt megfogalmazott vélemények milyen tényleges társadalmi támogatást élveznek, milyen tényleges érdekeket tükröznek. Az egyedi jellegű véleményeket egymással is nehéz konfrontálni, s jórészt hiányoznak az egyedi véleményeknek a „köz"-vélemény struktúrájával való ütközési lehetőségei.

Az egyes egyéni és csoportvélemények nyilvánossággal való konfrontálásának mechanizmusa ezért jelentős továbbfejlesztésre szorul a társadalomirányítás és a szélesebb társadalmi nyilvánosság legkülönbözőbb színterein. Különösen fontos a pártnyilvánosság erősítése, mert ez az egész társadalmi nyilvánosság fejlődésének dinamizáló elemét képezheti.

A közvélemény strukturáltsága abban is kifejeződik, hogy különbség van az országos politikai folyamatok, országos politikai döntések közvéleményi háttere, illetve az egyes régiók, közigazgatási egységek vagy éppen munkahelyek szintjén megjelenő vélemények rendszere között. Egyfelől nyilvánvaló, hogy az egyes szintek között összefüggés is fennáll: az országos politika közvéleményt alakító szerepe a regionális, helyi-munkahelyi szinteken megfogalmazódó véleményekben konkretizálódik. A konkrét vélemények azonban mindig tükrözik a helyi folyamatok sajátosságait is.

E megkülönböztetés fontos azért, mert rámutat a gyakran létező „elhárító mechanizmusok" veszélyeire: amikor országos politikai folyamatok közvéleményi megítélését helyi jelentőségűnek nyilvánítják, vagy fordítva, helyi jellegű döntések közvéleményi reakcióit országos folyamatokként kezelik.

Különösen az utóbbi években jelentős fejlődés történt a nyilvánosság, s ezen belül a közvélemény szocialista társadalomban játszott szerepének megítélésében. Ezzel együtt érezhető fejlődés ment végbe a politikai döntések, a társadalomirányítás és a közvélemény tényleges viszonyában is. A közelmúlt ilyen eseményeiből a hetedik ötéves terv társadalmi vitái – minden ellentmondásossága ellenére –, a településfejlesztési hozzájárulás bevezetési folyamata, az országgyűlési és tanácsválasztások említendők elsősorban. Ide tartozik a különböző társadalmi szervezetek növekvő szerepe is, s az egyes politikai dönté-

sek meghozatalának, előkészítésének fokozódó nyilvánossága is (például a parlamenti bizottsági viták).

A jelzett elmozdulás ellenére azonban utalni kell arra, hogy a nyilvánosság, ezen belül a közvélemény funkcióinak intézményi továbbfejlesztése hosszabb történelmi folyamat, s ma még messze nem rendelkezünk a közvélemény kifejeződésének teljes intézményrendszerével. Ennek egyik jele, hogy társadalmunkban lényeges érdekek gyakran továbbra sem intézményes keretek között keresik érvényesülésüket, az érdekegyeztetés kiterjedt informális gyakorlata miatt. Nem következik be ezért az egyes érdekeknek vélemények formájában való megjelenítése sem a nyilvánosság számára. Pontosabban: egyes érdekeket megfogalmaznak nyilvánosan is, másokat ezzel szemben nem. A vélemények szerkezetéből így még a megismerhetőség létező elvi korlátai között sem lehet az érdekek szerkezetére következtetni.

A társadalomirányítás politikai döntéseinek meghozatalakor a társadalom tényleges érdekviszonyaira három főbb forrásból következtethet:

- a tényleges cselekvésről felhalmozódó politikai tapasztalatokból,
- a tudományos tapasztalatokból,
- a közvélemény alakulásából.

E három nemcsak szervesen kapcsolódik egymáshoz, hanem egymást kiegészítő-ellenőrző jellegű. A közvélemény szerepe egy vonatkozásban kitüntetett: mintegy *visszacsatoló funkciót* tölt be a politikai és tudományos tapasztalatok valósággal adekvát jellegéről. Kifejeződésének intézményi fogyatékosságai így egy fontos visszacsatolási mechanizmus nem kielégítő működését eredményezik.

A közvélemény pontosabb kifejezésének és megismerésének legkézenfekvőbb eszközei a közvélemény-kutatások. Ezek ugyan a dolgok természeténél fogva csak a meghatározott döntési-irányítási szintekhez szólnak, s hatókörük – mind térben, mind időben – szükségszerűen korlátozott, mégis a megfelelően kialakított közvéleménykutató-hálózat fontos információkat szolgáltat az egyes politikai döntési szintek, szervezetek számára. Hazánkban csaknem két évtizede létezik – állami kutatóintézményi formában – közvélemény-kutatás. Ilyen jellegű kutatások azonban ma már egyes intézményekhez kapcsolódva is folynak: létezik közvélemény-kutató szervezete a KISZ-nek, s időről időre közvélemény-kutatási jellegű vizsgálatok végzésére kerül sor más állami vagy gazdasági szervezetekben (például ipari vállalatoknál).

A tömegkommunikáció

Sajátos helyet foglal el a társadalmi nyilvánosság szerkezetében a tömegkommunikáció. Egyszerre tölt be közvetítő funkciót az állampolgárok különböző csoportjai közötti vélemény- és információcserében, illetve látja el kétoldalúan a politikai döntési szféra és az állampolgárok közötti folyamatos információ-visszacsatolást. Szerepük megítélésében a szocialista építés eddigi fejlődési időszakaiban lényeges eltérések jelentkeztek, s ma is vannak egymással homlokegyenest ellenkező vélemények. Az egyik nézet szerint a szocialista társadalom közéleti demokratizmusának s benne a nyilvánosság funkcióinak döntő kérdése, hogy milyen az egyes tömegkommunikációs eszközök, ezen belül különösen a sajtó szerepe a közvélemény strukturáltságának megjelenítésében. Eszerint alapvetővé kell tenni a tömegkommunikációs eszközök véleménykifejező szerepét. Mások azt hangsúlyozzák, hogy a tömegkommunikációs eszközök csak igen erős korlátok között képesek a közvélemény tényleges megjelenítésére, azaz a sajtó és az egyéb tömegtájékoztatási eszközök szerepét nem szabad túlértékelni a közéleti demokratizmus továbbfejlesztésében.

Kétségtelen tény, hogy a különböző tömegtájékoztatási eszközök működése során számolnunk kell bizonyos veszélyekkel. Röviden felsorolva ezek a következők:

– a tömegtájékoztató eszközök a szocialista társadalomban sem tudják magukat függetleníteni a társadalom konkrét érdekviszonyaitól, ezért számolnunk kell azzal, hogy egyes részérdekek az indokoltnál nagyobb mértékben befolyásolhatják egy-egy tömegkommunikációs eszköz működését (például nagyobb vállalatok saját érdekeiknek megfelelően befolyásolhatják a róluk, termékeikről egyes sajtótermékekben megjelenő képet);

– a tömegtájékoztató eszközök működését csoporttényezők is befolyásolják (például szerkesztőségeken belüli viszonyok – érdekviszonyok, illetve személyes érzelmek, sokszor személyiségjegyek is nagy jelentőséghez jutnak);

– a különböző információkat a társadalom különböző csoportjai nem egyformán fogadják be; egyrészt bizonyos információk a társadalom egyenlőtlenségi viszonyaiban eltérő helyet elfoglaló csoportokhoz eltérő eséllyel jutnak el (például nem olyan közlési csatornán jelennek meg, ami általuk hozzáférhető), másrészt az információt befogadók az információkra kevésbé figyelnek;

– az emberek a hozzájuk eljutó információkat értékelik, egyrészt

aszerint, hogy mennyire tartják „hitelesnek" az információ forrásául szolgáló eszközt; másrészt aszerint, hogy a kapott információk beilleszthetők-e a meglévő ismeretrendszerbe (a be nem illeszthetőt az emberek hajlamosak elutasítani); harmadrészt a kapott információk értékelésében jelentős szerepe van a társadalmi mikrokörnyezet véleményvezetőinek.

A tömegtájékoztató eszközök működésére negatív befolyást gyakorló tényezők megléte ellenére azok fontos eszközei a közvélemény közvetítésének a döntéshozók felé, illetve a megszülető döntések társadalmi fogadtatásáról történő visszajelzésnek. Egyidejűleg fontos eszközei a közvélemény befolyásolásának is, alapvetően azért, mert a legdöntőbb szerepük van a megfogalmazódó politikai célok, megszülető döntések alapját képező politikai megfontolások megismertetésében, a politikai vezetők véleményének széles lakossági csoportokhoz történő eljuttatásában. A szerepüket túlbecsülő nézetekkel szemben korlátaikat, azt az alábecsülő nézetekkel szemben tényleges társadalmi rendeltetésükből szükségszerűen következő feladataikat kell hangsúlyozni.

Valóságos társadalmi szerepük alakításában viszont e két szempontrendszer együttes mérlegelésére van szükség. Napjainkban nagy fontosságú a különböző tömegkommunikációs eszközök – ezen belül különösen a sajtó szerepének a növelése, információfeltáró, -szolgáltató, kétoldalú információtovábbító funkciójuknak s egyúttal az információszolgáltatás tartalmi kérdéseiben érvényesülő társadalmi felelősségének az erősítése. A közelmúltban elfogadott sajtótörvény egyszerre fogalmaz meg többirányú követelményt: *növelni kell* a sajtó *közvéleményt kifejező szerepét* a társadalmi nyilvánosság lényeges elemeként, de egyúttal társadalmi *elkötelezettségét is* érdekfeltáró és -kifejező szerepkörében.

Társadalmi szervezetek, érdekképviseleti fórumok

Jelen keretek között csak utalásszerűen, a közvéleménnyel való összefüggésükben foglalkozunk a különböző társadalmi szervezetekkel, érdekképviseleti fórumokkal, jóllehet tevékenységükben jelentős fejlődés ment végbe. E téren különösen nagy lehetőségek tárulkoznak fel meghatározott érdekek (szakmai, foglalkozási stb.) megjelenítésére. Az ezeket kifejező vélemények *a közvéleménynek is fontos elemei*, amit annál is inkább hangsúlyozni kell, mert vannak felfogások, amelyekben a közvélemény az állampolgári-lakossági véleményekkel szino-

nim fogalomként jelenik meg, s e szervezetek nyilvánosságát hajlamosak figyelmen kívül hagyni. Valójában e szervezetek nemcsak a társadalmi nyilvánosságnak válhatnak fontos elemeivé, hanem jelentős szerephez juthatnak a közvélemény kifejezésében és szervezésében is. E funkciónak még nagyobb nyomatékot ad, hogy ma e téren sokkal inkább jövőbeli lehetőségekről, mintsem megvalósuló gyakorlatról van szó.

A társadalomban megfogalmazódó sokszínű vélemények nemcsak differenciált társadalmi valóságot, hanem az arról való differenciált gondolkodást is megjelenítik. Ez a differenciálódás a közvélemény különböző szerveződési szintjein: országos kérdésekben, regionális metszetekben és az egyes munkahelyeken egyaránt végbemegy. Miután minden megfogalmazódó vélemény társadalmi realitás, megismerésük fontos feltétele a politikai rendszer hatékony működésének.

A különböző vélemények megismerése egyúttal az egyes vélemények valóságtartalmának jobb megismeréséhez is nélkülözhetetlen. Az egyes vélemények egymással való szembesítése során fény derülhet arra, hogy milyen helytálló, tartósan vagy rövidebb távon jelentkező mozzanatok jellemzik. Ehhez a véleménycseréhez nem a közélet egyik vagy másik elemének a kiépítésére és működtetésére van szükség, hanem a teljes irányítási intézményrendszer keretében megvalósítható feladatról van szó. A közvélemény különböző szerveződési szintjei következtében kifejezésének mechanizmusa is részben eltérő intézményes megoldásokat feltételez. Részben más lesz így a munkahelyi közvélemény kifejeződési mechanizmusa, mint makroszinten.

A közvélemény sajátos szerveződési szintjeinek a léte azonban az állami intézmények mellett nagy jelentőségű a párt belső viszonyai szempontjából is. A politikai cselekvőképesség megőrzése, illetve fejlesztése feltételezik, hogy a párt egyes szervezetei megfelelően reagálhassanak a helyi nyilvánosság jelenségeire. E reakcióképesség elsődlegesen annak a függvénye, milyenek a pártszervezetek lehetőségei a helyi politika önálló alakítására. A párton belüli demokratizmus állapota meghatározza, behatárolja, mennyire képesek a párt egyes szervezetei, s ezáltal a párt egésze reagálni a társadalmi nyilvánosság folyamataira, s ezen keresztül a közvélemény mozgásaira. Minél korlátozottabb a pártszervezetek cselekvési önállósága, annál kevésbé képes a párt arra, hogy igazodjon a közvéleményben lezajló folyamatokhoz, s aktívan alakítsa a társadalmi nyilvánosságot.

Ennek fontos kérdése, hogy milyen a párt tevékenységének, döntéseinek nyilvánossága saját tagsága előtt. E nyilvánosság a tagság dön-

téshozatali folyamatban való részvételének mértékére, a megfogalmazódó célokkal kapcsolatos véleménynyilvánítás lehetőségeire vonatkozik. Bár a párttagság gondolkodásmódja nem teljesen azonos a pártonkívüliekével, a pártnyilvánosság, -közvélemény számos kérdésben nem tér el lényegesen a társadalom egészétől. Így a párton belüli intenzív párbeszéd korántsem csak a párttagság véleményét tárja fel, hanem a szélesebb társadalmi közvélemény jellemzőinek egy részét is megjeleníti.

Fokozottabb támaszkodás a pártközvéleményre; ez egyik alapvető feltétele annak, hogy a párt döntéshozó fórumai megfelelően szembesíthessék a döntések alapját képező célokat a döntések megvalósulásának következményeivel, s hogy a megfogalmazódó célok a tényleges fejlődés belső szükségleteit fejezzék ki. A pártközvélemény aktív beépülése a párt döntési folyamataiba így fontos feltétele a „párt önmaga ellenzéke" elv gyakorlati érvényesülésének.

A közvélemény szerepének fejlesztésében a társadalmi nyilvánosság egészének fejlesztésére van szükség, s ez a társadalomirányítás egészét érintő kérdés. A párt politikai rendszerben játszott vezető szerepéből következik ugyanakkor, hogy ez nem egyszerűen egyike egy komplex feladatrendszernek, hanem a társadalmi-gazdasági fejlődésünk mai feltételei között a párt politikájának egyik stratégiai kérdése. A párt szövetségi politikája, az a körülmény, hogy a párt valamennyi osztály, réteg, jelentősebb társadalmi csoport érdekeinek kifejezésére és érvényesítésére törekszik, feltételezi az egyes osztályok, rétegek, a párttagok és pártonkívüliek véleményének mélyreható ismeretét s olyan intézményrendszer létrehozását, amely az egypártrendszer körülményei között is biztosítja a közvélemény aktív alakító szerepét a politika formálásában. Enélkül a párt alkotó marxista jellege sem juthat megfelelően érvényre, miután a tényleges társadalmi fejlődés kihívásaira csak a társadalom valamennyi haladó erejének mozgósításával adható megfelelő válasz. A közvélemény mindenkori alakulása olyan politikai tény, amelynek figyelembevétele nélkül nem képzelhető el a keletkező társadalmi konfliktusok feloldása sem. Cselekvési egység, demokratikus közélet, vezető szerep, konfliktus és konfliktusfeloldás, közvélemény nem egymást kizáró, egymással ütköző, hanem egymást kiegészítő, egymással szerves egységben lévő jelenségek, fogalmak.

XI
A szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései

A szocialista demokrácia társadalmunk alapvető jellemzője, meghatározó formája. Fejlesztése a szocializmus építésének *stratégiai jelentőségű, állandó feladata*, amelynek hordereje nem kisebb a gazdasági teendők megoldásánál. Kíséreljük meg röviden áttekinteni főbb elvi-történelmi összetevőit.

Elvi, történelmi alapok

a) A demokrácia néphatalom. A szocialista forradalom lényegi feladata a nép hatalmának megteremtése, hogy ezen az alapon létrejöjjön a valódi demokrácia. A demokrácia és a hatalom egymástól elválaszthatatlan. A demokráciának mindig osztálytartalma van, a szocialista demokrácia a munkásosztály hatalmának megtestesítője. Lenin az októberi forradalom győzelme után nem véletlenül fogalmazta meg azt az ismert jelszót, hogy „Minden hatalmat a szovjeteknek!". Ez először is annak a felismerését tükrözte, hogy abban az időben Szovjet-Oroszországban nem volt más országosan kiépített szervezett erő (az állami szervek jóformán nem léteztek, és a pártnak sem voltak még mindenütt szervezetei). Másodszor: mivel a szovjeteket közvetlenül a nép hozta létre, a lenini jelszó tömegekkel értette meg, hogy minden hatalom a népé. Az akkori helyzetben ez volt a lehető legnagyobb, legszélesebb körű demokrácia.

A hatalom és a demokrácia viszonya később bonyolultabbá és ellentmondásosabbá vált. Döntő fontosságú tényező volt, hogy kiépültek a központi állami szervek. Ez egy olyan hatalmas országban, mint Szovjet-Oroszország, különösen szükségszerű volt. Enélkül nem lehetett volna elképzelni a szocialista építés döntő lépéseinek megtételét. A központosítás azonban annak idején a szükségesnél nagyobb méreteket öltött, a helyi szervek kezéből kivették a társadalmi folyamatok

befolyásolására alkalmas eszközöket. Elsorvadtak a közvetlen, demokratikus fórumok, módszerek, ami viszont már nem volt szükségszerű. A kiépülő központi szervek – részben ennek következtében – fokozatosan kicsúsztak a tömegellenőrzés alól. Létrejött egyfajta ellenőrizhetetlen vagy legalábbis nem eléggé ellenőrzött hatalom. A későbbi időszak, a személyi kultusz évei súlyosbították a helyzetet.

Bizonyos értelemben hasonló folyamat zajlott le 1945 után Magyarországon. A háború dúlta országban az élet megindításához szükség volt a mozgósítható erők közvetlen bevonására. Gomba módra jöttek létre alulról jövő, spontán kezdeményezések nyomán közvetlen jogkörökkel rendelkező népi szervek: a földosztó bizottságok, az üzemi bizottságok és mások, amelyek nagy szerepet játszottak az ország újjáépítésében. Ezek, hasonlóan az oroszországi fejlődéshez, a kezdeti hetekben, hónapokban hatalmi szervek is voltak. A későbbiek során, amikor nálunk is szükségszerűen végbement a központi szervek kiépítésének folyamata, elsorvadtak, azt is mondhatnánk indokolatlanul elsorvasztották ezeket. Utólag mérlegelve meggyőződéssel állíthatjuk, hogy ezek a szervek továbbra is nagy szerepet játszhattak volna a népi demokratikus fejlődés előrevitelében.

Lenin az alapdilemmát előre látta. Vallotta, hogy a szocialista átalakításhoz szükséges a központi hatalom kiépítése, de azt is jól látta, hogy ezzel együtt járhat, sőt nagy valószínűséggel együtt jár a hatalom bizonyos fajta elidegenedésének veszélye, mert már nincs mód a korábban megvolt közvetlen demokratikus tömegellenőrzésre.

Ezért kétfrontos volt az állásfoglalása is. Egyfelől úgy vélte, hogy szükség van a központi irányító szervek, a hatékony központi irányítás megteremtésére és erősítésére, de ennek arányában szükségesnek tartotta a jól működő demokratikus kontroll kiépítését és biztosítását. Ez a kérdés azóta sem veszített aktualitásából, a képlet mindkét oldala megőrizte időszerűségét. A kettő közötti helyes kölcsönhatás megteremtése, *a központosítás szükséges mértékének biztosítása és a központi hatalmi szervek ugyancsak nélkülözhetetlen és kellő hatékonyságú alulról jövő ellenőrzésének a szavatolása* olyan probléma, amely végigkíséri a szocializmus egész eddigi történetét. Ma sem mondhatjuk, hogy sikerült a kérdés teljes megoldása.

b) Sok szó esik mostanában hazánk viszonylagos elmaradottságáról, a társadalmi, gazdasági folyamatok elkésettségéről. E nézet igazságtartalma vitathatatlan, de fontos, hogy a kérdést ne egyoldalúan értelmezzük. Abból, hogy 1945 előtt Magyarországon nem ment végbe

teljesen a polgári átalakulás, *a demokrácia fejlesztése szempontjából egyszerre kettős feladat megoldása állt és áll előttünk:*

– a polgári demokratikus jogok és formák használható elemeinek átvétele vagy meghonosítása;

– a szocialista demokrácia saját elemeinek kibontakoztatása és erősítése.

Fontos, de nem abszolutizálható a polgári demokratikus, mondhatjuk „általános demokratikus" hagyományok megléte, illetve hiánya. A polgári demokratikus forradalom győzelme nyomban magával hozta céljainak, eszméinek elárulását, kiforgatását, manipulálását. A szabadság–egyenlőség–testvériség követeléséből szinte semmi sem valósult meg, az általános titkos választójogot Franciaországban a meghirdetésétől számítva száz évig nem vezették be. Angliában a polgári demokratikus forradalom követeléseinek részleges realizálásához kétszáz esztendő volt szükséges. Azt is tudjuk, hogy e nagy múltú tradíciók ellenére például Franciaországban hosszú időn át a világ egyik legmanipuláltabb választási rendszere volt érvényben, mely lehetővé tette, hogy a szavazatok 20–30%-ával parlamenti többségre lehessen szert tenni. E törvényt rövid időre módosították, de nemrég ismét bevezették.

Nem tagadva a polgári demokratikus vívmányok jelentőségét, megállapítható, hogy az ezeknek megfelelő szabadságjogokkal együtt kifejlődött egy nagyon kifinomult „mintegy szabadság", „kvázi értéktöltöttség", amely a politikai pluralizmusban teljesedett ki. A polgári demokrácia rendszere ennek segítségével tett eleget a tőkés rend megőrzésével kapcsolatos feladatainak, s nem is rosszul. Nemcsak a profit megszerzésének biztosításában, hanem a polgári eszmék elfogadtatásában is. A nyugati országok televíziójában, rádiójában egyetlen, a társadalmi rend szempontjából disszonáns hang nem hallható, a tömegtájékoztatás minden műsora teljesen egyértelműen a tőkés rend előnyeit sugallja, és mint az ottani tapasztalatok mutatják, zömében el is fogadtatja a tömegekkel.

A tömegtájékoztatás, a tömegkommunikáció óriási szerepet tölt be az emberek tudatának alakításában, formálásában. A baloldali gondolkodásúakat, a kommunistákat – ha e területeken megmukkannak – nyomban megfosztják a munkalehetőségektől. A szabadság, a demokrácia hirdetése és az egyes emberek eszmei meggyőződése miatt nap mint nap jelentkező retorziók – bármilyen ellentmondásosnak is tűnjék ez – együtt léteznek. Igaz, működik kommunista sajtó is, ez azonban nem tud eljutni szélesebb tömegekhez (talán Olaszországot s még

egy-két erős kommunista párttal rendelkező országot kivéve). Nehéz túlbecsülni a televízió tömeghatását a fejlett tőkés országokban; egy-egy műsora erőteljesebben befolyásolja az emberek gondolkodását, mint valamely baloldali párt összpolitikai tevékenysége. Ez számunkra is elgondolkoztató tanulság.

Másfelől az is tény, hogy a demokratikus szokásoknak mély gyökerei is vannak. Tagadhatatlan különféle plebejus, demokratikus vonások jelenléte a közéletben, amiből nekünk is szabad okulni. Bizonyos demokratikus formáknak, a közéleti demokrácia egyes elemeinek fejletlensége hazánkban a mai napig érezteti hatását. Erre munkánkban figyelemmel kell lennünk.

Leninnél a maximális demokrácia a maximális szervezettséggel és „vasfegyelemmel" együtt jelenik meg. Történelmileg visszapillantva ma megállapíthatjuk, hogy e képlet megoldása rendkívül bonyolultnak bizonyult. Csak vázlatosan: gondoljunk az 1949-től 1953-ig, majd az 1956-ig terjedő időszakra. Annak a felfogásnak az érvényre jutása, hogy a nép majdani boldogulása címén elemi demokratikus jogokat is semmibe lehet venni, a bírálatot még a párton belül is meg lehet torolni, végül is tragédiához vezetett, bűnök elkövetését tette lehetővé.

1956 után – mivel korábban a fűrészlapot abba az irányba hajlították túl, most a kiegyenesítéséhez az ellenkező irányba kellett túlhajlítani, és nemcsak az életszínvonalban, de a szervezettség, a fegyelem megkövetelésében is – túlságosan a másik irányba mentünk el. Valószínű, hogy ennek így kellett történnie, de az is valószínű, hogy túl sokáig hagytunk teret ennek a folyamatnak. A korábbi időszakban a normás gyűlölt alak volt, voltak embertelen normák. Ennek ellensúlyozására 1956 után szinte megszüntettük a normázott munkákat. Hosszú ideig nem léteztek normák, minimális volt a részarányuk. Megszűnt a felelősségre vonás is. Mindez kétségkívül hozzájárult a munkaidő kihasználásának alacsony fokához, az elmúlt években bekövetkezett lazuláshoz. Erről sajnos még nem beszélhetünk múlt időben, mivel az elmúlt öt-tíz évben sem javult, hanem inkább rosszabbodott a helyzet.

A demokrácia és a különböző tevékenységek eredményessége között így nem lehetett összhang, újból nemkívánatos olló nyílt. Napjainkban is keressük a helyesebb, a végleteket elvető arányokat, minthogy ez a szocialista demokrácia szélesítésének is kardinális kérdése.

A szocialista demokrácia szélesítésének irányai

A demokrácia fejlesztésének *egyik alapvető iránya* – az elmondottakból következően – kettős feladat egyidejű megoldása: *minden szinten a tömegek szélesebb körű, érdemibb bevonása az ügyek intézésébe,* eldöntésébe *és munkánk hatékonyságának növelése,* jobb eredmények elérése. Nem lehet e két oldalt szembeállítani egymással, az egyiket vagy a másikat egyoldalúan előtérbe állítani. Éppen az együttes megoldás a cél, ami azonban nagyon nehéz. Ehhez *világossá kell tenni, hogy hol, miben akarunk nagyobb demokráciát, és hol, miben fegyelmezettebb végrehajtást.*

Ez felveti, vagy fogalmazzunk úgy, újból felveti a vezetők és a beosztottak, a vezetők és a tömegek viszonyának kérdését. Ezen a területen nem kevés a kívánnivaló. Szemtanúi lehetünk annak, hogy helyes politikát képviselő vezetők is elszakadhatnak a tömegektől. Az egyik ebből adódó tanulság, hogy kívánatos közvetlenebb részvételt biztosítani a dolgozóknak a vezetők kiválasztásában, munkájuk megítélésében. Erre törekszünk a gazdaságban, a politikai területen, de a pártban is. A Központi Bizottság 1986. márciusi határozata megállapítja, mely pontokon kell feltétlenül továbblépnünk ahhoz, hogy növeljük a káder-munka objektivitását, szilárdítsuk megalapozottságát, intézményesen szélesítsük a dolgozók beleszólását a döntések előkészítésébe és meghozatalába.

A demokrácia fejlesztésének *másik iránya a nyilvánosság szerepének erősítése.*

A dolgok természeténél fogva itt főleg a döntések körülményeinek nyilvánosabbá tételéről van szó. Erről közéletünk különböző fórumain sokat beszélnek mostanában, de nemritkán egyoldalúan, végletesen. Nyilvánvaló először is, hogy az állami élet egyes (például stratégiai, katonapolitikai vagy a nemzetközi kapcsolatokat érintő) belső kérdéseit, sőt gazdasági, üzletpolitikai titkokat, vagy az ilyenfajta, e céljaink elérését nehezítő problémákat érthetően nem lehet széles nyilvánosság előtt tárgyalni. Léteznek tehát bizonyos relatív határok. Ugyancsak nyilvánvaló, hogy az adott témától függően azok más-más körű nyilvánosság elé kívánkoznak. Mint általános irányelvet talán ki lehetne mondani – analóg módon a gazdaságirányítási rendszer egyik alaptételéhez –, hogy *a nyilvánosság a leginkább ott indokolt,* ahol a legjobb feltételei vannak a megítélésnek, s ahol éppen ezért értelme van a tájékoztatásnak, a véleménykérésnek.

Ezzel kapcsolatban külön is figyelmet érdemel egy nem jó beidegző-

dés; nevezetesen a nyilvánosság és az országos nyilvánosság azonosítása. Anélkül, hogy kicsinyíteni akarnánk az országos nyilvánosság jelentőségét, nem felesleges utalni arra, hogy a demokrácia valódi erősítése szempontjából milyen fontos a *helyi szintű nyilvánosság,* a középszinten dolgozók jobb bevonása a munkába. Eléggé tipikus az agyonterhelt vezető, akinek egy-egy hivatalban, főhivatalban nincs ideje megtudakolni az előadók véleményét, akik pedig igen sokszor a legjobb ismerői, értői az adott ügyeknek. Úgy tűnik, ebben nagy tartalékok vannak, melyek kiaknázásával a döntések színvonalát és a közérzetet is jelentősen javíthatnánk. A nagyobb nyilvánosság nem azonosítható a kérdések egyoldalú, ún. leleplező kifejtésével sem, jóllehet olykor ez is feltétlenül szükséges. Ilyen típusú megközelítések nem ritkák a sajtó, a tömegkommunikáció területén, s ez nem mindig szerencsés hatású.

Mindezt – súlyának megfelelően – figyelembe véve mégis úgy véljük, egyértelmű, hogy a nyilvánosság szélesítése jelenleg a demokrácia fejlesztésének egyik legfontosabb kérdése, iránya. Különösen fontos, hogy az érdekegyeztetések körülményeit, a mögöttük meghúzódó vitákat, érveket és ellenérveket jobban, nyíltabban megvilágítsuk. Sok esetben teljesen indokolatlan az ettől való tartózkodás. *Az emberek nemcsak a viták végeredményére, azaz a határozatokra kíváncsiak, hanem arra is, ami mögöttük meghúzódik.* Csakis ezeknek az összefüggéseknek felmutatása mozgósíthat és segíthet igazán. Az így értelmezett nyilvánosság szélesítése érdekünk és feladatunk.

A harmadik irány (természetesen nem fontossági sorrendben) *az alulról jövő kezdeményezések ösztönzése.* Politikai gyakorlatunk túlzottan felülről irányított, szabályozott. Erősebben kellene igényelni az alulról induló kezdeményezéseket. Ez részben az ún. szervezeti autonómiák, egyesületek, szövetségek, klubok kérdését is érinti. Kell-e több ilyen intézmény, szervezet? Egy-két évvel ezelőtti adatok szerint akkor több mint hatszáz egyesület, szövetség létezett hazánkban, ami nemzetközi összehasonlításban sem volt rossz arány. Az elmúlt egy-két évben ez a szám megsokszorozódott, új és új egyesületek, szövetségek alakulnak. Jelenleg több mint ezer a központi szervek által adott engedély alapján működők száma, s mivel azóta decentralizáltuk ezt a hatáskört, több mint hétezerre tehető a számuk.

Napjainkban sürgető igény, hogy nagyobb figyelmet fordítsunk politikai kezelésükre mind állami, mind mozgalmi szempontból. Nyilvánvaló, hogy bármilyen konkrét célra (horgászás, bélyeggyűjtés stb.) szerveződött közösségekről van szó, ezekben a konkrét együttes cseleke-

det vagy érdeklődés mellett általánosabb kérdések is felvetődnek, s ebben helye van a politizálásnak is. Ezt jobban tudatosítanunk kell munkánkban. Semmiképpen sem volna helyes szigorú beszabályozottságra, az önállóság csorbítására törekedni. E tekintetben ma politikai jelenlétünk erősítése a soron levő feladat. A felszabadulást követő koalíciós időszak tapasztalatai ebből a szempontból tanulsággal szolgálnak és hasznosíthatók. A kommunisták akkor ott voltak, részt vettek szinte minden társadalmi szervezetben, és belülről, ezek tagjaiként próbáltak politikánk mellett érvelni, dolgozni. Úgy tűnik, ez most is fontos. Biztosra vehető, hogy mindenütt ott vannak a párt tagjai is. Az ő munkájukat kellene jobban befolyásolni, arra törekedve – nem erőltetve –, hogy a maguk környezetében aktívabban politizáljanak. Ez politikai befolyásunk erősítésének érdekes és jelenleg kevésbé hasznosuló területe.

A demokrácia fejlesztésének következő iránya a helyi önállóság növelése, ami kétségkívül munkánk javításának fő feltétele. Számos területen tapasztalhatók a túlszervezettség jelei, ami minden szinten túlzott központosítással jár együtt. Az igazgatásban is követendő irány a hatáskörök leadása, a felesleges láncszemek kiiktatása. Ennek révén az igazgatási folyamat áttekinthetőbb lesz mind a szakemberek, mind az állampolgárok számára. Ez önmagában is fontos politikai tényező.

Óvakodni kell e kérdés megítélésénél a végletektől. Hiba volna például azt gondolni, hogy minden, ami „központi" az bürokratikus, és minden, ami „helyi" az demokratikus. Könnyen lehetne példákat felhozni ennek ellenkezőjére. Több területen a múltban túlszaladtunk a decentralizálásban, és most – éppen a demokrácia erősítése érdekében – bizonyos hatásköröket visszahelyezünk minisztériumi, központi hatáskörbe. A decentralizálásnak ugyanis megvannak a feltételei. Látni és tudni kell, hogy kinek adunk vele több hatáskört. Ha nem biztosítottak a leadandó feladatok ellátásának feltételei, a decentralizálás oda vezet, hogy elbürokratizálódik a munka, kiskirályokat teremtünk. Itt az a legfontosabb, hogy egyszerre biztosítsuk a tennivalók szakszerű ellátását és a kellő demokratikus kontrollt a folyamatok felett.

Mindez azonban nem szolgálhat menlevélként a helyi önállóság növelésének elmulasztására. Hiszen a feltételekkel sem úgy vagyunk, hogy ki kellene várni azok megteremtődését, szabad és lehet azokat kialakítani, megteremteni, például hatáskörök biztosításával. Különös figyelmet igényel, hogy az alsó szinteken növekedjék a mozgástér. Jelenleg itt állunk a legrosszabbul, holott éppen itt volna a legnagyobb szükség és lehetőség az aktivitás növelésére.

A demokrácia fejlesztésének fontos iránya az *önkormányzatok erősítése,* a társadalmi önigazgatás felé való haladás. Elméleti, politikai irodalmunkban mostanában sok szó esik erről. Nem alaptalanul, hiszen több lépésünk – például a vállalatirányítás egyes új formáinak bevezetése – is felveti időszerűségét. A Szovjetunióban és más szocialista országokban is hangsúlyosan tűzik célul a társadalmi önigazgatás felé haladást.

Hol tartunk ebben a folyamatban? Ott, hogy az önkormányzatok – ha tetszik, az önigazgatás – számos eleme megteremtődött az elmúlt időszakban. Ilyen volt mindenekelőtt a termelőszövetkezeti forma, mely önkormányzati alapon működik, s melynek keretében szuverén módon döntenek a termelés, az elosztás, a fejlesztés fő kérdéseiről, a vezetők kinevezéséről, megválasztásáról. Ilyen volt a tanácsi önkormányzat megteremtése tizenöt évvel ezelőtt, ilyen vonásokat hordoznak az egyéb szövetkezeti formák, és ilyen elemeket hoz be társadalmunkba a vállalati tanács és a választott vezetőségekkel működő vállalat. Önkormányzati elemek vannak jelen ezenkívül számos egyesülésben, szövetségben, egyetemeken, középiskolákban, az ifjúsági szövetségben és így tovább. Ez a kör tehát fokozatosan szélesedik.

Volt egy korábbi tétel az állam jövőjéről, mely szerint az állam szüntelen erősítése révén hal el. Ez elméletileg, logikailag sem volt világosan követhető állítás. Ez a felfogás továbbá káros politikai gyakorlatot is táplált, azt sugallta, hogy az állam minden láncszemét, így nem utolsósorban az erőszakszerveket is szüntelenül erősíteni kell, és innen már egyenes út vezetett az állami szervek korlátlan és sajnos már törvényeket is semmibe vevő tevékenységéhez.

Gyakorlatunk azt látszik alátámasztani, hogy az állam távlati elhalása, a társadalmi önigazgatás úgy teremthető meg, hogy minél több területen létrehozza az önkormányzatokat, és azok működése révén folyamatosan feleslegessé tesz korábban központi, állami jellegű funkciókat. Ez a folyamat egyben korlátozza is az állami tevékenység indokolatlan kiterjedését. Az alsó láncszemek erősítése, önkormányzati jellegű kifejlesztése az egyre nagyobb méretű önigazgatás létrejöttének a feltétele. Ezért mondhatjuk, hogy helyes úton járunk, és ezért kell tudnunk, hogy a társadalmi önigazgatás megteremtésének mindez nélkülözhetetlen feltétele. Az önigazgatás megvalósulásának fő kritériuma, hogy hatékonyabbá váljék a munka, és egyidejűleg közvetlenebbé, érdemibbé a beleszólás, a részvétel lehetősége a tömegek részéről.

Valódi önkormányzat megteremtése nem képzelhető el érdemi anyagi eszközök nélkül. A jelenlegi elképzeléseinkben ez most már komoly

formában vetődik fel. Míg korábban a tanácsok összforrásainak 80%-a volt a központi és 20% a helyi, most arra törekszünk, hogy megfordítsuk ezt az arányt: 80% adódjék helyi és csupán 20% központi alapokból. Ez már érdemibb változást idézhet elő.

Nem eléggé kidolgozott az iskolák, az egyetemek önkormányzatának működési rendje sem. Az nyilvánvaló például, hogy ezek nem vehetik magukra a tananyag meghatározását, a teljesítmények elbírálását vagy akár a professzorok kinevezését. Mégis nagyon valós lehetőségek állnának rendelkezésünkre, ám ezeket nem hasznosítottuk eddig kellőképpen.

Az új vállalatirányítási formákra való áttérés sem jelenti a teljes önkormányzatok vagy önigazgatási egységek létrehozását, mert nemcsak a tulajdonosi jognak, de még a tulajdonnal való rendelkezési jogoknak is csupán egy részét adtuk vagy adjuk át a vállalatoknak, a másik részük továbbra is állami, központi szerveknél marad.

A helyes előrehaladás feltétele az elméleti tisztánlátás, mai fejlődési szakaszunk helyes megítélése. Nem szabad olyan beállításba helyezni lépéseinket, mintha ezáltal már létrejött volna a társadalmi önigazgatás, mert ezzel helytelen irányba orientálnánk az embereket. Ennek ellenére joggal hangsúlyozhatjuk, hogy az önkormányzati elemek megjelenése és terjedése rendkívül nagy horderejű előrelépés lehet, mérföldkővé is válhat a társadalmi önigazgatás felé vezető úton.

A szocialista demokrácia fejlesztésének néhány napirenden levő kérdéséről

A képviseletekről

Az 1985. évi választási küzdelem nagyon fontos tanulságokkal szolgált, a választások kimenetele pedig fontos politikai győzelemnek tekinthető. Az embereknek egyfelől módjuk volt tartózkodni a szavazástól, a jelöltek ellen szavazni, más jelölteket állítani. Másfelől – mint ez ismeretes – igen nehéz évek állnak mögöttünk, melyek nem csekély áldozatokat is követeltek. És a nép mégis imponáló többségben a párt politikája mellett szavazott. Még az olykor ránk kényszerített viták is végül pozitív eredményt hoztak. Vannak más tanulságok is. Például: kiderült, hogy mennyi, funkcióra – politikailag is – alkalmas jelölttel rendelkezünk. Többel, mint amennyire számítottunk. Természetesen voltak negatív tanulságok is. Politikailag teljesen megfelelő, sőt politikánkért

hosszú ideig aktívan dolgozó funkcionáriusokat helyenként nem választottak meg, és ez a tömegkapcsolatok gyengülésére vagy a munkastílus egyes problémáira is utalhat.

A választási küzdelem nagy politikai felpezsdülést hozott és nagy várakozást szült. Ebből következik, hogy nem várathat magára sokáig a képviseletek, az Országgyűlés és a tanácsok munkájának megjavítása.

A mostani választások után *valódibb tartalmat kell adni a parlamenti tevékenységnek.* Ha ezt nem tennénk meg, a kivívott politikai győzelem visszájára fordulna. A szükséges politikai platformot ehhez megteremtette a Központi Bizottság 1984. évi határozata, amely célul tűzi, hogy valódibb ellenőrzést kell megvalósítani az államigazgatás felett, demokratikusabb munkastílust meghonosítani az Országgyűlésben, növelni a képviselők társadalmi tekintélyét.

Elvi kérdésként is felvetődik, hogy az egypártrendszer körülményei között valódi tényezővé válhat-e az Országgyűlés? Az elmúlt évek vitáiban hangot kaptak különböző javaslatok. Például olyanok, melyek szerint több állami szerv, bizottság tevékenységét közvetlenül a parlament alá kellene rendelni. Ez első látásra rokonszenvesnek tűnő megoldás, de mégsem biztos, hogy a kívánt cél irányába visz. Az egypártrendszer körülményei között, a mi történelmi feltételeink mellett a parlament nem válhat kormányzó testületté, és ezért nem is célszerű erre irányt venni. Konkrét kérdésekkel foglalkozó bizottságok parlament alá rendelése pedig ebbe az irányba vinne. Mégis sok mindent lehetne és kellene is tenni.

Például jobban kellene tudatosítani önmagunkban: a párt nem lehet képes arra, hogy az államigazgatási szerveket megfelelően ellenőrizze. Ehhez nincs meg a szükséges ereje, apparátusa, kapacitása. Ennek ellenére az államigazgatási szervek, a minisztériumok munkájának ellenőrzése jórészt a párt központi szerveire, azok apparátusára hárul. Hosszú távon nem biztos, hogy ez megfelelő és főképp nem elegendő. Ezért indokolt átgondolni, hogy a parlament mit tudna átvállalni ebből a feladatból. Ennek számos formája – úgy tűnik – reálisan elképzelhető, például egyes minisztériumok beszámoltatása össztevékenységéről először a parlament illetékes bizottsága, majd később a parlament előtt.

A társadalmi közvéleményt közelről érintő kérdésekre vonatkozóan elképzelhető külön vizsgálat elrendelése is.

Helyes, ha a törvények tárgyalását – stratégiai jellegű kérdésekben – megelőzi a törvénykoncepció vitatása, hogy a képviselők értsék, mit akar a párt- vagy az állami vezetés, mit, miért kíván szabályozni. Elő-

ször tehát a lényegről folyhasson eszmecsere. Ilyenkor sokkal tágabb tere nyílna az érdemi vitának, a nyílt véleményütköztetésnek, a különböző érdekek megjelenítésének és képviseletének, mint a már kész formába öntött törvénytervezetek, akár fejezetenkénti, passzusonkénti vitatásakor.

A parlamenti bizottságok egyre érdemibb munkát végeznek. Talán ez a legerősebb területe a parlament tevékenységének, de az ott folyó vitákról, eszmecserékről és főleg véleményütközésekről a nyilvánosság keveset tud. Keresni kellene annak formáit, hogyan lehetne az ott felvetődő állásfoglalásokat jobban megismertetni a szélesebb közvéleménnyel.

Ilyen téma például a kereskedelem, a feleslegesen közbeiktatott láncszemek, az ár kérdése, aminek vizsgálata közérdekű, de nem feltétlenül a párt illetékes szerveire tartozik. Ez teljes felelősséggel áruházható a parlamentre. A parlament lehetőségei tehát még távolról sem merültek ki. Jobb hasznosításuk nagymértékben attól is függ, hogy a párt mennyire akar és tud a jövőben jobban a képviseletek útján politizálni, s attól is, hogy milyen mértékben módosulnak az apparátusok közötti operatív munkakapcsolatok.

A gyakorlatban szoros együttműködés alakult ki a párt vezető szervei, apparátusai és az állami apparátusok között. A mindennapok során ezen a szálon bonyolódnak az egyeztetések is. Ez sok szempontból könnyebb, mint a választott szervek esetében. Nem lehet tagadni az apparátusi szintű együttműködés fontosságát, jelentőségét. Mégis: érdemi szemléletváltozásra is szükség van. Nem mondhatunk le arról, hogy az állami, társadalmi szervek vezető tisztségviselői is aktívabban tényked jenek, támogatást szerezzenek politikai törekvéseinknek. Előrelépés lenne például, ha a területi pártszervezet első számú vezetője – függetlenül attól, hogy állandó tagja-e a testületnek – fontos esetekben elmenne a tanácsülésekre, az adott kérdésről ott fejtené ki érveit, és politikai meggyőző munkával maga mellé állítaná a képviseleteket. És még ennél is fontosabb lenne, ha maguktól a képviseletektől is gyakrabban indulnának ki kezdeményezések. Az Országgyűlés saját munkatervének kialakításakor gyakrabban élhetne kezdeményezési jogával.

Mindennek érdekében *növelni kívánatos a képviselők, a tanácstagok társadalmi presztízsét.* Erre számtalan megoldás kínálkozik. Helyes lenne, ha a pártszervezetek rendszeresen meghívnák a területükön működő parlamenti képviselőket, tanácstagokat egyes témák tárgyalásához. Elősegíthetné közéleti szereplésüket a párt-, a szakszervezet, a

KISZ, a Hazafias Népfront meglevő fórumain, ha számítanának rájuk a különböző rendezvényeken, ha ezeken a képviselőket, tanácstagokat jobban megismertetnék a választókkal, és ezzel is emelnék társadalmi súlyukat.

A képviseletek szerepének, súlyának erősítésében nem kevés a kihasználható lehetőségünk. Erre való tekintettel a párt központi szervei a következő években napirendre kívánják tűzni a képviseletek munkáját.

A szakszervezetekről

A szocialista demokrácia fejlesztése szempontjából lényeges, hogy növekszik a tömegszervezetek szerepe, és ezek sok tekintetben új helyzetbe is kerültek. Az a körülmény, hogy sok területen végzett aktív tevékenysége ellenére a szakszervezeteknek több vonatkozásban nem kielégítő a társadalmi súlya, nem lehet közömbös számunkra. Közös érdekünk, hogy változtassunk ezen.

Az elmúlt öt-tíz év – a rendszeressé vált árnövekedések, a bérek ehhez képest történő lemaradása – ilyen szempontból nem könnyű helyzet elé állította a szakszervezeteket. Az árak és a bérek közötti összefüggések helyes alakítása hagyományosan a szakszervezeti tevékenység egyik központi területe.

Mai körülményeink között a szakszervezeteknek meg kell változtatniuk nemcsak korábbi módszereiket, hanem felfogásukat, állásfoglalásukat is. Szó van emellett elsősorban saját munkamódszereik javításáról, megújulásáról is.

A szakszervezetek nálunk a hatalom gyakorlásának részesei. Ez vitathatatlan, de óhatatlanul azt is jelenti, hogy a szakszervezetek beépültek a határozatokat hozó és végrehajtó mechanizmusokba is. Kérdés, milyen mélységig helyeselhető és célszerű ez. A szakszervezetek – mint ismeretes – „véleményeznek", „egyetértenek", „vétóznak". E három forma együttesen felöleli az élet majdnem minden kérdését. Tehát túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a munkahelyeken, de feljebb is, minden egyedi lépést a szakszervezetek valamilyen formában véleményeznek. Kérdés azonban, hogy megvan-e ehhez a kellő erejük, s arányos-e az erre fordított erőfeszítés az eredménnyel. Úgy tűnik, hogy nem, s az elaprózódás veszélye fenyeget. Célszerű és kívánatos lenne ezért, ha munkájukat néhány, valóban kulcsfontosságú kérdésre koncentrálnák, de ebben viszont markánsabban képviselnék álláspontju-

kat. A szakszervezetek tagjai ez esetben jobban éreznék szervezetük jelenlétét és szerepét.

Másik kérdés: *kiknek a véleményét fejezze ki a szakszervezet*, amikor képviselője állást foglal valamilyen dologban? A szakszervezet tisztségviselőinek, vezetésének vagy tagságának véleményét? Eléggé kézenfekvőnek tűnik a válasz: az esetek túlnyomó többségében a szakszervezeti állásfoglalás főleg a tisztségviselők álláspontját fejezi ki. Sokszor az idő sem engedi meg, hogy a tagokkal is megvitassák a véleményeket, ezeket összesítsék és ezt képviseljék.

Kiderül tehát, hogy a szakszervezetek belső, mozgalmi élete nem áll a követelmények szintjén. Ebből adódik a kívánatos előrelépés igénye. A szakszervezetek belső életében kell kialakítani azt a mechanizmust, amely a szakszervezeti vezető szervek állásfoglalását tömegellenőrzés alá helyezi. Azzal is szembe kellene nézni, hogy megerősödött munkájukban a hivatali jelleg, meggyökeresedtek a formális vonások, jelen van a bürokrácia is. Ezért nem egyedi eset, hogy állásfoglalásukat saját tagságuk sem ismeri. Az egyeztetésekről, amely a miniszterek, főhatóságok vezetői és az egyes szakszervezeti tisztségviselők között folynak, a szakszervezet tagsága zömében nem tud. A szakszervezetek legutóbbi kongresszusa szembenézett e hiányosságokkal, és a belső élet fellendítését állította a munka középpontjába. E célkitűzés megvalósítása jelentősen befolyásolhatja társadalmunk demokratizmusának elmélyülését.

A szakszervezetek munkáját a gazdaságirányítás továbbfejlesztése jelentősen érinti, ezért szükséges tevékenységük hosszabb ideig tartó, a részleteket is gondosan elemző megújulása, új formák kialakítása.

Itt nem felesleges visszatérni az önkormányzat, az önigazgatás elvi problémájára. Történelmi tény, hogy ahol létrejött az önigazgatási rendszer, hosszabb időre jóformán elhalt a szakszervezetek tevékenysége. Saját tapasztalataink is arra utalnak, hogy egy nem könnyen feloldható ellentmondásról van szó. Ez az ellentmondás a vállalatirányítási rendszer új elemeinek kidolgozása közben nyíltan meg is fogalmazódott. Voltak, akik úgy foglaltak állást, hogy vagy szakszervezetek, vagy önigazgató testületek működjenek a vállalatoknál, azonban a kettő együttes létezését nem tartották elképzelhetőnek. Mi nem ezt az utat választottuk. Szeretnénk bevinni a gazdasági életbe az önkormányzat, az önigazgatás elemeit, de úgy, hogy eközben ne csökkenjen a párt és a szakszervezetek szerepe. Ez tehát *az önkormányzatnak, az önigaz-*

gatási koncepciónak történelmileg is új felfogása, de ennek minden oldalát még nem sikerült kellő mélységben végiggondolni.

A Központi Bizottság úgy foglalt állást, hogy maradjanak meg a szakszervezetek, a pártszervezetek korábbi jogosítványai, és ennek figyelembevételével alakítsuk ki a pártszervezetek, a szakszervezetek és a vállalati tanácsok hatáskörét.

Eligazító jellegűnek kell tekintenünk azt az alaptételt, hogy a vállalati tanácsok stratégiai jellegű kérdésekben döntsenek, s maradjon meg a folyó munkakapcsolat a pártszervezet és az igazgató, a szakszervezet és az igazgató között. A vállalati tanácsok tehát nem érdekvédelmi és nem politikai szervek. Ennek figyelembevételével kell alakítani az új formákat is figyelembe vevő gyakorlatot.

A vállalati tanácsok megalakítása önmagában nem tudja megváltoztatni az üzem belső viszonyait. A szándék pedig nem egyszerűen egy tanács létrehozása volt, hanem az, hogy a termelőegységek minden szintjén váljék közvetlenebbé, hatékonyabbá a dolgozók beleszólása az üzemek életébe. És itt a tennivalók zöme még előttünk van. Egy veszély azonban már kirajzolódik: bizonyos technokratikus, kampányszerű közelítés. Annak előtérbe állítása, hogy hány százalékkal van képviselve az egyik vagy másik gyárrészleg, réteg stb. Mintha már az induláskor is kissé háttérbe szorulnának a mozgalmi, a politikai szempontok, holott éppen ezek erősítése volt az egyik fő célunk. Mindebben sokat segíthetnek a pártszervezetek, ha ösztönzik az üzemi belső mechanizmusok demokratikusabbá, rugalmasabbá tételét.

A pártdemokrácia

Végül röviden – és csak ebből a nézőpontból – magáról a pártról. A szocialista demokráciának döntő eleme a pártdemokrácia. A párt belső viszonyai meghatározzák a társadalmi demokrácia fokát. Az előbbiekben szóvá tett problémák nem kis része a pártra is vonatkozik.

A pártban a határozatok végrehajtásának tekintetében igen, de a személyek tekintetében nincs alá- és fölérendeltségi viszony. Mint párttag minden kommunista egyenlő. A vezető tisztség elvben azt jelenti, hogy az adott kérdésekről a vezetőnek többet kell tudnia, és ezért ér a szava is többet, nem pedig az ún. rang miatt. Ezt diktálják elveink, de ennek megkövetelése némileg idealisztikus. Látnunk kell, hogy az egyenlő jogokhoz nem párosulnak egyenlő feltételek. Arra vonatkozóan sincsenek garanciák, hogy ellenvélemény esetén mindenki

káros következmények nélkül képviselheti álláspontját. A valóságban a pártban is van „főnöki" és „alárendeltségi" viszony. Akkor is, mikor csupán nézetkülönbségekről van szó. Kritikusabb, őszintébb légkör kellene a pártban is. A szervezettség, a fegyelem követelményeit kellően figyelembe véve, valódibb kommunista viszonyoknak kellene érvényesülniük. A pártösszejöveteleken egyenlő párttagokként kellene megszólalniuk vezetőknek és beosztottaknak egyaránt. Tudunk-e ez irányba lépni? Ez ma komoly próbája a párton belüli demokráciának.

További komoly gond a vezetők kiválasztása és megítélése, a kádermunka. Mint azt a Központi Bizottság legutóbbi határozata is megállapította, az eredmények ellenére a kádermunka gyenge pontunk. A pártban sem eléggé a munka, a tényleges teljesítmény a megítélés alapja, hanem sok minden más: személyi szálak, szubjektivizmus, véletlen elemek. Mindez sok kár okozója, ezért ezen változtatnunk kell.

Meg kell javítani a vezető testületek munkájának menet közbeni ellenőrzését. Ennek egyik formája lehet, hogy a munkáról évenként, kétévenként történjen átfogó elszámolás a legfelső pártszervektől egészen az alapszervezetekig. Igaz, hogy a végrehajtó szervek minden előterjesztését a választott testület bírálja el, és ily módon véleményt is mond, de akkor mindig egy-egy konkrét témáról van szó, csakis ahhoz lehet és kell hozzászólni. Analóg módon, ahogy más dolog egy-egy törvénytervezet szövegéhez észrevételt tenni, vagy azt megelőzően a koncepciót vitatni, más a tagdíjfizetés kérdéséhez hozzászólni és megint más a végrehajtó bizottság egész munkájáról véleményt nyilvánítani. Egy-egy testület beszámolhat a munkájáról, és ez esetben kiderülhet, hogy vannak-e szembetűnően gyenge pontjai tevékenységének, fontos javaslatok fogalmazódhatnak meg. Ha ilyen átfogó véleménycsere is folyhat a pártban, az lényeges eleme lehet a demokratizmus fejlesztésének.

Munkánk nyíltságának fejlesztésében is vannak tennivalók. A kongresszusok előtti egyéni beszélgetéseket nagyon pozitívan fogadta a párttagság, de ezek igen munka- és időigényesek. Mégis tény, hogy felesleges titkozódzás kíséri munkánkat. *A készülő határozattervezetekről többet kellene a tagság tudomására hozni,* hogy lehetővé tegyük a közös gondolkodást. Lehetnek kérdések, amelyekben nem indítunk nyilvános vitát, ám a párton belül ebben az esetben is lehetőséget adhatunk arra, hogy véleményt nyilvánítsanak. S az sem olyan nagy baj, ha ez netán kiszivárog, végül is általában nem titkos ügyekről tárgyalunk. S ha egyébként is egy ország beszél egy-egy kérdésről – és többnyire ez a sorsuk a nyíltan fel nem vetett kérdéseknek –, miért ne

lehetne mód a pártban ezek pártszerű megvitatására. Lehet, hogy éppen ez adná azt a többletet, politikai többletet, ami nem kiváltsága a párttagságnak, hanem szélesebb körű lehetőség a politikai aktivizálódásra.

Elvi, ideológiai vitákat kellene szorgalmazni a párt rendezvényein, fórumain, akár taggyűlésein is, mert a pártegységet sok probléma terheli. A kongresszus óta eltelt idő is mutatja: nemcsak árnyalati különbségek vannak a nézetekben. Ugyanakkor nincs igazi, egyenes, egymást megbecsülő, nyílt vita ezekről a fontos kérdésekről. Keresni kellene ezek formáit, mert csak így jutunk előre. Nyíltan kell véleményt cserélni arról is, hogy miért nem egységesebb a fellépésünk.

A fentiekben a szocialista demokrácia néhány kérdését érintettük, arra törekedve, hogy ezek továbbgondolásához vagy a gyakorlat javításához adjunk ösztönzést. Befejezésül arra a nem elvétve hangot kapó felfogásra kell válaszolni: van-e realitása az elmondottaknak. Magunk elé tűzhetjük-e a demokrácia érdemi szélesítését akkor, amikor az ország közismerten nagy gondokkal küzd, gazdasági helyzetünk nehéz, mind a két kezünk tele van munkával. Nemcsak lehetséges, hanem feltétlenül szükséges is ez, és a célkitűzés teljesen reális. A demokrácia nem ünnepnapokra való teendő és nem valamiféle „ötödik kerék". Tanulságos, hogy mozgalmunk legnehezebb helyzeteiben volt a legerősebb a demokrácia. Például az októberi forradalmat követő hónapokban, a polgárháború éveiben élesebb és nyíltabb viták folytak, mint később. A nagy honvédő háború alatt, a központtól elszakított katonai és polgári szervezetekben élesebb volt a bírálat, mint a korábbi konszolidált időszakban. Hasonló volt nálunk a helyzet a felszabadulást követően, 1956 után és máskor. Tehát *nemcsak időszerű, hanem reális is a magunk elé tűzött cél.* Azért kell ezen munkálkodnunk, mert demokratikus viszonyaink fejlesztése nem kis mértékben segítheti gazdasági helyzetünk javítását, pártunk erősítését.